

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่าของวัด
กรณีศึกษาวัดชนะสงคราม

นางสาววิณา ชูสาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2555
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

Factors Affecting the Change of Physical and Values Aspects of Buddhist Monastery
: The case study of Wat Chanasongkhram

Miss Veena Choosai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่า
	ของศาสนสถาน กรณีศึกษาวัดชนะสงคราม
โดย	นางสาววิณา ชูสาย
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....คณบดีสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ม.ล.ปิยลดา ทวีปริงษ์พร)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

วีณา ชูสาย : ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่าของศาสนสถาน
กรณีศึกษาวัดชนะสงคราม.(Factors Affecting the Change of Physical and Values
Aspects of Buddhist Monastery : The case study of Wat Chanasongkhram.)
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก : รศ.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ. 204 หน้า.

วัดชนะสงครามเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีการใช้งานตาม
ประเพณีไทย หากแต่กายภาพและการใช้งานในบางพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะใน
อดีต ซึ่งได้ลดคุณค่าและความแท้บางประการของวัดชนะสงครามไป จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้อง
ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปพัฒนาสู่แนวคิดในการอนุรักษ์ศาสนสถาน
ต่อไป

ในการศึกษานี้ได้ศึกษาวรรณกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนสถานในพุทธศาสนา และทฤษฎี
ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอันว่าด้วยเรื่องคุณค่า และความแท้ เพื่อนำมาวิเคราะห์คุณค่าและ
ความแท้ของวัดชนะสงคราม และนำมาศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของคุณค่า และความแท้โดย
ใช้วิธีการเปรียบเทียบอดีตของศาสนสถานกับปัจจุบันของวัดชนะสงคราม ควบคู่ไปกับการสังเกต
และการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่การ
พัฒนาแนวคิดในการอนุรักษ์วัดต่อไป

จากการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อกายภาพคุณค่า และความแท้ ของวัดชนะ
สงคราม มีปัจจัย ดังนี้ 1.ปัจจัยด้านกฎหมาย หรือพระราชบัญญัติ มีการเปลี่ยนพระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ ให้เป็นไปแบบระบอบการปกครองประเทศ 2.ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและท่องเที่ยวเพื่อการ
รองรับนักท่องเที่ยว 3.ปัจจัยด้านสังคมเมื่อสังคมโดยรอบเปลี่ยนไปชาวชุมชนมอญลดลง พระสงฆ์
สามเณรที่สามารถสวดภาษามอญได้ลดลงไปด้วย 4.ด้านบทบาทของวัด มีการอนุญาตให้รถเข็น
และร้านค้าเข้ามาใช้พื้นที่ต่างๆของวัด 5.ปัจจัยการปกครองภายในวัดคือการบริหารจัดการภายใน
วัด

แนวคิดในการอนุรักษ์วัดชนะสงครามมุ่งเน้นในการรักษาคุณค่า และความแท้ โดย
พิจารณาจากปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกายภาพและคุณค่าของวัดชนะสงคราม
เพื่อให้วัดชนะสงครามเป็นศาสนสถานที่ยังคงคุณค่าและความแท้โดยสามารถดำรงอยู่ควบคู่ไปกับ
การเปลี่ยนแปลงในสภาพการณ์ปัจจุบันได้

ภาควิชา.....สถาบันพัฒนกรรมศาสตร์.....ลายมือชื่อ.....
สาขาวิชา.....สถาบันพัฒนกรรม.....ลายมือชื่อ ติที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา.....2555.....

5473360725 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS : WAT CHANASONGKHRAM / MONASTERY / SACRED PLACE / VALUE / AUTHENTICITY / CONSERVATION

VEENA CHOOSAI : FACTORS AFFECTING THE CHANGE OF PHYSICAL AND VALUES ASPECTS OF BUDDHIST MONASTERY : THE CASE STUDY OF WAT CHANASONGKHRAM. ADVISOR : ASSOC.PROF. PINRAJ KHANJANUSTHITI, Ph.D., 204 pp.

Though most Thais follow Thai Buddhist traditions, the function and values associated with the Buddhist temple in Thailand are undergoing change. This process has affected Wat Chanasongkham in Bangkok. It is therefore necessary to note factors bringing about change in order to develop measures for the conservation of the Buddhist monastery.

This study includes a literature review of theories on the conservation of the cultural heritage of a Buddhist religious institution. The aim was to analyze the value and authenticity of Wat Chanasongkham and to study its changing value by comparing the Buddhist monastery of the past with the present Wat Chanasongkham. Data was gathered through observation and interview with stakeholders and analysis of factors which are causing change in the values of people towards the temple. This was undertaken in order to develop concepts relevant to the conservation of the Buddhist monastery.

The study found 5 main aspects of change at Wat Chanasongkham. The first factor relates to the law: changes to the Sangha Act follow administrative changes of the government. The second factor is related to economics and tourism: the Wat must accommodate the needs of tourists. The third factor relates to changes in the composition of the surrounding community of which the Mon population has decreased. The fourth factor is related to the secular role of a monastery, for example, allowing shops to use the monastery grounds for business, and the fifth factor concerns changes in the administration and management of the monastery.

The concept of conservation of Wat Chanasongkham needs to emphasize the preservation of the temple's values by considering the factors important to its preservation in the face of change in modern circumstances.

Department : .....ARCHITECTURE..... Student's Signature.....
 Field of Study : ..ARCHITECTURE..... Advisor's Signature.....
 Academic Year : 2012.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความช่วยเหลือ และความร่วมมือจากหลายบุคคล จึงต้องขอขอบพระคุณอันดับแรกบิดา มารดาและครอบครัว ซึ่งให้ความห่วงใยและทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์นี้ คณะอาจารย์ซึ่งให้ความรู้ คอยแนะนำและให้คำปรึกษาโดยเฉพาะ รศ.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชชิตี ซึ่งเป็นที่ปรึกษาหลัก รศ.ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ อันเป็นดั่งที่ปรึกษาร่วม และผศ.ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ ซึ่งให้คำแนะนำเพื่อเติมเต็มเรื่องราวในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ คณะกรรมการวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.ม.ล.ปิยลดา ทวีปรั้งสีพร และศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความครอบคลุมในหลายมิติ ขอขอบพระคุณบุคคลซึ่งได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พระมหาจตุญญ พระอาจารย์วัดชนะสงคราม และคุณป้าบุญเรือน สมวัฒน์ คณะกรรมการผู้นำชุมชนตรอกไก่อ้ และคณะกรรมการประชาคมบางลำพู รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลซึ่งไม่ประสงค์จะออกนามทุกคนร่วมด้วย ซึ่งให้ความร่วมมือในการเอื้อเฟื้อเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญตาราง.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	5
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	11
2.1 วัด.....	12
2.1.1 มูลเหตุในการสร้างวัด.....	13
2.1.1.1 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล.....	13
2.1.1.2 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยหลังพุทธกาล.....	14
2.1.1.3 มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย.....	16
2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและสถาบันอื่น.....	17
2.1.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน.....	17
2.1.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับวัง.....	18
2.1.3 การใช้ที่ดินวัด.....	19
2.1.3.1 ที่วัด.....	19
2.1.3.2 ที่ธรณีสงฆ์.....	21
2.1.3.3 ที่กัลปนา.....	21
2.1.4 บทบาทหน้าที่ของวัด.....	23
2.1.4.1 บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา.....	23
2.1.4.2 บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน.....	23

2.2 มรดกวัฒนธรรมและการอนุรักษ์.....	24
2.2.1 มรดกวัฒนธรรม(Cultural Heritage).....	24
2.2.2 การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม.....	25
2.2.2.1 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม.....	26
2.2.2.2 การกำหนดคุณค่า.....	27
2.2.2.3 การกำหนดความแท้.....	40
2.2.2.4 การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม.....	42
2.2.3 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนา.....	45
2.2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางศาสนาในประเทศไทย.....	45
2.2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	51
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และคุณค่า ความแท้	
วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	53
3.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	54
3.1.1 การบริหารปกครองภายในวัด.....	61
3.1.2 สิ่งก่อสร้างสำคัญในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	63
3.2 คุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	67
3.2. 1 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม.....	67
3.2.2 คุณค่าด้านสุนทรียภาพ.....	71
3.2.3 คุณค่าด้านคติความเชื่อ.....	77
3.2.4 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์.....	81
3.2.5 คุณค่าด้านจิตใจ.....	84
3.3 ความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	88
3.3.1 ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง.....	89
3.3.2 ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ.....	91
3.3.3 ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย.....	94
3.3.4 ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม.....	100

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของกายภาพและคุณค่า ความแท้ของวัดชนะสงคราม ราชวรมหาวิหารและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง.....	104
4.1 ความเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่า ความแท้ของ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในยุคสมัยต่างๆ	105
4.1.1 ช่วงที่หนึ่งสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3.....	105
4.1.2 ช่วงที่สองสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 ในช่วงก่อนการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง.....	113
4.1.3 ช่วงที่สามสมัยรัชกาลที่ 7 หลังการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองถึงรัชกาลที่ 8.....	123
4.1.4 ช่วงที่สี่สมัยรัชกาลที่ 9	126
4.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพ และคุณค่าความแท้ ของวัด.....	159
4.2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ.....	159
4.2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว.....	160
4.2.3 ปัจจัยด้านชุมชน.....	161
4.2.4 ปัจจัยด้านบทบาทของวัด.....	161
4.2.5 ปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด.....	162
บทที่ 5 แนวคิดในการอนุรักษ์วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	165
5.1 แนวคิดในการจัดการปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกายภาพ และคุณค่าของวัดชนะสงคราม.....	166
5.1.1 การจัดการปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ.....	166
5.1.2 การจัดการปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว	167
5.1.3 การจัดการปัจจัยด้านชุมชน	170
5.1.4 การจัดการปัจจัยด้านบทบาทของวัด.....	173
5.1.5 การจัดการปัจจัยด้านการจัดการภายในวัด.....	175
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	177
5.2.1 แนวคิดด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ.....	177
5.2.2 แนวคิดด้านการจัดการภายในวัด.....	181
5.2.3 แนวคิดด้านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง.....	181

5.3 สรุป.....	183
รายการอ้างอิง.....	184
ภาคผนวก.....	188
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	204

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1-1 ตำแหน่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	2
ภาพที่ 1-2 ฝั่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	5
ภาพที่ 2.1 แสดงเส้นโค้งหงายเน้นตรงปลายสุดของเส้นด้วยการ ตัดขึ้นสู่เบื้องบน.....	34
ภาพที่ 2.2 แสดงการแบ่งชั้นชั้นซ้อนและการลดมุขของหลังคา.....	35
ภาพที่ 2-3 แสดงภูมิจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง	36
ภาพที่ 2-4 ฝั่งบริเวณวัดชัยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา.....	37
ภาพที่ 2-5 พระอุโบสถวัดสี่สะเกด.....	39
ภาพที่ 2-6 พื้นที่รอบพระอุโบสถวัดสี่สะเกด.....	39
ภาพที่ 2-7 เจดีย์บรมจุลธิ์ในบริเวณวัดสี่สะเกด.....	40
ภาพที่ 2-8 ปราสาทหินพนมรุ้งก่อนและหลังการบูรณะด้วยวิธีอนัสติโลซิส.....	45
ภาพที่ 3-1 แสดงตำแหน่งวังหลวง และวังหน้า.....	55
ภาพที่ 3-2 สมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาท.....	57
ภาพที่ 3-3 แสดงด้านหน้าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในอดีต.....	59
ภาพที่ 3-4 แสดงที่ตั้งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	60
ภาพที่ 3-5 วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในปัจจุบัน มุมมองจาก ด้านหน้าทางเข้าวัด.....	62
ภาพที่ 3-6 แสดงการแบ่งพื้นที่เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์.....	63
ภาพที่ 3-7 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาส.....	64
ภาพที่ 3-8 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตสังฆาวาส.....	65
ภาพที่ 3-9 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตธรณีสงฆ์.....	66
ภาพที่ 3-10 ฝั่งวัดชนะสงครามแสดงลักษณะการวางศาลาราย.....	68
ภาพที่ 3-11 ฝั่งวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร.....	69
ภาพที่ 3-12 ฝั่งพื้นพระอุโบสถวัดชนะสงคราม.....	70
ภาพที่ 3-13 ฝั่งพื้นพระอุโบสถวัดมหาธาตุ.....	70
ภาพที่ 3-14 แสดงพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง.....	72
ภาพที่ 3-15 รูปแบบหน้าบันพระอุโบสถวัดชนะสงคราม.....	73
ภาพที่ 3-16 รูปแบบคันทวยพระอุโบสถวัดชนะสงคราม.....	73

ภาพที่ 3-17 แสดงซุ้มประตูพระอุโบสถซุ้มหน้าต่าง.....	74
ภาพที่ 3-18 ซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ.....	75
ภาพที่ 3-19 แสดงบานประตูด้านนอกพระอุโบสถ.....	75
ภาพที่ 3-20 แสดงบานหน้าต่างด้านนอกและด้านในพระอุโบสถ.....	76
ภาพที่ 3-21 แสดงภาพเขียนภายในพระอุโบสถ.....	76
ภาพที่ 3-22 แสดงภูมิจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง.....	78
ภาพที่ 3-23 แสดงตำแหน่งพระอุโบสถเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ.....	79
ภาพที่ 3-24 แสดงตำแหน่งที่ว่างรอบพระอุโบสถเปรียบดั่งมหาสมุทร.....	79
ภาพที่ 3-25 แสดงตำแหน่งศาลารายและกำแพงแก้วเปรียบดั่งขอบจักรวาล.....	80
ภาพที่ 3-26 แสดงตำแหน่งพระเจดีย์เปรียบดั่งทวีปทั้งสี่.....	80
ภาพที่ 3-27 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขวดยฝ่าพระภุชงค์ ณ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ในปี พ.ศ. 2502.....	83
ภาพที่ 3-28 พระประธานประดิษฐานบนฐานชุกชีใหญ่ ปีพ.ศ.2506.....	85
ภาพที่ 3-29 พระพุทธรูปที่รายล้อมพระประธาน.....	85
ภาพที่ 3-30 แสดงตำแหน่งห้องบรรจุอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล.....	87
ภาพที่ 3-31 แสดงตำแหน่งชุมชนข้าราชการวังหน้ารอบวัดชนะสงคราม.....	90
ภาพที่ 3-32 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้งสาม.....	91
ภาพที่ 3-33 ภาพถ่ายทางอากาศวัดชนะสงคราม.....	92
ภาพที่ 3-34 ซุ้มประตูเข้าสู่เขตพุทธาวาส.....	93
ภาพที่ 3-35 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาส.....	95
ภาพที่ 3-36 พุทธศาสนิกชนเข้ามาใช้งานพื้นที่ภายในพระอุโบสถในวันธรรมดา.....	96
ภาพที่ 3-37 พุทธศาสนิกชนเข้ามาใช้งานพื้นที่ภายในพระอุโบสถในวันอาทิตย์.....	97
ภาพที่ 3-38 แสดงการจัดแบ่งกุฏิเป็นคณะในเขตสังฆาวาส.....	98
ภาพที่ 3-39 แสดงตำแหน่งพื้นที่โรงเรียนในวัดชนะสงคราม.....	99
ภาพที่ 3-40 แสดงบรรยากาศวัดชนะสงครามในอดีต.....	100
ภาพที่ 3-41 พื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถวัดชนะสงครามใช้ในการเวียนเทียน.....	101
ภาพที่ 4-1 แสดงสิ่งก่อสร้างที่มีในช่วงที่ 1.....	107
ภาพที่ 4-2 แสดงเกณฑ์สร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 ตั้งอยู่ด้านหน้าทาง เข้าเขตพุทธาวาส.....	108

ภาพที่ 4-3 แสดงพระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง.....	109
ภาพที่ 4-4 แสดงตำแหน่งชุมชนข้าราชการวังหน้า	111
ภาพที่ 4-5 แสดงตำแหน่งคลองรอบวัดชนะสงคราม.....	112
ภาพที่ 4-6 แสดงตำแหน่งตลาดยอดบางลำพู วัดชนะสงคราม วัดบวรนิเวศวิหาร.....	113
ภาพที่ 4-7 ซุ้มประตูซึ่งเริ่มสร้างในรัชกาลที่ 3 แล้วเสร็จในรัชกาลที่ 4.....	115
ภาพที่ 4-8 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ผู้ดำรงตำแหน่งมรรคนายกวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.....	116
ภาพที่ 4-9 แสดงตำแหน่งห้องบรรจพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ที่ได้ต่อเติมเพิ่ม.....	117
ภาพที่ 4-10 ห้องบรรจพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล.....	117
ภาพที่ 4-11 ซุ้มจรนำพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล.....	118
ภาพที่ 4-12 สภาพแวดล้อมวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารช่วงรัชกาลที่ 5 มุมมองจากถนน.....	120
ภาพที่ 4-13 ผังแสดงลักษณะการเติบโตของเมืองช่วงรัชกาลที่ 5.....	121
ภาพที่ 4-14 ผังแสดงลักษณะการเติบโตของเมืองช่วงรัชกาลที่ 6.....	122
ภาพที่ 4-15 ภาพถ่ายทางอากาศวัดชนะสงคราม.....	124
ภาพที่ 4-16 แสดงการเติบโตของเมืองในช่วงที่ 3.....	125
ภาพที่ 4-17 แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกไก่แจ้และสวนสันติชัยปราการ.....	130
ภาพที่ 4-18 แสดงการเติบโตของเมืองในช่วงที่ 4.....	133
ภาพที่ 4-19 สภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งเกสต์เฮาส์รอบวัดชนะสงคราม.....	134
ภาพที่ 4-20 ลักษณะการตั้งร้านรอบวัดชนะสงคราม.....	135
ภาพที่ 4-21 สภาพแวดล้อมฝั่งตรงข้ามวัดชนะสงคราม.....	136
ภาพที่ 4-22 การแต่งกายของนักท่องเที่ยวในวัดชนะสงคราม.....	136
ภาพที่ 4-23 ศาลารายที่เพิ่มใหม่ในเขตพุทธาวาส.....	137
ภาพที่ 4-24 ทางเข้าวัดชนะสงคราม.....	139
ภาพที่ 4-25 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิม.....	140
ภาพที่ 4-26 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิม.....	141
ภาพที่ 4-27 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ ในการเป็นพื้นที่สอป.....	142

ภาพที่ 4-28 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ ในการเป็นพื้นที่ขายของและครัว.....	142
ภาพที่ 4-29 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ ในการเป็นพื้นที่ขายของและครัว.....	143
ภาพที่ 4-30 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ ในการเป็นพื้นที่ขายของ.....	143
ภาพที่ 4-31 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ ในการเป็นพื้นที่ขายของซึ่งบดบังความงามของพระเจดีย์.....	144
ภาพที่ 4-32 แสดงภายในพระอุโบสถ.....	146
ภาพที่ 4-33 แสดงภายในพระอุโบสถ.....	147
ภาพที่ 4-34 แสดงตำแหน่งที่จอดรถโดยรอบ และลักษณะทางสัญจรที่ต้องผ่าน เข้าไปในเขตสังฆาวาส.....	149
ภาพที่ 4-35 แสดงการใช้งานพื้นที่ระหว่างสังฆาวาส.....	150
ภาพที่ 4-36 แสดงโดยรอบต้นโพธิ์ซึ่งเป็นต้นไม้สำคัญทางพุทธศาสนา.....	151
ภาพที่ 4-37 แสดงการใช้งานพื้นที่ธรณีสงฆ์เพื่อการจอดรถ.....	152
ภาพที่ 4-38 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ประมาณปีพุทธศักราช 2525.....	153
ภาพที่ 4-39 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ประมาณปีพุทธศักราช 2535.....	154
ภาพที่ 4-40 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ปีพุทธศักราช 2555.....	154
ภาพที่ 4-41 แสดงเส้นทางการสำรวจเสียงเริ่มจากด้านวัดชนะสงครามไป จนถึงถนนพระอาทิตย์.....	155
ภาพที่ 4-42 แสดงพื้นที่ร้านค้าเพื่อขายอุปกรณ์สักการะรูปเคารพ ในพื้นที่เขตพุทธาวาส.....	160
ภาพที่ 5-1 แสดงป้ายเตือนที่ทางวัดชนะสงครามติดไว้ที่ข้างประตูพระอุโบสถ.....	167
ภาพที่ 5-2 ป้ายเตือนห้ามการกระทำที่ไม่เหมาะสมจัดทำโดยมหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนดุสิต.....	168
ภาพที่ 5-3 การจัดการพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยรอบพระอุโบสถในปัจจุบัน.....	169
ภาพที่ 5-4 แสดงตำแหน่งเขตธรณีสงฆ์วัดชนะสงคราม.....	170
ภาพที่ 5-5 ชาวชุมชนละแวกวัดและพุทธศาสนิกชนปฏิบัติธรรมในพระอุโบสถ วัดชนะสงคราม.....	171

หน้า

ภาพที่ 5-6 ตำแหน่งที่จอดรถในเขตสังฆาวาส.....	172
ภาพที่ 5-7 ตำแหน่งที่จอดรถในเขตธรณีสงฆ์.....	173
ภาพที่ 5-8 แสดงร้านค้าในเขตพุทธาวาส.....	174
ภาพที่ 5-9 แสดงร้านค้าในเขตพุทธาวาส.....	174
ภาพที่ 5-10 แสดงร้านค้าในพื้นที่ระหว่างเขตสังฆาวาส.....	175
ภาพที่ 5-11 แสดงตัวอย่างรูปเคารพที่มีการสร้างเดิมโดยเจ้าอาวาส.....	176
ภาพที่ 5-12 แสดงกลุ่มสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสที่ได้รับการขึ้นทะเบียน.....	178
ภาพที่ 5-13 แสดงสิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาสที่ได้รับการขึ้นทะเบียน.....	179

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3-1 สรุปคุณค่าและความแท้สำคัญของวัดชนะสงคราม.....	102
ตารางที่ 4-1 สรุปการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ในสี่ช่วงเวลา.....	156
ตารางที่ 4-2 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่า และความแท้ของวัดชนะสงคราม.....	163

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

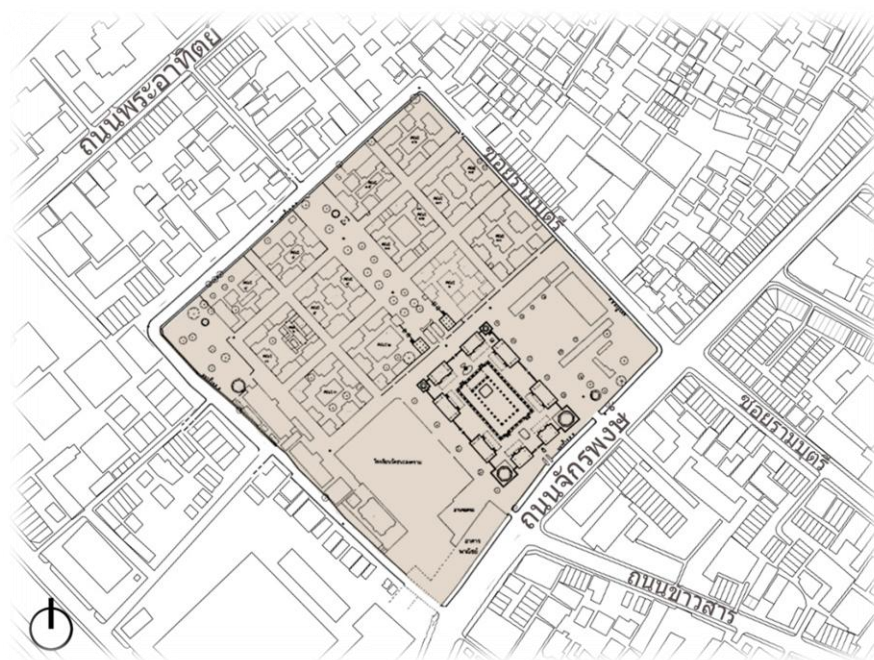
ปัจจุบันบทบาทของวัดที่มีต่อสังคมนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิต จากบทบาทที่วัดเคยเป็น ศูนย์กลางชุมชน เป็นสถานที่ให้การศึกษา เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่พักแรมนั้น บทบาทเหล่านี้ถูกลดทอนลงไปหลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีนโยบายในการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับประเทศตะวันตก โดยมีการตั้งกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ขึ้นมา ประชาชนจึงหันไปพึ่งพาหน่วยงานของรัฐมากขึ้น บทบาทของวัดที่เคยเป็นศูนย์รวมของประชาชนในเรื่องต่างๆ จึงลดลงไป โดยเฉพาะบทบาทที่เคยเป็นสถานที่ให้การศึกษา ซึ่งกลายเป็นหน้าที่ของโรงเรียนของรัฐแทน ทำให้สังคมห่างจากวัดออกไป และความเชื่อต่อวัดที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นนับถือชื่อเสียงของพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมากกว่าหลักธรรม คำสั่งสอนอันเป็นแก่นแท้ของศาสนา ทำให้วัตถุประสงค์ในการมาวัดของประชาชนเป็นไปเพื่อการหวังผลประโยชน์จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่ามาฟังธรรมเพื่อปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลในธรรม และนอกจากบทบาทที่ถูกลดทอนลงไปนั้น สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปยังมีเรื่องของสภาพแวดล้อมโดยรอบวัด¹ ที่ในอดีตเคยร่มรื่นเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์หากแต่ในปัจจุบันมีการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นอาคารพาณิชย์มากขึ้นด้วย

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิต เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยรอบวัดนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในอดีตถนนโดยรอบวัดอันได้แก่ ถนนข้าวสาร และซอยรามบุตรีเคยเป็นทางให้รถยนต์สัญจรได้ แต่ในปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยม จึงส่งผลให้ตึกแถว ตรอก ซอย ในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อรองรับการท่องเที่ยวมากขึ้นมีการเปิดเพลงจากร้านค้าต่างๆที่ตั้งอยู่รอบวัด และมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในวัดชนะสงครามมากขึ้น หากแต่ขาดความเข้าใจในวัฒนธรรมการเข้าวัดของประเทศไทย จึงทำให้เกิดภาพของนักท่องเที่ยวที่แต่งกายไม่เหมาะสมเข้ามาในวัด หรือนักท่องเที่ยวบางคนนั่งบนอาสนะสงฆ์ หรือมีนักท่องเที่ยวที่นั่งแต่หันเท้าไปทางพระประธาน อันเป็นการกระทบต่อความหมายของการเป็นศาสนสถาน และจากการเปลี่ยนแปลงไปในเรื่องความเชื่อของการมาวัดของพุทธศาสนิกชนในความหมายใหม่ของวัดชนะสงครามซึ่งเป็นหนึ่งในแก้ววัดที่ต้องสักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลก็ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนนิยมมาทำบุญไหว้

¹ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนสถานปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544). หน้า

พระเป็นจำนวนมาก จากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้ทำให้วัดทำการต่อเติมอาคารเพื่อความสะดวกในการทำบุญให้พระในเขตพุทธาวาส ซึ่งทำให้กระทบต่อคุณค่าของพื้นที่เขตพุทธาวาส และยังมีการใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งในเขตสังฆาวาสเป็นตลาดขายอาหารและเสื้อผ้า ซึ่งแต่เดิมเขตสังฆาวาสนั้นเป็นพื้นที่เฉพาะของพระสงฆ์อันควรจะเป็นบริเวณที่มีจิตและประกอบไปด้วยอาคารสถานที่ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะเท่านั้น

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร สร้างในสมัยอยุธยา² ตั้งอยู่ที่ถนนจักรพงษ์ แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับถนนจักรพงษ์ซึ่งเชื่อมกับถนนข้าวสาร ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับซอยรามบุตรซึ่งในปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ชาวต่างชาตินิยมประกอบไปด้วยร้านค้าและบ้านพักชั่วคราว ทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับตรอกกระษาปณ์ซึ่งเป็นอาคารพาณิชย์ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีถาวรวัตถุชิ้นเอกคือพระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง สององค์ตั้งอยู่ตอนมุมด้านหน้าของพระอุโบสถทั้งสองด้าน

ภาพที่ 1-1 ตำแหน่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

² สุนทรียา ศรีวรรณ, 80 พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร(กรุงเทพฯ: ฐานบุ๊คส์, 2550).

⁶ เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ, วัดในกรุงเทพฯ(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525). หน้า 21.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นช่วงเวลาของการสร้างบ้านเมืองสร้างความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงของชาติ ด้วยพระประสงค์จะให้พระนครใหม่รุ่งเรืองด้วยพระศาสนา ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจให้กับราษฎรจึงทรงให้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง และโปรดเกล้าฯ ให้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่จะให้พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์วัดโบราณที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ทรุดโทรม และตั้งอยู่ใกล้นิเวศสถานของตน³ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงน้อมนำมาปฏิบัติ ทรงปฏิสังขรณ์วัดกลางนาใหม่หมดทั้งวัด⁴ และเปลี่ยนชื่อวัดเป็นวัดตองปุ ตามชื่อวัดตองปุที่กรุงศรีอยุธยาและให้เป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญ ครั้นเมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงมีชัยชนะต่อพม่าในสงครามเก้าทัพ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ตามเหตุการณ์นั้นว่า วัดชนะสงคราม⁵

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด⁶ ตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์เมื่อได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ได้โปรดให้ ช่อมแซมพระราชมณฑลที่ยาวโดยเรือพระที่นั่งพินาศดุสิตานำไม้มาสร้างกุฏิ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โปรดให้บูรณะวัดชนะสงคราม พร้อมทั้งทรงสร้างกุฏิใหม่ แล้วเสร็จในปี 2396 และโปรดให้ทำการฉลอง ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) โปรดให้บูรณะซ่อมแซมและปฏิสังขรณ์หลังคาพระอุโบสถและทรงปรารภที่จะสร้างที่บรรจพระอัฐิสำหรับเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ยังไม่ได้สร้างก็สิ้นรัชกาล ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงได้พระราชทานอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้ก่อสร้างที่บรรจพระอัฐิที่ เจริญท้ายพระอุโบสถวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร การก่อสร้างแล้วเสร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) สำหรับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถได้มีมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

³ นางน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536). หน้า 68.

⁴ ศิลปากร, กรม, โบราณสถานและอนุสาวรีย์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ:..., 2525).

⁵ เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ, วัดในกรุงเทพฯ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525). หน้า 21.

⁶ ศิลปากร, กรม, โบราณสถานและอนุสาวรีย์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ:..., 2525).

การที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารได้รับการบูรณะมาตลอดเวลานั้นทำให้มองเห็นถึงความสำคัญ ว่าเป็นวัดที่ได้รับการดูแลอย่างยาวนานจากในสมัยรัชกาลต่างๆ แห่งราชวงศ์จักรี และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมและวิถีชีวิตทำให้กายภาพของวัดในสมัยรัตนโกสินทร์เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอาจส่งผลให้วัดสูญเสียคุณค่าในการเป็นสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าในประวัติศาสตร์ ทำให้เล็งเห็นว่าควรจะต้องทำการศึกษาในเรื่องของปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อกายภาพ ความแท้ และคุณค่าของวัด เพื่อนำมาพิจารณาเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการวัดต่อไป

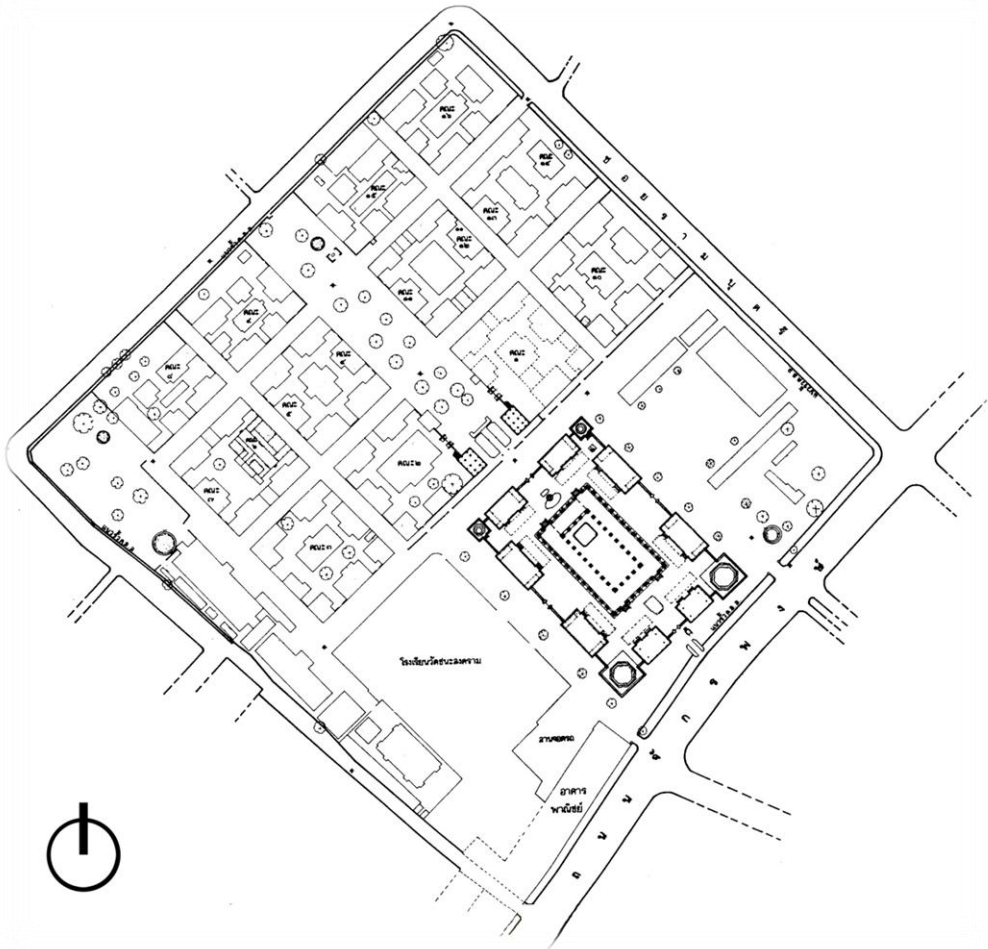
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
- 1.2.2 เพื่อศึกษา ประเมินคุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
- 1.2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกายภาพ คุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารว่าเกิดเนื่องมาจากสาเหตุใด
- 1.2.4 เพื่อเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเพื่อเป็นศาสนสถานที่ยังคงคุณค่า

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตทางพื้นที่

- 1) ศึกษาบริเวณวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารทั้งหมด

ภาพที่ 1-2 ผังวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ที่มา : กรมศิลปากร

1.3.2 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และข้อมูลสถาปัตยกรรมประเภทวัด สมัยรัตนโกสินทร์ ในกรุงเทพมหานคร
- 2) ศึกษาเฉพาะปัจจัยที่เป็นผลโดยตรงต่อกายภาพคุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงคราม
- 3) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - ปัจจุบัน

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสำรวจ เพื่อทำความเข้าใจศาสนสถานในพุทธศาสนาทั่วไป และกรณีศึกษาคือวัดชนะสงคราม

1.4.1 ทบทวนวรรณกรรม

1) ศึกษาประวัติศาสตร์ของศาสนสถานในพุทธศาสนา ในหัวข้อดังนี้

- มูลเหตุการณืสร้างวัดของไทย
- บทบาทหน้าที่ของวัด
- ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและสถาบันอื่นๆ
- องค์ประกอบภายในวัด

2) ศึกษาแนวคิดในเรื่องคุณค่าและความแท้ เนื่องจากคุณค่าและความแท้เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ จึงต้องทำความเข้าใจคุณค่าและความแท้ของอาคารหรือสถานที่ที่จะทำการอนุรักษ์ และนำมาใช้ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคุณค่าและความแท้ เพื่อให้เห็นถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงรวมถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

คุณค่า ในการกำหนดคุณค่านี้ได้ศึกษาจากการอธิบายคุณค่าของศาสนสถานนั้น ในแต่ละสถานที่จะมีคุณค่าที่แตกต่างกันออกไป การกำหนดคุณค่าในวิทยานิพนธ์นี้ได้กำหนดตามคุณค่าอันเป็นลักษณะเด่นของวัดชนะสงคราม ดังนี้

- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม
- คุณค่าด้านสุนทรียภาพ
- คุณค่าด้านคติความเชื่อ
- คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
- คุณค่าด้านจิตใจ

ความแท้

- ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง
- ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ
- ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย
- ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

3) ศึกษาแนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการในการกำหนดแนวคิดด้านการอนุรักษ์
สถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน

1.4.2 เก็บรวบรวมข้อมูล

1) ศึกษาข้อมูลวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร จากหนังสือ เอกสาร บทความ แผนที่
ภาพถ่าย ในหัวข้อดังต่อไปนี้

- ข้อมูลประวัติศาสตร์
- รูปแบบสถาปัตยกรรม
- แผนผังและองค์ประกอบภายในวัด
- ลักษณะการใช้งานพื้นที่

2) ศึกษาข้อมูลพื้นที่โดยรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เนื่องจากในอดีตการตั้งชื่อวัด
ว่า “กลางนา” ได้ตั้งตามสภาพแวดล้อมของวัด หากแต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมได้
เปลี่ยนแปลงไปและมีผลต่อวัด จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำการศึกษา โดยได้ศึกษาข้อมูล
จากหนังสือ เอกสาร บทความ แผนที่ภาพถ่าย งานวิจัย ในหัวข้อดังต่อไปนี้

- ข้อมูลประวัติศาสตร์
- การใช้งานพื้นที่

โดยในขั้นตอนนี้ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกตร่วมด้วย

- สัมภาษณ์พระสงฆ์ในวัด บุคคลที่ทำงานภายในวัด เพื่อข้อมูลเรื่อง
ประวัติศาสตร์และการใช้งานพื้นที่ต่างๆในอดีต-ปัจจุบัน เพื่อให้เห็นปัญหาที่
เกิดขึ้น
- สังเกตการใช้งานพื้นที่วัด ผู้คนที่เข้ามาในวัด เพื่อข้อมูลเรื่องการใช้งานพื้นที่และ
ผู้คนที่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าของวัดหรือไม่ เพื่อให้เห็นการใช้งานปัจจุบัน และ
ปัญหาที่เกิดขึ้น

1.4.3 วิเคราะห์

1) วิเคราะห์และประเมินคุณค่าและความแท้ในด้านต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงของ
คุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์หาปัจจัยที่ส่งผล
ตามหัวข้อดังนี้

คุณค่า

- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม
- คุณค่าด้านสุนทรียภาพ
- คุณค่าด้านคติความเชื่อ

- คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
- คุณค่าด้านจิตใจ

ความแท้

- ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง
- ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ
- ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย
- ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

2) วิเคราะห์ให้เห็นว่าวัดชนะสงครามได้รับผลกระทบอย่างไรบ้าง เพื่อหาสาเหตุอันเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณค่าและความแท้ของวัด โดยสรุปได้ดังนี้

- ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ
- ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว
- ปัจจัยด้านชุมชน
- ปัจจัยด้านบทบาทของวัด
- ปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด

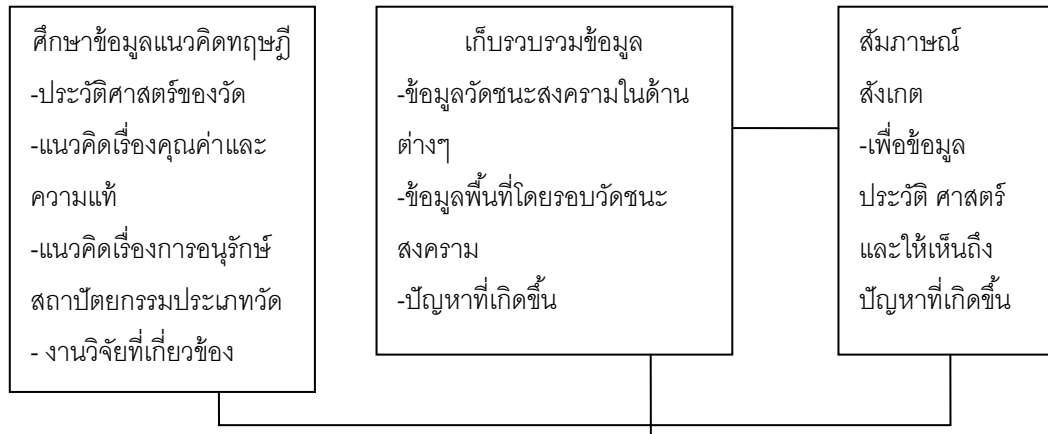
1.4.4 สรุปผล

สรุปผล และเสนอแนะแนวคิดในการจัดการวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเพื่อเป็นศาสนสถานที่ยังคงคุณค่า

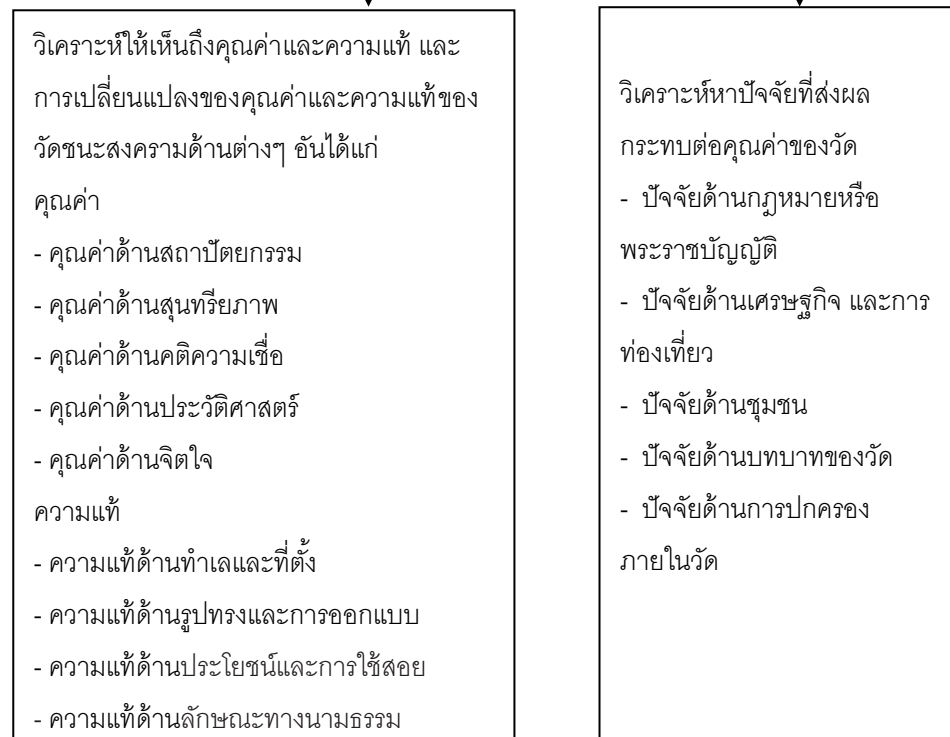

แผนภาพแสดงขั้นตอนการดำเนินงานตามระเบียบวิธีวิจัย

การทบทวนวรรณกรรม และเก็บข้อมูล

การวิเคราะห์

การสรุปผล

เสนอแนวคิดในการอนุรักษ์และจัดการวัดเพื่อเป็นศาสนสถานที่ยังคงคุณค่า

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 ทราบถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมประเภทวัด
- 1.5.2 ทราบถึงความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
- 1.5.3 ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
- 1.5.4 ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกายภาพ คุณค่า และความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
- 1.5.5 ทราบถึงแนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เพื่อให้เป็นศาสนสถานที่ยังคงคุณค่า
- 1.5.6 เป็นแนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการวัดอื่นๆ ได้

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและกายภาพของวัดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีแนวทางในการศึกษาโดยใช้การเปรียบเทียบสิ่งที่วัดเป็นในอดีตกับปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่างๆ ของวัด จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์คุณค่าของวัด และนำการเปลี่ยนแปลงที่ได้มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยที่ว่ามีผลกระทบต่อคุณค่าของวัดอย่างไร เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวคิดในการอนุรักษ์ของวัดต่อไป ดังนั้นจึงทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นสองเรื่องใหญ่คือแนวคิดเกี่ยวกับวัดในประเด็นต่างๆ และแนวคิดในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 วัด

2.1.1 มูลเหตุในการสร้างวัด

- 2.1.1.1 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล
- 2.1.1.2 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยหลังพุทธกาล
- 2.1.1.3 มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและสถาบันอื่น

- 2.1.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน
- 2.1.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับวัง

2.1.3 การใช้ที่ดินวัด

- 2.1.3.1 ที่วัด
  - เขตพุทธาวาส
  - เขตสังฆาวาส
- 2.1.3.2 ที่ธรณีสงฆ์
- 2.1.3.3 ที่กัลปนา

2.1.4 บทบาทหน้าที่ของวัด

- 2.1.4.1 บทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา
- 2.1.4.2 บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

2.2 มรดกวัฒนธรรมและการอนุรักษ์

2.2.1 มรดกวัฒนธรรม(Cultural Heritage)

2.2.2 การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

- 2.2.2.1 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
- 2.2.2.2 การกำหนดคุณค่า

2.2.2.3 การกำหนดความแท้

2.2.2.4 การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม

2.2.3 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนา

2.2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางศาสนาในประเทศไทย

2.2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 วัด

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยให้การยอมรับนับถือด้วยความศรัทธามาช้านานเป็นศาสนาที่อยู่คู่สังคมไทยและสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากความนับถือในองค์พระพุทธรูปเจ้า และหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และได้เผยแผ่มาช้านานแล้วนั้น ศาสนสถานก็เป็นสถานที่ซึ่งช่วยในการสืบทอดพุทธศาสนาเช่นกัน เนื่องจากเป็นสถานที่ให้พระสงฆ์ผู้สืบทอดพระธรรมใช้เป็นที่พักและศึกษาคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อนำมาเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนต่อไป วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญโดยการเป็นศูนย์รวมองค์ประกอบที่สำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป อันได้แก่ พระธรรม พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชน

ความหมายของวัด

วัด หมายถึง สถานที่ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปกติมีพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ รวมทั้งมีพระภิกษุ สงฆ์อยู่ อาศัย⁷

วัด เป็นคำเรียกชื่อศาสนสถานแบบคำไทย แต่ยังไม่มีการสรุปว่าที่มาของคำมาจากที่ใด เนื่องจากมีคน อธิบายไว้ในหลายคำ อาทิ⁸

มาจากคำว่า วตวา ในภาษาบาลี แปลว่าเป็นที่สนทนาธรรม

หรือมาจากคำว่า วัดร หมายถึงกิจปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พึงกระทำ หรือหมายถึงการจำศีล

และมาจากคำว่า วัดวา หมายถึงการกำหนดขอบเขตของดินแดนที่สร้างเป็นศาสนสถาน

⁷ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน . กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์. 2525

⁸ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถานปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

2.1.1 มูลเหตุในการสร้างวัด

มูลเหตุในการสร้างวัด แบ่งเป็นช่วงตามเหตุการณ์สำคัญได้สองช่วงคือ ช่วงแรกเป็นช่วงที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพ ซึ่งรูปแบบของวัดจะเป็นไปตาม พุทธานุญาติที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ให้เป็นเพียงที่พักชั่วคราวเท่านั้น เรียกช่วงนี้ว่า สมัย พุทธกาล ส่วนช่วงที่สองเป็นช่วงเวลาหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เรียก สมัยหลังพุทธกาล โดยช่วงสมัยนี้เป็นจุดเปลี่ยนรูปแบบของศาสนสถานในพุทธศาสนา เนื่องมาจากการกำเนิดของพระสถูปเจดีย์อันเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของ พุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธองค์ จนกระทั่งมีพัฒนาการกลายมาเป็นต้นแบบของวัดในประเทศไทยจนถึงปัจจุบันนี้ จึงแบ่งมูลเหตุในการสร้างวัดเป็น 3 ช่วง ได้แก่(แบ่งตามการแบ่งช่วงเวลาในกา ลานุกรม⁹)

2.1.1.1 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล

2.1.1.2 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยหลังพุทธกาล

2.1.1.3 มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย

2.1.1.1 มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีการสร้างอาคารที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะ เนื่องจากพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ถาวร¹⁰ เพราะจะทำให้เกิดความยึดติดในทรัพย์ ซึ่งจะมีผลต่อการบรรลุธรรมซึ่งเป็นหนทางสู่การ นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดตามวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนา แต่กระนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ กำหนดสถานที่สำหรับใช้เป็นที่อาศัยพื้นฐานสุด คือ รุกขมูลเสนาสนะ¹¹ หมายถึง การอยู่รอบโคน ต้นไม้ แล้วให้จาริกไปเรื่อยๆเพื่อไม่ให้จิตมีสิ่งผูกพัน

อย่างไรก็ตามนอกจากการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานแล้ว พระภิกษุสงฆ์ก็มีหน้าที่ สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพุทธศาสนาแก่ ประชาชน แต่เนื่องด้วยพระภิกษุสงฆ์จาริกไปโดยไม่ได้กำหนดฤดูกาล แม้ในช่วงฤดูเกษตรกรรม หรือฤดูฝนก็ยังคงจาริกไปสั่งสอนพระธรรมแก่ประชาชนทำให้เหยียบพืชผลของชาวบ้านเสียหาย เป็นอันมาก¹² ประกอบกับการเดินทางในช่วงฤดูฝนนั้นเป็นไปอย่างยากลำบาก พระพุทธองค์จึงได้

⁹ พระพรหมคุณาภรณ์, กาลานุกรม พุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, 2552.

¹⁰ ประชา แสงสายัณห์, กฎกัถอริฐฎีอปุณ. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์,จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

¹¹ สมคิด จิระทัศน์กุล. วัด : พุทธศาสนสถานปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

¹² ประชา แสงสายัณห์, กฎกัถอริฐฎีอปุณ. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์,จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

กำหนดพุทธบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำที่ในช่วงฤดูฝนซึ่งเรียกว่า *เข้าพรรษา*¹³ จนกว่าจะหมดหน้าฝนจึงค่อยเริ่มออกจาริกอีกครั้ง

จากการจาริกเพื่อเผยแผ่พระธรรม คำสอนของพระพุทธองค์และเหล่าพระภิกษุสงฆ์นี้เอง ทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธองค์และพุทธศาสนาเป็นอันมากจึงพากันบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก บางส่วนที่ไม่ได้บวชก็ให้การอุปถัมภ์ศาสนาเป็นอย่างดีโดยเฉพาะพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งนครราชคฤห์ทรงถวายเวฬุวันให้เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และเหล่าพระภิกษุสงฆ์¹⁴ ซึ่งใช้เป็นที่พักชั่วคราวเมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาที่เมืองนี้เท่านั้น โดยในพื้นที่มีเพียงอาคารที่พักสำหรับพระพุทธองค์และเหล่าพระสงฆ์เท่านั้น เหตุนี้เองพระพุทธองค์จึงทรงมีพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สามารถรับอารามที่ประชาชนถวายให้ได้ แต่เมื่อเสด็จออกจาริกไปยังสถานที่แห่งอื่น อารามเหล่านี้ก็จะถูกปล่อยทิ้งร้างไม่มีผู้อาศัย¹⁵

2.1.1.2 มูลเหตุการสร้างวัดหลังพุทธกาล

หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว มีการสร้างธาตุเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ¹⁶ และมีการกำหนดสังเวชนียสถานไว้ 4 แห่ง¹⁷ ได้แก่ สถานที่ทรงประสูติ สถานที่ทรงตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา และสถานที่ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน สำหรับพระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนให้เป็นที่รำลึกถึงพระพุทธองค์ โดยรูปแบบของธาตุเจดีย์นี้มาจากรูปแบบการฝังศพของคนพื้นถิ่น โดยการใช้ดินพูนทับศพหรือกระดูกจนเป็นโคกดินขึ้นมา แต่เมื่อฝนตกได้ชำระหน้าดินทลายไปจึงมีการป้องกันโดยการทำเป็นเขื่อนล้อมโคกดิน นั่นๆตามแต่จะหาวัสดุได้ จากนั้นจะใช้ไม้ หิน หรืออิฐเผา ปูทับบนหน้าดินที่เป็นโคกชะลอการทลายของหน้าดิน จากรูปแบบนี้เองเป็นพื้นฐานของพระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในยุคแรก โดยพระเจ้าอโศกมหาราช โปรดเกล้าฯให้ช่างทำบัลลังค์ของพระมหากษัตริย์บนยอดโคกดิน พร้อมทั้งสัญลักษณ์ของกษัตริย์ คือฉัตรสามชั้นปักไว้ที่ยอดบัลลังค์¹⁸ เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงเคยเป็น

¹³ ประชา แสงสายัณห์, *กฎก่อก่ออิฐถือปูน*. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์,จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์, *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารายธรรมโลก*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2552.

¹⁵ สมคิด จิระทัศน์กุล. *วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย*, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. หน้า 12.

¹⁶ *ตำราฐานานุภาพ, สมเด็จพระญาณสังวร ปภสฺสโร, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา*. พระนคร : กรมศิลปากร, 2514. หน้า 142.

¹⁷ เฉลิม รัตนทัศนีย์. *วิวัฒนาการศิลปสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539. หน้า 115.

¹⁸ เฉลิม รัตนทัศนีย์. *เล่มเดียวกัน..* หน้า 26.

พระมหากษัตริย์มาก่อน ในส่วนของสังเวชนียสถานพระเจ้าอโศกมหาราชโปรดเกล้าฯให้ช่างทำเสาศิลาจารึกยอดเสาแกะสลักเป็นรูปสิงห์ตัวเดียว หรือสี่ตัวไปปักตามสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งด้วย¹⁹ ทำให้สถานที่เหล่านี้เป็นแหล่งชุมนุมของเหล่าพระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงได้มีพระภิกษุสงฆ์สมัครใจเพื่อจะอยู่ดูแลสถานที่เหล่านี้ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายก็ให้การบำรุงศาสนาโดยมาถวายอาหารแต่พระภิกษุสงฆ์พร้อมทั้งรับฟังพระธรรมคำสอน²⁰ จากเหตุนี้ทำให้มีการสร้างอาคารอื่นๆตามมา อาทิเช่น กุฏิสงฆ์ ศาลาเอนกประสงค์ โรงครัว เป็นต้น อันเป็นต้นแบบของวัดในปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่มีพระภิกษุสงฆ์บางส่วนเริ่มอยู่ประจำตามสถานที่สำคัญนั่นเองทำให้มีการแบ่งพระภิกษุสงฆ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือพระสงฆ์ที่อยู่ประจำในวัดเป็นหลักแหล่งในชุมชน โดยจะเน้นไปที่การศึกษาพระธรรมเพื่อนำมาสั่งสอนพุทธศาสนิกชน และประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มากกว่าการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อบรรลุนิพพาน และเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ เนื่องจากจะต้องประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ²¹ คือ พระธรรมคำสอน พระภิกษุผู้สั่งสอนพระธรรม และประชาชนผู้รับพระธรรมคำสอน โดยพระภิกษุลักษณะนี้จะเรียกว่า พระคามวาสี²² รูปแบบของวัดคามวาสีนี้จะมีแบบแผนชัดเจนในการวางแผนผัง หรือการกำหนดอาคารสำคัญเป็น พระเจดีย์ พระปราสาท พระวิหาร พระอุโบสถ เพื่อให้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสสมกับความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

พระภิกษุอีกลักษณะคือเน้นที่การปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อการบรรลุนิพพาน เรียกว่า พระอรัญวาสี²³ จะออกธุดงค์ไปตามป่าโดยอาจจะไปเป็นกลุ่มหรือเดี่ยวเพื่อหาพื้นที่สงบหลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายให้มากที่สุด โดยจะมุ่งปฏิบัติเฉพาะตนเพื่อหาหนทางหลุดพ้นจากทุกข์มากกว่าการประกอบพิธีกรรม และเมื่อถึงฤดูเข้าพรรษาพระภิกษุเหล่านี้ก็จะอยู่จำพรรษาที่วัดตามพุทธบัญญัติ ซึ่งวัดของฝ่ายอรัญวาสีนี้ได้มีกำหนดในพระวินัยไว้ว่าจะต้องตั้งไม่ห่างจากหมู่บ้านที่ใกล้ที่สุดจนเกินไป คือให้อยู่ในระยะประมาณ 500 ชั่วคันทน์ หรือประมาณ 1 กิโลเมตร²⁴ เพื่อให้พระภิกษุสามารถเดินไปบิณฑบาตและกลับมาทันฉันอาหารเพลก่อนเที่ยงได้ โดยวัดฝ่ายอรัญวาสีจะไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวทั้งเรื่องรูปแบบและการวางแผนผังอาคารสำคัญก็จะแตกต่างจากวัดคามวาสี

¹⁹ เฉลิม รัตนทัตติย. วิวัฒนาการศิลปสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม. 2539. หน้า 115.

²⁰ โชติ ภัลยานมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539. หน้า 86.

²¹ สมคิด จิระทัศนกุล. เล่มเดียวกัน. หน้า 11.

²² สมคิด จิระทัศนกุล. เล่มเดียวกัน. หน้า 14.

²³ สมคิด จิระทัศนกุล. เล่มเดียวกัน. หน้า 13.

²⁴ โชติ ภัลยานมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

คือจะเน้นอาคารเพื่อการใช้งานที่จำเป็นเท่านั้น เช่น กุฏิพระ ศาลาเอนกประสงค์ (สำหรับฉันสำหรับ เทศนาธรรม) ทั้งหมดนี้ก็เพื่อการใช้งานในช่วงเช้าพรรษาและเมื่อถึงฤดูออกพรรษา พระภิกษุเหล่านี้ก็จะออกธุดงค์ต่อไป²⁵

2.1.1.3 มูลเหตุการณสร้างวัดในประเทศไทย

เนื่องจากประเทศไทยรับพุทธศาสนาทางลังกา หรือที่เรียกว่าลังกาวงศ์ การสร้างวัดจึงสืบทอดแบบอย่างการสร้างในลังกา คือใช้แผนผังผสมระหว่างพุทธกับพราหมณ์²⁶ และในสมัยพุทธศตวรรษที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงนี้เป็นไปในลักษณะการอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุไป ประดิษฐานในดินแดนที่พระพุทธศาสนาเริ่มรุ่งเรือง²⁷ ทำให้วัดจะมีสถาปัตยกรรมที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานเป็นประธาน ดังจะเห็นได้จากการที่เมืองราชธานีทุกเมืองจะมีวัดมหาธาตุ หรือวัดพระศรีมหาธาตุตั้งเป็นประธานของเมือง²⁸

เหตุผลในการสร้างวัดในไทยยังเป็นไปตามความเชื่อในเรื่องไตรภูมิอันเป็นผลงานนิพนธ์ของพระยาวิไทยกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย อันว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ ทำให้คนไทยถูกปลูกฝังในเรื่องบุญและบาป หากทำบุญไว้เมื่อสิ้นชีพก็จะได้อยู่สวรรค์อันเป็นดินแดนที่ดีงาม หากทำบาปไว้เมื่อสิ้นชีพก็จะได้อยู่ในนรกอันเป็นที่ที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงมีความเชื่อว่าการสร้างวัดเป็นที่สุดแห่งการทำบุญ ทำให้เกิดเป็นความนิยมในการสร้างวัดในหมู่ผู้มีความพร้อมในด้านการเงิน นอกจากนี้ยังให้การทำนุบำรุงวัดโดยการอุทิศครัวเขลยหรือครัวทาสไว้เป็นกำลังดูแลวัด เพื่อทำไร่ทำนาเก็บเกี่ยวพืชผลเป็นเสบียงแก่วัด คอยปฏิบัติดูแลพระสงฆ์²⁹ นอกเหนือจากการสร้างวัดตามคติไตรภูมินี้แล้ว ในเวลาต่อมายังมีอีกหลายสาเหตุในการสร้างวัด ดังนี้³⁰ สร้างเพื่อเป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมือง สร้างเพื่อให้เป็นวัดประจำวัง สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นวัดประจำรัชกาล สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ สร้างขึ้น ณ ที่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญ

²⁵ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร. 2514.

²⁶ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

²⁷ นารอด โทธิประสาธ, สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายนารอด โทธิประสาธ, 2499.

²⁸ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

²⁹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร. 2514. หน้า 156.

³⁰ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539. หน้า 87.

รูปแบบของสถาปัตยกรรมในวัดนั้น ไทยก็รับเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนา หากแต่มีการพัฒนาให้เป็นไปในลักษณะของไทยเองด้วย อาทิเช่น ในสมัยอยุธยาได้รับรูปแบบปราสาทของเขมรเข้ามาแต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ จนกลายเป็นพระเจดีย์ทรงปราสาทในสมัยรัตนโกสินทร์³¹ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มีการรับอิทธิพลทางรูปแบบของจีนและยุโรปมาบ้าง แต่ก็ยังคงเอกลักษณ์ของไทยอยู่ได้ เนื่องจากช่างไทยมีความสามารถในการเลือกรูปแบบเข้ามาใช้³² รูปแบบของสถาปัตยกรรมในวัดก็ได้กระทำสืบต่อเรื่อยมา จนเมื่อสิ้นสุดสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้าสู่รูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยการยึดอำนาจจากกลุ่มที่เรียกกันว่าคณะราษฎรภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม รูปแบบของสถาปัตยกรรมในวัดถือว่าได้หยุดพัฒนามานับจากนั้น เนื่องจากถูกกำหนดรูปแบบด้วยการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้สถาปนิกออกแบบพระอุโบสถไว้ 3 แบบ³³ และเมื่อจะมีการก่อสร้างพระอุโบสถแล้วหากวัดใดยังไม่มีแบบของตนก็กำหนดให้เลือกแบบ 1 ใน 3 แบบที่มีอยู่ไปใช้แทน

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและสถาบันอื่น

เนื่องจากวัดไม่ใช่เพียงศาสนสถาน หากแต่เป็นศูนย์กลางที่เชื่อมสถาบันหลักในสังคมไทยเข้าไว้ด้วยกัน ให้ทุกคนในสังคมได้อยู่ภายใต้ความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน ดังนั้นวัดจึงมีความสัมพันธ์กับสถาบันอื่นๆ ในสังคมไทยทั้งกับชุมชน และวัง

2.1.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ในอดีตวัดและชุมชนนั้นเรียกได้ว่ามีความใกล้ชิด ผูกพันกันอย่างมาก ในวิถีชีวิตของคนไทยมีความศรัทธา เชื่อถือในพุทธศาสนาทำให้คนไทยให้ความเคารพนับถือในพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นผู้มีวิชาความรู้มากกว่าฆราวาสเป็นผู้ทรงในศีลในธรรมเป็นทั้งครูบาอาจารย์ เนื่องด้วยในอดีตบุคคลที่จะได้รับการศึกษาสูงนั้นมีเพียงพระภิกษุสงฆ์และบุตรของผู้พร้อมด้วยฐานะเงินทอง³⁴ ฉะนั้นพระภิกษุสงฆ์นอกจากจะเป็นผู้มีความรู้แล้วยังเป็นผู้ทรงศีลอันยอมพูดแต่ความจริง เป็นเหตุให้ชาวชุมชนให้ความเชื่อถือโดยไร้ความกังขา พระภิกษุสงฆ์จึงกลายเป็นที่พึ่งของชุมชน

31 ไซติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

32 ไซติ กัลยาณมิตร. เล่มเดียวกัน.

33 สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. เสวนาทางวิชาการเรื่อง "พุทธมรดก : ความท้าทายในการอนุรักษ์". วันที่ 21 มีนาคม 2555.

34 สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2544.

ในหลายๆเรื่อง อาทิเช่น การตั้งชื่อให้กับเด็กทารก ทำพิธีตัดผมจุกให้เด็กเพื่อความเป็นมงคลแก่ชีวิตเนื่องจาก เชื่อว่าเป็นการก้าวย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดี เป็นผู้ช่วยเสริมสร้างขวัญและกำลังใจอย่างการปลุกเสกเครื่องรางของขลังสำหรับเวลาออกรบในอดีต ทั้งการลงยันต์ ลงตะกรุด การสักยันต์ ทั้งยังดูฤกษ์ ดูยาม สำหรับพิธีมงคลต่าง เช่น การปลุกเรื้อน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีสมรส หรืออย่างไรในปัจจุบันมีการเฉลิมรยนต์ ที่ชื่อมาใหม่เพื่อความเป็นสิริมงคล

จากการที่พระภิกษุสงฆ์และชุมชนมีความสัมพันธ์ต่อกันนั้นล้วนกระทำอยู่ภายในวัดอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและพุทธศาสนา และเมื่อมีงานประเพณีหรือการทำบุญเพื่อให้เกิดกุศลผลบุญต่างๆ ก็มักจะประกอบกิจนั้นที่วัดเนื่องจากในอดีตไม่มีพื้นที่ลานกว้างอยู่ในชุมชน³⁵ ชุมชนจึงต้องมาใช้พื้นที่ลานวัดไทยนั้นมีประเพณีเนื่องในวันสำคัญอยู่ตลอดทั้งปี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีถวายสลากภัตต ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีวันสารท ประเพณีถวายผ้ากฐิน ประเพณีลอยกระทง แต่ในช่วงเวลาเก็บเกี่ยวการทำบุญต่างๆก็จะงดไปด้วยเนื่องจากชาวบ้านต้องไปประกอบกิจของตน³⁶ เนื่องจากการจัดงานทำบุญ แต่แต่ละครั้งจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในหมู่บ้านเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานและเวลา

นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่เณรและพระภิกษุในการบวชเรียน³⁷ และเป็นสถานที่แสดงพระธรรมเทศนาแก่ชาวบ้าน เป็นศูนย์กลางเมื่อมีการประชุมหรือเลือกตั้งผู้นำชุมชน จัดมหรสพต่างๆ และเป็นสถานที่เฝ้าปณิกิจศพ

2.1.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับวัง

เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยังรักษาลึกมานานในสังคมไทย ในสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยซึ่งได้รับแนวคิดจากวัฒนธรรมอินเดียว่า พระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์แบบย่อมต้องแสดงศักยภาพใน ๒ ลักษณะคือ³⁸ ความเป็นพระจักรพรรดิราชอันหมายถึงพระราชผู้เป็นจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่เหนือราชาทั้งปวง หรืออีกนัยหนึ่งคือ พระราชาผู้เป็นเจ้าในทางโลก และ

³⁵ เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

³⁶ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

³⁷ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

³⁸ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. หน้า 22.

ลักษณะที่สองคือความเป็นพระมหากษัตริย์ อันหมายถึงพระราชอำนาจคุณธรรม เป็นราชาที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณาต่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน หรือก็คือการเป็นพระราชผู้เป็นเลิศในทางธรรม ดังนั้นพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์จึงทรงให้ความสำคัญและทำนุบำรุงพุทธศาสนาโดยเป็นองค์พระศาสนูปถัมภ์ อันจะเห็นได้จากการสร้างหรือการบูรณปฏิสังขรณ์วัดให้เป็นที่ประจักษ์แก่ราษฎรตลอดมา เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมือง เนื่องจากราษฎรสามารถเข้าไปใช้งานวัดเหล่านี้ได้ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังทรงพระราชทานที่ดินเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่วัด และทรงบริจาคทาสสำหรับทำงานซ่อมแซมบำรุงวัดอีกด้วย³⁹ วัดจึงเป็นเสมือนตัวกลางที่ ช่วยย่นระยะห่างระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรของพระองค์

2.1.3 การใช้ที่ดินวัด

การใช้ที่ดินวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมีการแบ่งการใช้ที่ดินเป็นประเภท⁴⁰ ได้แก่

- (1) ที่วัด ได้แก่ที่ดินซึ่งตั้งวัดตลอดเขตนั้น แบ่งเป็น เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส
- (2) ที่ธรณีสงฆ์ เป็นที่ดินที่วัดได้รับโอนเป็นสมบัติของวัด สำหรับทำผลประโยชน์มาบำรุงวัด
- (3) ที่กัลปนา เป็นที่ดินซึ่งเก็บผลประโยชน์ให้แก่วัด เพื่อใช้ทำนุบำรุงวัด แต่เจ้าของที่ดินยังคงสงวนสิทธิในที่ดิน ไม่ได้โอนให้เป็นที่ของวัด

แต่ในกรณีที่เป็นพระอารามประจำพระบรมมหาราชวังจะมีการกำหนดพื้นที่แค่เพียงเขตพุทธาวาสเท่านั้น

2.1.3.1 ที่วัด

- เขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสถือเป็นเขตสำคัญของวัด เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทาง

³⁹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร. 2514. หน้า 156.

⁴⁰ เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525 หน้า 299.

ศาสนา อันจะมีอาคารสำคัญ คือ พระเจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ โดยภายในพระเจดีย์จะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และในพระวิหาร พระอุโบสถ จะประดิษฐานพระพุทธรูป เขตแดนนี้จึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งพระพุทธองค์ คำว่าพุทธาวาส มาจากคำว่าพุทธะ และ อาวาส รวมกัน หมายถึง สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า⁴¹ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วจึงได้มีการกำหนดพื้นที่ขึ้นเพื่อให้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์เสมือนมีพระพุทธองค์เป็นองค์ประธานในที่นี้ เนื่องจากว่าในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธองค์เป็นองค์ประธานโดยพระองค์เอง⁴² ด้วยเหตุนี้ อาคารสำคัญจึงมักจะวางที่ศูนย์กลางหรือบริเวณแกนกลางของผัง และจะมีองค์ประกอบอื่นเข้ามาเสริมเพื่อเน้นความสำคัญของอาคารเหล่านี้ เช่น กำแพงแก้ว พระระเบียง ศาลาราย เป็นต้น เมื่อมีการสร้างพระอุโบสถเป็นอาคารขึ้นมาแล้ว จะต้องทำพิธีผูกพัทธสีมา⁴³ คือการตั้งโบสถ์มา อันเป็นการแสดงถึงเครื่องหมายเขตบริสุทธิ์ล้อมรอบตัวพระอุโบสถอีกชั้น เมื่อทำพิธีผูกพัทธสีมาเสร็จแล้วจึงถือว่าใช้พระอุโบสถทำสังฆกรรมได้

- เขตสังฆาวาส

เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ โดยมีการกำหนดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลให้มีอาคารดังนี้ กุฏิ กัปปียกุฏิ วัจจกุฏิ ชันดาฆร ในปัจจุบันได้มีเพิ่มเติมตามความต้องการใช้พื้นที่⁴⁴ ได้แก่ หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ และหอไตร ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีการทางศาสนาโดยตรง คำว่าสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์ รวมกับ อาวาส หมายถึง ที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์⁴⁵ ดังนั้นพื้นที่นี้จึงต้องมีขอบเขตมิดชิดและประกอบไปด้วยอาคารที่สัมพันธ์กับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสมณะเพศเท่านั้น

⁴¹ สมคิด จิระทัศนกุล. วัต : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. หน้า 27.

⁴² โชติ ภัลยานมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539. หน้า 94.

⁴³ น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะบนใบเสมา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2524.

⁴⁴ โชติ ภัลยานมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

⁴⁵ สมคิด จิระทัศนกุล. วัต : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

2.1.3.2 ที่ธรณีสงฆ์

ที่ธรณีสงฆ์คือเขตพื้นที่ที่เหลือจากการแบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ซึ่งรวมถึงที่ดินซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ออนให้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด⁴⁶ โดยพื้นที่นี้ใช้สำหรับการใช้สอยในเชิงสาธารณประโยชน์ในลักษณะต่างๆ เช่น ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อประโยชน์เอนกประสงค์อย่างการจัดงานมหรสพหรืองานประเพณีประจำปี นอกจากนี้ยังมีการแบ่งพื้นที่ให้แก่ฆราวาสเช่าเพื่อใช้เป็นแหล่งทำกิน

2.1.3.2 ที่กัลปนา

มักจะกล่าวถึงพร้อมกันที่ธรณีสงฆ์เนื่องจากการใช้งานที่เหมือนกัน จะต่างกันก็เพียงแต่ผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ใช่วัดเหมือนกับที่ธรณีสงฆ์ นอกจากนี้แล้วก็เป็นที่สำคัญเกี่ยวกับผลประโยชน์ให้แก่วัดเช่นกัน ตั้งแต่ในสมัยอยุธยาแล้วที่ผู้คนนิยมถวายที่กัลปนาให้แก่วัดจนกลายเป็นประเพณี⁴⁷ โดยที่กัลปนานั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ติดกับที่วัดเสมอไป

การจัดการผลประโยชน์ในที่กัลปนาและที่ธรณีสงฆ์มีปรากฏในการประชุมประกาศของรัชกาลที่ 4 ว่าผู้ที่มาอาศัยที่ดินวัดทำประโยชน์อย่างเช่น การเช่านาจะต้องเสียค่าเช่า เหมือนกับการไปเช่าที่ของผู้อื่นทำ โดยผู้เช่าจะต้องเสียทั้งค่าเช่า และค่านา ซึ่งในบางกรณีพระมหากษัตริย์อาจจะยกทั้งค่าเช่าและค่านาให้แก่วัดทั้งสองส่วน

การเก็บผลประโยชน์จากที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา ในบางวัดก็ได้มีการกระทำอย่างจริงจัง เช่น ในกรณีผู้ที่อาศัยที่ดินวัดในการทำกินเมื่อได้รับผลผลิตจากสวนไร่ นา ก็จะเก็บไว้กินบ้างถวายพระบ้าง เนื่องจากทางวัดยังได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์โดยการบริจาคข้าทาสให้เป็นกำลังในการดูแลซ่อมแซมบำรุงวัดและพระสงฆ์อยู่

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเริ่มขึ้นตั้งแต่ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. 2398 ในสมัยรัชกาลที่ 4 อันเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงชีพไปเป็นเพื่อการค้าแบบพาณิชย์⁴⁸ นอกจากนี้ยังมีผลจากการเลิกระบบทาสและระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งผลจากการเลิกระบบทาสและระบบไพร่นี้เองทำให้วัดสูญเสีย

⁴⁶ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร. 2514. หน้า 156.

⁴⁷ เนตรนภิศ นาควิหระ และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525 หน้า 300.

⁴⁸ เนตรนภิศ นาควิหระ และคณะ. เล่มเดียวกัน

แรงงานที่วัดเคยได้รับ ซึ่งเคยเป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิสังขรณ์⁴⁹ ดูแลทำความสะอาด รับใช้พระสงฆ์ ทำให้วัดขาดการดูแลอย่างเพียงพอเกิดการทรุดโทรม และหลังจากเหตุการณ์ปฏิวัติจากคณะราษฎร ในปีพ.ศ. 2475 ทำให้วัดซึ่งเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ ต้องเปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวงและมีระบบบริหารจัดการวัดเอง⁵⁰ วัดจึงขอให้รัฐบาลสนับสนุนด้านการเงินเพื่อนำไปจ้างแรงงานในการดูแลวัด แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถให้การดูแลได้เพียงพอจึงเพิ่มการช่วยเหลืออีกแบบคือ การแนะนำเกี่ยวกับการจัดเก็บผลประโยชน์ในวัด⁵¹ โดยเป็นการให้ประชาชนเช่าพื้นที่วัดเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบอาชีพเนื่องจากวัดตั้งอยู่ติดแม่น้ำอันเป็นทางสัญจรหลักในยุคสมัยนั้นสามารถใช้งานได้สะดวก แล้วให้ทางวัดเก็บค่าเช่ามาใช้ในการดูแลวัด ซึ่งจากระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนทำให้ลักษณะการเช่าพื้นที่เพื่อการเกษตรเปลี่ยนไปเป็นแบบพาณิชย์ คือ ทำโรงเลื่อยไม้ ทำเรือจ้าง ที่จอดแพ ที่เช่าปลูกโรงเรือน โดยบางกรณีวัดก็เป็นผู้สร้างเรือนแถวขึ้นมาเองเพื่อเปิดให้เช่าโดยเฉพาะ และยังมีเกิดธุรกิจใหม่คือ การฉาบปูนกึ่งศพ⁵²

การแบ่งพื้นที่วัดทำให้เกิดความเป็นระเบียบ เป็นสัดส่วนในการใช้พื้นที่ ลักษณะต่างๆภายใน วัดของพระภิกษุสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักเมื่อมีการกำหนดพื้นที่ที่ต้องการความร่วมมือเป็นพิเศษอย่างเช่นในเขตพุทธาวาสอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับประกอบสังฆกรรม การกำหนดพื้นที่ให้ความเป็นส่วนตัวแก่พระภิกษุสงฆ์อย่างเช่นเขตสังฆาวาส และในการกำหนดเขตธรณีสงฆ์นั้นเป็นลักษณะที่บ่งชี้ว่า วัดมิใช่เพียงสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังมีความยึดหยุ่นและเป็นศูนย์รวมของชุมชน ซึ่งพุทธศาสนิกชนได้เข้ามาใช้งาน อันเป็นการช่วยในการดำรงพุทธศาสนาให้สืบต่อไปเพราะหากมีเพียงพระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งในทางธรรมแต่ขาดการร่วมรับรู้ของฆราวาสอันเป็นชนหมู่มากในทางโลก คงไม่ทำให้พุทธศาสนาดำรงต่อไปได้

⁴⁹ โชติ ภัลลายนมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539. หน้า 87.

⁵⁰ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. เสวนาทางวิชาการเรื่อง "พุทธมรดก : ความท้าทายในการอนุรักษ์". วันที่ 21 มีนาคม 2555.

⁵¹ เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525 หน้า 302.

⁵² เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. เล่มเดียวกัน. หน้า 303.

2.1.4 บทบาทหน้าที่ของวัด

จากการที่วัดเป็นศูนย์รวมของทุกชนชั้นในไทยทำให้วัดมีบทบาทหน้าที่ที่มากกว่าความเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางของเมืองของชุมชนอีกด้วย ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของวัดจึงมีทั้งที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาและที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

2.1.4.1 บทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา

ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลประโยชน์ใช้สอยของวัดนั้นเน้นไปที่การเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อจำพรรษาในช่วงฤดูฝนและเมื่อหมดฤดูก็จาริกต่อไปโดยปล่อยให้วัดร้างไว้ผู้คนจนในสมัยหลังพุทธกาล จึงเริ่มมีวัดอันเป็นแบบอย่างของรูปแบบวัดที่เห็นในปัจจุบัน เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีสถานที่ให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ โดยพระภิกษุสงฆ์นอกจากจะใช้พื้นที่วัดเป็นที่พักอาศัยแล้วยังใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นจะมาทำบุญที่วัดโดยการถวายอาหาร ถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งรับฟังพระธรรมเทศนา และมีวันสำคัญเนื่องในพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะมาร่วมประกอบพิธีกรรมทั้งในทำบุญช่วงเช้าหรือ การเวียนเทียนในช่วงเย็น ซึ่งทั้งหมดนี้คือการสืบทอดพระพุทธศาสนาอันเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นในวัด

2.1.4.2 บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

จากความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการเป็นที่พึ่งทั้งทางใจและทางกาย⁵³ จากการประพฤติปฏิบัติตนของพระภิกษุสงฆ์ที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นผู้ที่ให้คำปรึกษาให้ความช่วยเหลือ ทั้งในเชิงชี้แนะและสั่งสอนจึงทำให้วัดใกล้ชิดกับชุมชนเป็นอย่างมากเนื่องจากสามารถพูดคุยได้ทุกเรื่องทั้งชีวิตส่วนตัว หน้าที่การงาน⁵⁴ ในอดีตวัดยังเป็นสถานที่ให้การศึกษาเนื่องจากวัดเป็นสถานที่เดียวที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแก่บุตรหลานของชนทุกระดับให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยพระภิกษุสงฆ์ และวัดยังเป็นศูนย์รวมของศิลปกรรม⁵⁵ เนื่องจากวัดเป็นสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจากความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาจึงถูกรังสรรค์ขึ้นมาอย่างวิจิตรบรรจงเต็มไปด้วยศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมที่ประณีตงดงาม เป็นแหล่งรวมฝีมือช่างหลากหลายด้าน

⁵³ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

⁵⁴ สัมภาษณ์. พระมหาจรัญ ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

⁵⁵ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ในปัจจุบันบทบาทหน้าที่หลายอย่างที่วัดเคยได้กระทำนั้นถูกลดความสำคัญลง
ไปมาก สืบเนื่องมาจากใน สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นยุคสมัยที่มี
ความนิยมในการล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตกส่งผลให้ประเทศไทยมีความจำเป็นจะต้องทำตัว
ให้ทัดเทียมกับชาติอื่น ทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมและ แนวคิดบางประการของการปกครองเพื่อ
ไม่ให้ไทยต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติใด จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนการ ปกครองจากเวียง วัง คลัง
นา มาเป็นการแบ่งการปกครองโดยมีกระทรวง ทบวง กรม เป็นหน่วยงานที่แยกหน้าที่ รับผิดชอบ
เฉพาะ อาทิเช่น กรมสุขาภิบาล กรมไปรษณีย์โทรเลข กรมอนามัย กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น
ทำให้ คนหันไปพึ่งพาหน่วยงานเหล่านี้มากขึ้น บทบาทที่วัดเคยเป็นที่พึ่งของชุมชนจึงเปลี่ยนไป
โดยเฉพาะบทบาทของ การเป็นที่ให้การศึกษาเมื่อมีกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่นี้เป็นของ
โรงเรียนที่เกิดขึ้นมาแทน เป็นเหตุให้บทบาทหน้าที่หลายอย่างที่วัดเคยมีเลือนหายไป อันเป็นผล
ให้ชุมชนออกห่างจากวัดเหลือไว้เพียงบทบาทแห่งการสืบทอดพระพุทธศาสนาในการเป็นสถานที่
ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่คงอยู่

2.2 มรดกวัฒนธรรมและการอนุรักษ์

สถาปัตยกรรมวัดนั้นเป็นการก่อรูปสร้างความเชื่อ ความศรัทธา ต่อพุทธองค์และ
พุทธศาสนาของคนให้ปรากฏขึ้นมาเป็นรูปธรรมจับต้องได้ ซึ่งพุทธศาสนิกชนก็ได้แสดงออกโดยให้
การทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยประเพณีการบวชเพื่อคงผู้สืบทอดศาสนา และการดูแล
สถาปัตยกรรมวัดให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ อันเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาให้คงอยู่ผ่านกาลเวลา
เรื่อยมาจากรุ่นสู่รุ่น สถาปัตยกรรมวัดจึงถือเป็นมรดกวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

2.2.1 มรดกวัฒนธรรม(Cultural Heritage)

มรดกวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่คนในปัจจุบันเลือกขึ้นมาเพื่อสืบทอดต่อไป
ในอนาคต⁵⁶ เป็นวัตถุ สิ่งของหรือสถานที่ที่มีมาแต่อดีต เช่น วัตถุโบราณ สถาปัตยกรรมแหล่ง
โบราณคดี สถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ หรือเป็นเมืองและชุมชน รวมถึงความรู้สึก
ความคิดที่เกี่ยวข้องกับอดีต หรือมีเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีต

ระเบียบการฮอยอันได้ให้ความมรดกทางวัฒนธรรมในเอเชียว่า⁵⁷ “มรดก

⁵⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 35.

⁵⁷ UNESCO. *Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia*. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2009.

วัฒนธรรมนั้นไม่ได้เป็นเพียงแค่สิ่งที่เป็นกายภาพหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นผลมาจากภูมิประเทศตามธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่ตั้งของแต่ละวัฒนธรรม และยังทำหน้าที่เป็นที่แสดงออกถึงสิ่งที่จับต้องไม่ได้ของประเพณีทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญยังเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวโยงกันของ มรดกที่เป็นกายภาพ มรดกที่จับต้องไม่ได้ และภูมิประเทศทางวัฒนธรรม”

เนื่องจากความหลากหลายของมรดกวัฒนธรรมนั้นจึงอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภท⁵⁸ คือ มรดกวัฒนธรรมที่ปรากฏเห็นเป็นกายภาพ สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ (Tangible Heritage) เช่น งานศิลปะแขนงต่างๆ งานหัตถกรรม สถาปัตยกรรม ชุมชนเมือง แหล่งโบราณคดี และประเภทที่สองคือมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ปรากฏให้เห็นเป็นกายภาพแต่สามารถรับรู้ได้(Intangible Heritage) เช่น เรื่องราวในอดีต ประวัติศาสตร์ ตำนาน เรื่องเล่า นิยายพื้นบ้าน ประเพณี ดนตรี บทเพลง เป็นต้น

ความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมคือ⁵⁹ ความงาม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คุณค่าทางสังคมหรือจิตวิญญาณสำหรับคนในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ที่ถือกำเนิดในสถานที่นั้นๆ ซึ่งเหล่านี้คือเป้าหมายของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่จะต้องให้ความสำคัญ เพื่อเก็บรักษามรดกนั้นให้คงอยู่สืบต่อไปได้

2.2.2 การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ในการทำความเข้าใจการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นจำเป็นต้องเข้าใจตั้งแต่ส่วนของหลักการและเหตุผลในการอนุรักษ์เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของการทำการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมหนึ่งๆ เพื่อนำไปสู่การกำหนดจุดประสงค์หรือเป้าหมายในการทำการอนุรักษ์ดังนั้นในการศึกษาเรื่องราวการอนุรักษ์จึงกำหนดหัวข้อ ดังนี้

2.2.2.1 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โดยศึกษาถึงความเป็นมาของแนวคิดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดว่ามีแนวคิดสำคัญในการทำการอนุรักษ์อย่างไร

2.2.2.2 การกำหนดคุณค่า

2.2.2.3 การกำหนดความแท้

⁵⁸ ปิ่นรัษฎ์ กาญจนะฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 37.

⁵⁹ ICOMOS. The Burra Charter 1999: The Australia ICOMOS Charter for places of cultural Significance. Australia: ICOMOS, 1999.

2.2.2.4 การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม มีความสำคัญเนื่องจากการสื่อความหมายจะเป็นประเด็นที่นำมาใช้ในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์

2.2.2.1 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

แนวความคิดในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นมีพัฒนาการมาโดยตลอดเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง เริ่มแรกเมื่อมีกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชื่อว่ากฎบัตรเฮเธนส์⁶⁰ มีแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานโดยใช้การบูรณะ (restoration) และมองโบราณสถาน (monument) เพียงลักษณะทางกายภาพ⁶⁰ ซึ่งเน้นเฉพาะสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีกฎบัตรเวนิซจึงได้เพิ่มคำเพื่อให้ขอบเขตของการอนุรักษ์กว้างขึ้นคือคำว่า การอนุรักษ์ (conservation)⁶¹ และกำหนดให้โบราณสถานเป็นการรวมทั้งโบราณสถาน (monument) และที่ตั้ง (site) คือไม่ได้มองแค่สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว รวมถึงให้ความสำคัญกับคุณค่าทางสุนทรียภาพและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และความเป็นของแท้ดั้งเดิม เวลาต่อมา มีแนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม (cultural heritage) ในกฎบัตรเบอร์รา โดยมีการเพิ่มขอบเขตของการอนุรักษ์จากมรดกทางวัฒนธรรมรวมถึงมรดกที่เป็นแหล่งทางธรรมชาติ⁶² และเพิ่มคุณค่าความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมในมิติที่หลากหลายมากขึ้นจากกฎบัตรที่เคยมี คือ สุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคม พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่จะนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ต่อไป

กฎบัตรและระเบียบการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมต่อๆมานั้น ได้ขยายขอบเขตคำจำกัดความของมรดกวัฒนธรรมให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น ตั้งแต่สวนประวัติศาสตร์ ย่านชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และแหล่งโบราณคดีใต้น้ำ พร้อมทั้งให้ความสำคัญในเรื่องของการบริหารจัดการไปพร้อมๆกับการอนุรักษ์เพื่อความยั่งยืนของมรดกวัฒนธรรม

จนเมื่อมาถึงเอกสารนาราอันเป็นข้อสรุปจากการประชุมระหว่างประเทศที่เมื่อนารา ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนอกจากคุณค่าทางกายภาพของมรดกวัฒนธรรมแล้ว ยังได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ อันเป็นส่วนประกอบหนึ่งของมรดก

⁶⁰ UNESCO. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Athens: ICOMOS, 1931.

⁶¹ ICOMOS. The Venice Charter Revisited: Modernism, Conservation and Tradition in the 21st Century. Venice: ICOMOS, 1964.

⁶² ICOMOS. The Burra Charter 1999: The Australia ICOMOS Charter for places of cultural Significance. Australia: ICOMOS, 1999.

วัฒนธรรม⁶³ อาทิเช่น จิตวิญญาณของสถานที่ ความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม และมุ่งเน้นสู่การรักษาความแท้ ของสถานที่โดยพิจารณาในเรื่องรูปแบบและการออกแบบ วัสดุ และแก่นแท้ การใช้งานและการใช้สอย ประเพณีและวิธีการ สถานที่และที่ตั้ง จิตวิญญาณและความรู้สึก ซึ่งเหล่านี้เป็นการเพิ่มความละเอียดละออในการพิจารณาสถานที่ในแง่มุมของสถานที่นั้นๆ อาทิเช่น ด้านศิลปะ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคม และด้านวิทยาศาสตร์

แนวคิดในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นมีหลักการสำคัญ คือ การกำหนด ความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมโดยจะต้องพิจารณาในหลายๆด้าน จึงจะสามารถเห็นคุณค่าและความแท้ของมรดกนั้นๆได้อย่างครบถ้วน เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาใช้พัฒนากลยุทธ์สำหรับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้ไปในทางที่จะสามารถส่งเสริมให้มรดกวัฒนธรรมนั้นๆคงอยู่ได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2.2.2.2 การกำหนดคุณค่า

ในการวางแผนงานสำหรับการอนุรักษ์นั้นจะต้องกระทำโดยคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญ การกำหนดคุณค่านั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เนื่องจากเมื่อเวลาและสถานการณ์เปลี่ยนแปลงคุณค่าความสำคัญของสถานที่อาจเปลี่ยนไปด้วย ในที่นี้รวมไปถึงความแท้ของสถานที่ด้วย

เนื่องจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันแต่ละท้องที่การพิจารณาคูณค่าจึงเป็นสิ่งที่จะต้องวิเคราะห์หรืออย่างถึถ้วนในทุกด้านเพื่อให้เห็นคุณค่าซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของที่นั้นๆได้อย่างครบถ้วน อันเป็นสิ่งสำคัญในการบอกถึงอัตลักษณ์ของสถานที่ได้เป็นอย่างดี โดยคุณค่านั้นอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม หรือประเภทของอาคารสถานที่ เป็นต้น

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นจึงต้องพิจารณาถึงคุณค่าที่มรดกนั้นมีในแต่ละวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ **คุณค่าที่สามารถจับต้องได้และคุณค่าที่ไม่สามารถจับต้องได้** เพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นๆ ว่าควรดำเนินการไปในทิศทางใด ใช้วิธีการ รูปแบบใด เพื่อให้การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมีประสิทธิภาพสูงสุดและสามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์สังคมปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ

ในการกำหนดคุณค่าด้านต่างๆที่จะทำการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ ได้พิจารณา

⁶³ UNESCO, ICCROM and ICOMOS.. The Nara Document on Authenticity.Japan : ICOMOS, 1994.

จากทฤษฎีของผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ เซอร์ เบอร์นาร์ด เอ็ม ฟิลเดิน และจากการกำหนดคุณค่าของกฎบัตรเบอร์รา ดังนี้

เซอร์ เบอร์นาร์ด เอ็ม ฟิลเดิน แบ่งคุณค่าของโบราณสถานเป็น 3 กลุ่ม⁶⁴ ใหญ่ๆ ซึ่งครอบคลุมทั้งคุณค่าที่สามารถจับต้องได้และคุณค่าที่ไม่สามารถจับต้องได้แต่สามารถรับรู้ได้ ดังนี้

- คุณค่าทางด้านจิตใจ(Emotional value) จะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคนในสังคมที่มีต่ออาคาร หรือสถานที่นั้น ซึ่งคุณค่าด้านนี้สามารถแบ่งเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์

คุณค่าด้านความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

คุณค่าด้านจิตใจ และความเชื่อ

- คุณค่าทางด้านประโยชน์ใช้สอย(Use value) เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบัน โดยแบ่งเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

คุณค่าที่เกิดจากอาคารที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอย่างต่อเนื่อง

คุณค่าและความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของอาคารและที่ตั้ง

คุณค่าทางด้านสังคม

- คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม(Cultural value) แบ่งเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

คุณค่าในฐานะที่เป็นบันทึก หลักฐานทางประวัติศาสตร์

คุณค่าทางด้านโบราณคดี ความมีอายุเก่าแก่ และเป็นสิ่งที่หาได้ยาก

คุณค่าทางด้านความงาม และความเป็นสัญลักษณ์

คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม

ความสำคัญของอาคารที่มีต่อภูมิทัศน์ของเมือง

คุณค่าทางด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง

⁶⁴ Feilden, B., M. *Conservation of Historic Building*, Oxford : Butterworth Architecture, 1994.

กฎบัตรเบอร์รานันได้กำหนดคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมไว้ 4 ด้าน⁶⁵ ดังนี้

- คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ(Aesthetic value) โดยคุณค่าด้านนี้จะพิจารณาในเรื่องของรูปร่าง(form) สัดส่วน(scale) สี(colour) พื้นผิว(texture) และวัสดุ(material) อันประกอบขึ้นเป็นกายภาพของสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้น
- คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์(Historic value) โดยคุณค่าด้านนี้จะพิจารณาในเรื่องของ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้น(historic figure) เหตุการณ์(event) และกิจกรรม(activity)ในประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้น มีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลา(phase)ที่สำคัญ
- คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์(Scientific value) โดยคุณค่าด้านนี้จะพิจารณาในเรื่องของ ความเป็นของหายาก(rarity) คุณสมบัติ(quality)หรือแสดงถึงความเป็นตัวแทน(representativeness) และสถานที่นั้นสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลในอนาคตได้
- คุณค่าทางด้านสังคม(Social value) โดยคุณค่าด้านนี้จะพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับจิตวิญญาณ(spiritual) ความเชื่อ การเมือง(political) ชนชาติ(national) หรือเกี่ยวกับวัฒนธรรมอื่นๆ

จากการศึกษาการกำหนดคุณค่าข้างต้นจึงนำมาสรุปเป็นคุณค่าด้านต่างๆที่จะทำการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์คุณค่าให้เหมาะสมกับความเป็นอาคารทางพุทธศาสนา

โดยกำหนด **คุณค่าที่สามารถจับต้องได้(Tangible)**⁶⁶ พิจารณาหัวข้อดังต่อไปนี้

- คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (Use value)
- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม (Architectural value)
- คุณค่าด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic value)

และกำหนด **คุณค่าที่สามารถจับต้องไม่ได้(Intangible)**⁶⁷ พิจารณาหัวข้อดังต่อไปนี้

⁶⁵ ICOMOS. *The Burra Charter 1999: The Australia ICOMOS Charter for places of cultural Significance*. Australia: ICOMOS, 1999.

⁶⁶ UNESCO, ICCROM and ICOMOS.. *The Nara Document on Authenticity*.Japan : ICOMOS, 1994.

- คุณค่าด้านคติความเชื่อ (Belief value)
- คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic value)
- คุณค่าด้านจิตใจ (Emotional value)

คุณค่าที่สามารถจับต้องได้ (Tangible) เป็นกายภาพที่สามารถมองเห็นหรือจับต้องสัมผัสได้คือ **คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (Use value)**

พิจารณาการใช้งานของอาคารแบบเดิม ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์ใช้สอย อาคารที่ดีที่สุดเนื่องจากจะเป็นการสะท้อนถึงการออกแบบและวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของอาคาร⁶⁸ และคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยนี้ยังเป็นคุณค่าด้านที่สำคัญในสถานที่ทางศาสนา⁶⁹ เนื่องจากต้องใช้สถานที่เฉพาะในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามคติความเชื่อของพุทธ

เนื่องจากการสร้างอาคารแต่ละประเภทในผังของวัดนั้นมีการกำหนด การใช้งาน ก่อนที่จะทำการสร้างอาคารขึ้นมาเพื่อห่อหุ้มสิ่งสำคัญและรองรับกิจกรรมต่างๆ จึงถือได้ว่าอาคาร ในพุทธศาสนาคอนข้างที่จะมีการใช้งานสำหรับอาคารแต่ละประเภทอย่างชัดเจน ตั้งแต่การ กำหนดพื้นที่เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ อันเป็นการกำหนดลักษณะการใช้งาน ในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน โดยในแต่ละพื้นที่จะมีอาคารที่กำหนดขึ้นมาสำหรับการใช้งานในพื้นที่ นั้นๆ

เขตพุทธาวาสนับว่าเป็นเขตสำคัญของวัด ใช้เป็นที่ประกอบกิจทางสังฆกรรม ของสงฆ์ โดยจะมีการกำหนดอาคารสำคัญอันเป็นประธานของพื้นที่นี้ ซึ่งจะมีความหมายในทางที่ เชื่อมโยงกับพระพุทธองค์ จึงถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นองค์ประธาน ในการประกอบกิจทางศาสนา โดยอาคารที่มักเป็นประธานในพื้นที่นี้ได้แก่ พระเจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ⁷⁰

พระเจดีย์นั้นสืบเนื่องมาจากการปรินิพพานของพระพุทธองค์ จึงมีการสร้างเจดีย์ให้ เป็นปูชนียสถานเพื่อระลึกถึงพระพุทธองค์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นที่บรรจุพระบรม สารีริกธาตุตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล ดังนั้นพระเจดีย์ของไทยจึงหมายความว่าความถึงสถาปัตยกรรมที่สร้าง

⁶⁷ UNESCO, ICCROM and ICOMOS.. *The Nara Document on Authenticity*.Japan : ICOMOS, 1994.

⁶⁸ UNESCO. *Asia-Pasific Heritage Awards for Cultural Heritage Conservation*. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2007. P.11.

⁶⁹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ. *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 51.

⁷⁰ โชติ กัลยาณมิตร. *สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะต่อพระพุทธองค์ ต่อมานิยมนำอัฐิของเจ้านายชั้นสูงและสามัญชนบรรจู่ไว้ในเจดีย์ซึ่งในกรณีเช่นนี้เจดีย์จะถูกลดความสำคัญในการเป็นประธานของผังไป

พระวิหารนั้นก่อนที่จะมีการสร้างรูปพระพุทธรูปปฏิมา วิหารมีความหมายเป็นที่อยู่ของสงฆ์อันเป็นหนึ่งในประเภทของเสนาสนะที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้ในพระพุทธรูปบัญญัติ⁷¹ เริ่มแรกการสร้างวัดในไทยนิยมสร้างวิหารควบคู่กันไปกับพระเจดีย์โดยนำพระพุทธรูปปฏิมาประดิษฐานไว้ในวิหารหากแต่ไม่ได้มีขนาดใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการสร้างรูปพระพุทธรูปปฏิมาให้มีขนาดใหญ่ขึ้นจึงสร้างอาคารขึ้นเป็นที่ประดิษฐานเพื่อรองรับ ในสถาปัตยกรรมไทยจึงเรียกว่าพระวิหาร⁷² โดยในไทยไม่มีการทำสังฆกรรมใดๆในตัววิหารนอกจากการใช้เป็นที่สวดมนต์ในบางโอกาส พระวิหารจะถูกสมมุติให้เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์เท่านั้น

พระอุโบสถเป็นอาคารที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม อาจารย์โชติ กัลยณมิตรกล่าวว่า

“สังฆกรรมที่จำเป็นจะต้องกระทำในเขตอุโบสถนั้นได้แก่ การบวช การรับภิกษุ การสวดปาติโมกข์ประจำทุกวัน 15 คำ การกระทำยติกรรมที่สงฆ์จะต้องเห็นพ้องเป็นเอกฉันท์ต่างๆ เช่น การยกผ้ากฐินถวายต่อพระภิกษุที่สมควรการกล่าวโทษภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ หรือการยกโทษให้ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ให้กลับมีศีลบริสุทธิ์ดังเดิม องค์สงฆ์ตามพุทธบัญญัติจะต้องประกอบด้วยพระภิกษุไม่น้อยกว่า 21 รูป ดังนั้นขนาดของโบสถ์จึงต้องมีขนาดอย่างน้อยสำหรับพระภิกษุ 21 รูป แต่โดยทั่วไป แล้วยังมักจะมีขนาดพอสมควรที่จะบรรจุมหาเถรให้เข้ามาร่วมใช้โบสถ์ด้วย เช่น การเข้ามาฟังเทศน์ ทำวัตรเช้า หรือทำวัตรค่ำ เป็นต้น”

เมื่อมีการสร้างโบสถ์ขึ้นมาจะต้องมีการทำพิธีผูกพันธสีมา คือ ตั้งโบสถ์อันเป็นเครื่องหมายแสดงเขตบริสุทธิ์ล้อมรอบอาคารที่เป็นตัวโบสถ์อีกชั้นหนึ่งซึ่งเป็นเขตที่สำคัญมาก เมื่อเสร็จพิธีผูกพันธสีมาแล้วจึงถือว่าสามารถใช้โบสถ์นั้นทำสังฆกรรมได้ โดยเนื่องจากโบสถ์ทั่วไปมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม ผืนผ้า ดังนั้นหลักสีมาจึงจำเป็นต้องมีอย่างน้อย 4 หลัก เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ได้ครบถ้วน

⁷¹ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

⁷² โชติ กัลยณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

เขตสังฆาวาส กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวอันไม่เกี่ยวข้องกับพิธีการทางศาสนาโดยตรง ดังนั้นพื้นที่บริเวณนี้จึงมักมีขอบเขตที่มิดชิดและประกอบไปด้วยอาคารที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสมณะเพศ

เขตธรณีสงฆ์ มักจะใช้เป็นที่ประกอบสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา อาทิเช่น จัดงานประเพณีต่างๆ สร้างโรงเรียน สร้างเมรุ และใช้เป็นพื้นที่เพื่อให้วัดได้หาปัจจัยสำหรับนำมาบำรุงวัด

คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม (Architectural Value)⁷³

อาคารที่แสดงออกถึงรูปแบบเฉพาะ วิธีการก่อสร้างที่สร้างสรรค์ มีเทคนิคการก่อสร้างที่เป็นพิเศษ หรืออาจเป็นอาคารที่หายากในยุคสมัย หรือเป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ หรือสื่อถึงความหมายที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน โดยสถาปัตยกรรมในวิหารานิพนธ์นี้เป็นลักษณะของอาคารทางศาสนาพุทธจึงศึกษาในประเด็นของพุทธธรรมที่แสดงออกในรูปของวัตถุ⁷⁴ ประกอบกัน

เนื่องจากความมุ่งหมายของศาสนาพุทธคือการสั่งสอนให้คนละจากกิเลสทั้งมวล และค้นหาวิถีปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ แต่การสอนพุทธศาสนาให้ทุกคนได้นั้นเป็นเรื่องยาก เนื่องจากลักษณะนิสัยและกิเลสของแต่ละบุคคลที่มีมากน้อยแตกต่างกัน วิธีการสั่งสอนจึงมีสองระดับคือระดับที่เป็นโลกุตระและระดับที่เป็นโลกียะ โดยการสอนในระดับที่เป็นโลกุตระนั้นจะเป็นการสอนให้เข้าถึงธรรมชาติของความทุกข์ และการหาทางหลุดพ้นจากสังสารวัฏ โดยปราศจากเครื่องล่อใจหรือการชักจูงใดๆ แต่การสอนในระดับที่เป็นโลกียะนั้นเป็นระดับการสอนสำหรับบุคคลที่ยังมีกิเลสจึงต้องชักจูงในรูปของศิลปะในการสอน จึงเต็มไปด้วยเรื่องราวให้วาดกল্পต่อการประกอบอนุสสาวกรรม หรือภาพของความสุขสมหวังเมื่อประกอบกรรมดี เรื่องราวเหล่านี้ทำให้ช่างนำมาตีความ วิเคราะห์คำสอนในพุทธศาสนา แล้วนำมาสร้างสรรค์งานศิลปะและสถาปัตยกรรมขึ้น

ศาสตราจารย์ โชติ ภัลยานมิตร กำหนดลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญ 3

⁷³ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนชัฐติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 71.

⁷⁴ โชติ ภัลยานมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539. หน้า 22.

ประการ⁷⁵ ในงานสถาปัตยกรรมไทย ดังนี้ ความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว ซึ่งทั้งลักษณะทั้ง 3 นี้เป็นการตีความนามธรรมจากคำสอนในพุทธศาสนา โดยศาสตราจารย์ โชติ กัลยาณมิตร กล่าวว่

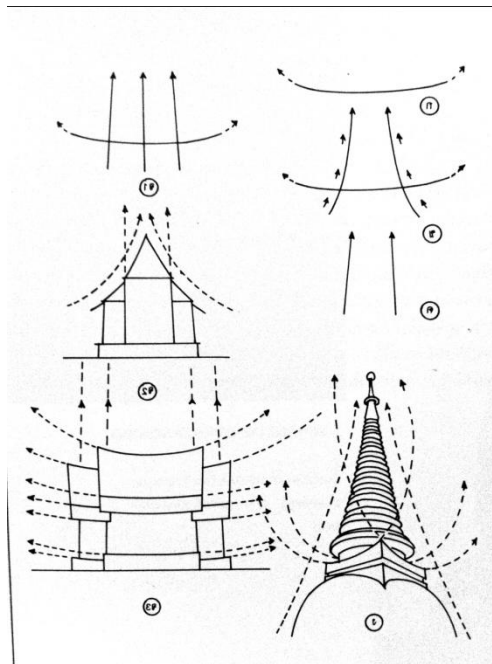
“ ความสงบนิ่ง นั้นมาจากการปฏิบัติ ความมีสติระลึกได้ทุกขณะจิตที่มีสมาธิ ป้องกันกิเลส ในทางพุทธศาสนาการปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นเรื่องมือที่ช่วยในการตัด วัฏสงสารได้ ซึ่งคือการทำให้จิตใจให้เข้าถึงความสงบนิ่ง เมื่อเกิดความสงบนิ่งในจิตจะเกิด ความว่างจากกิเลสทั้งหลาย เป็นเครื่องมือให้เกิดความเบาขึ้นในใจพร้อมกับความนิ่งและ สงบนั้น ธรรมชาติของความเบาย่อมจะลอยตัวขึ้นสู่เบื้องสูง เมื่อความหนาและหนักของ กิเลสในใจคนนั้นหากขัดกลางได้ตามวิธีการปฏิบัติของพุทธศาสนาแล้ว ก็จะเข้าใกล้สู่ ความพ้นทุกข์(นิพพาน)มากขึ้น “

การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมวัดจึงถือเป็นการนำเสนอภาพของอาคาร ในแดน สุขาวิธานเป็นสถานที่ที่เชื่อว่าอยู่เบื้องสูงโดยใช้การแปลความจากหนทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ ด้วยการทำให้เกิดความรู้สึก สงบนิ่ง เบา และลอยขึ้นสู่เบื้องสูง

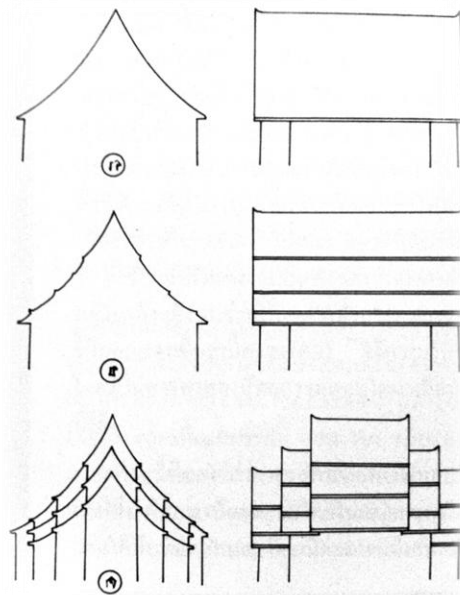
ความสงบนิ่งช่างฝีมือได้ใช้รูปที่มีความมั่นคงไม่เคลื่อนไหวของสี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า และรูปทรงกลมซึ่งปรากฏอยู่ในมณฑป พระเจดีย์ อุโบสถ วิหาร และใช้การเน้น แกนกลางของอาคารเพื่อให้เกิดความรู้สึกในแง่ความสมมาตรของอาคาร

ความเบาเป็นการนำเอาโค้งท้องสำเภาเข้ามาใช้ในองค์ประกอบของ สถาปัตยกรรมเช่นฐานโบสถ์หรือวิหาร เส้นโค้งงายของหลังคา โดยเส้นโค้งงายนี้จะถูกเน้นตรง ปลายสุดของเส้นด้วยการตัวขึ้นสู่เบื้องบนดังภาพที่ 2.1 และการสร้างความเบาอีกวิธีหนึ่งคือการ ลดปริมาตรใหญ่ให้แตกออกเป็นปริมาตรเล็ก จากการแบ่งชั้นซ้อนหลังคาที่มีขนาดใหญ่เพื่อช่วย ลดความรู้สึกหนักลงได้ และยังมีการลดมุขหลังคาที่ด้าน หน้าและหลังของโบสถ์และวิหารเพื่อ ให้เกิดความรู้สึกเบาขึ้นดังภาพที่ 2.2

⁷⁵ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539. หน้า 23.

ภาพที่ 2-1 แสดงเส้นโค้งหงายเน้นตรงปลายสุดของเส้นด้วยการวัดขึ้นสู่เบื้องบน
ที่มา : หนังสือสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม

ภาพที่ 2-2 แสดงการแบ่งชั้นชั้นและการลดมุขของหลังคา
ที่มา : หนังสือสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม

เมื่อมีการลดปริมาตรหลังคาเพื่อสร้างความเบาแล้วนั้นยังมีการสร้างเส้น
ขนานถี่ในตอนล่างของหลังคาและค่อยๆ ห่างขึ้นในตอนบนของหลังคาเพื่อสร้างความรู้สึกลอยขึ้นสู่
เบื้องสูง นอกจากนี้หลังคาแล้วยังมีให้เห็นในผนังและเสาโดยรอบของอาคารมีมุมแบนลึ้มเข้าหาด้าน

ในอาคาร และความหนาของผนังและเสาส่วนบนยังมีน้อยกว่าด้านล่าง เป็นการสร้างเส้นให้พุ่งขึ้นไปสู่จุดเดียวกันที่เบื้องบน

รูปแบบสถาปัตยกรรมเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักกรรมสู่การหลุดพ้นทุกข์ที่ช่างฝีมือในอดีตได้ตีความแล้วนำเสนอผ่านสถาปัตยกรรม อันเฉพาะเจาะจงในอาคารทางพุทธศาสนาไทย

คุณค่าด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value)⁷⁶

เป็นคุณค่าที่รวมถึงการรับรู้จากประสาทสัมผัสทุกๆด้าน ได้แก่ รูปทรง ขนาด สี ผิวสัมผัส และวัสดุ กลิ่นและเสียง ที่ประกอบขึ้นเป็นกายภาพของสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้น⁷⁷ โดยในการวิเคราะห์คุณค่าด้านนี้ได้ใช้ทฤษฎีการรับรู้หลากหลายสัมผัสในพื้นที่ว่าง⁷⁸ (Multisensory perception of space) ซึ่งเป็นการรับรู้พื้นที่ว่างของมนุษย์ผ่านอุปกรณ์ในการรับรู้ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

- อุปกรณ์รับรู้ข้อมูลระยะไกล ประกอบด้วย ตา หู จมูก ซึ่งสามารถรับรู้ข้อมูลได้ไกล ในบริเวณที่กว้างขวาง
- อุปกรณ์รับรู้ในระยะใกล้ แบบใกล้ชิด ได้แก่ กล้ามเนื้อ และผิวหนัง

คุณค่าที่ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ แต่สามารถรับรู้ได้ คือ

คุณค่าด้านคติความเชื่อ (Belief Value)

เนื่องจากการศึกษาอาคารทางศาสนาซึ่งเป็นประเภทของอาคารที่เปี่ยมไปด้วยเรื่องของความเชื่อความศรัทธาในลักษณะที่พิเศษกว่าอาคารประเภทอื่นจึงจำเป็นต้องทำการศึกษาคูณค่าด้านคติความเชื่ออันเป็นตัวกำหนดแนวคิดในการสร้างสรรค์ศาสนสถาปัตยกรรมให้เป็นรูปธรรม

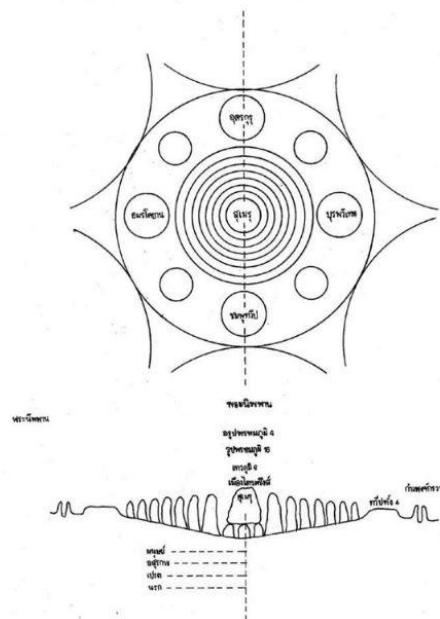
ในการสร้างอาคารทางศาสนาของไทยนั้นมีความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมา

⁷⁶ ICOMOS. *The Burra Charter 1999: The Australia ICOMOS Charter for places of cultural Significance*. Australia: ICOMOS, 1999.

⁷⁷ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์ศิริ. *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 70.

⁷⁸ ทิพย์สุตา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาปัตยกรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

จากเรื่องราวทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ โดยการยึดหลักคำสอนที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง⁷⁹ ซึ่งกล่าวถึงโลกทั้งสามอันได้แก่ โลกมนุษย์ นรก และสวรรค์ โดยโลกทั้งสามซ้อนกันอยู่ในจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดไม่ได้ บนสุดคือสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรกอยู่ล่างสุด ในจักรวาลหนึ่งๆจะมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง และมีเขาสต์บริภณท์ล้อมอยู่โดยรอบเป็นวงแหวนเจ็ดวง ทั้งเขาพระสุเมรุและเขาสต์บริภณท์ถูกล้อมด้วยมหาสมุทรที่แผ่กว้างไปทุกทิศดวงขอบจักรวาล รอบนอกของเขาสต์บริภณท์เป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ทั้งสี่ทวีป ณ ทิศใหญ่ทั้งสี่ ได้แก่ อุตรรกุทวีปตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ บุรวพิเทหะตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ชมพูทวีปตั้งอยู่ทิศใต้ และอมรโคทยานตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก

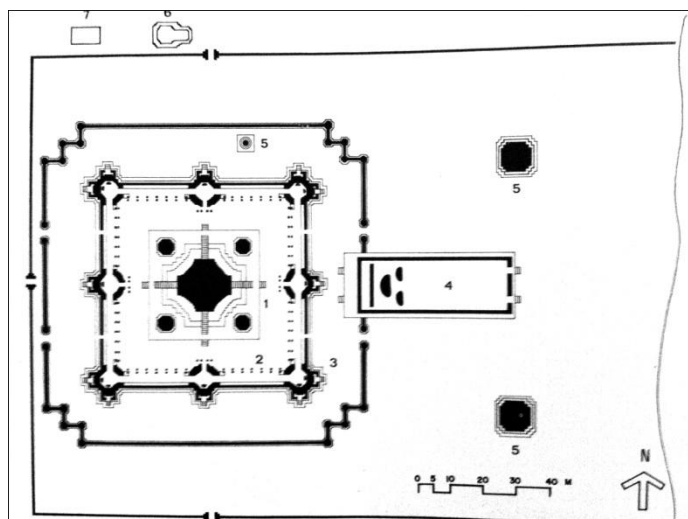

ภาพที่ 2-3 แสดงภูมิจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง

ที่มา : สถาบันยกกรรมแบบไทยเดิม

โดยคตินี้ได้ปรากฏในการวางผังเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นการจำลองจักรวาล ตัวอย่างเช่น การวางผังในเขตพุทธาวาสนั้นมักจะมีอาคารประธานซึ่งอาจจะกำหนดเป็นพระเจดีย์ พระปราสาท พระอุโบสถ หรือพระวิหารก็ตาม อาคารเหล่านี้ถูกกำหนดตำแหน่งให้อยู่ตรงกลางของผังเป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงเขาพระสุเมรุดังภาพที่ 2.4

⁷⁹ โชติ ภัลลณมิตฺร. สถาบันยกกรรมแบบไทยเดิม, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539. หน้า 21.

ภาพที่ 2-4 ผังบริเวณวัดชัยวัฒน์นาราม พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : หนังสือ น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย

โดยรอบของอาคารมีกำแพงแก้วล้อมรอบอันแสดงถึงความเชื่อที่เกี่ยวพันกับโลกทั้งสามในไตรภูมิ พระร่วง⁸⁰ ดังนั้นเมื่อสร้างอาคารบนพื้นโลกจึงจำลองสวรรค์ลงมาโดยเปรียบเทียบอาคารและพื้นที่ในเขตกำแพงแก้วเป็นสวรรค์ จึงได้ตกแต่งให้วิจิตรงดงาม เช่น การลงรักปิดทอง ประดับกระจก และสะท้อนออกมาในชื่อเรียกด้วย ถัดมาฝั่งจะเว้นเป็นที่ว่างโล่งโดยรอบทุกด้านเปรียบดั่งสี่ทิศตรสมุทราที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุและเขาสัตริภันท์ รอบนอกของฝั่งเป็นตำแหน่งของพระระเบียงที่ล้อมเป็นกรอบของทั้งหมดเป็นการสื่อความหมายถึงขอบกำแพงที่เป็นเขตสุดแดนของจักรวาล⁸¹ ศาลาทิศ เจดีย์ทิศและปราสาททิศซึ่งมักจะวางที่มุม หรือด้านทั้งสี่ของพระระเบียงนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อหมายแทนตำแหน่งทิศทั้งสี่ตามคติแผนภูมิของจักรวาล⁸²

นอกจากการนำเสนอภาพของจักรวาลในแนวราบนั้นยังมีการสร้างภาพเชื่อมโยงระหว่างโลกและจักรวาลในทางตั้งโดยผ่านสัญลักษณ์ของแกนโลกหรือแกนจักรวาล (axis mundi) ซึ่งแกนนี้เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างโลกกับจุดกึ่งกลางของภพภูมิอื่นได้ ทำให้อำนาจของภพภูมิที่สูงกว่าไหลลงมายังโลก⁸³ ตัวอย่างของการนำเสนอภาพแกนโลกนี้ตั้งจะเห็นจากการรูปร่างของพระเจดีย์โดยใช้แกนจักรวาลเป็นหลักแล้วจึงพัฒนาเพิ่มเติม และตกแต่งตามความหมายต่างๆที่อยู่ในเส้นแกนนั้น⁸⁴ ประกอบกันเข้าไปจนเกิดเป็นรูปทรงของพระเจดีย์

⁸⁰ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. หน้า 103.

⁸¹ สมคิด จิระทัศนกุล. เล่มเดียวกัน.. หน้า 107.

⁸² สมคิด จิระทัศนกุล. เล่มเดียวกัน.. หน้า 119.

⁸³ เอเดรียน สนอกกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. ภัทรพร สีรักษาญจน และคณะ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิซาคาร, 2541. หน้า 202.

⁸⁴ เอเดรียน สนอกกราส. เล่มเดียวกัน. หน้า 17.

พิธีกรรมที่กระทำรอบพระอุโบสถ อาทิเช่น การเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ เป็นการจำลองระบบจักรวาลให้กลับมาปรากฏในขณะนั้น โดยการประกอบพิธีกรรมในการจำกัดพื้นที่ช่วยให้รู้ว่าพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง หรือพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้นต่างกันอย่างไร เอเดรียน สนอดกราส กล่าวไว้ว่า

“พิธีกรรมได้กำหนดและจำกัดพื้นที่ว่าง ทำให้พื้นที่ว่างมีความหมายขึ้น พิธีกรรมได้สร้างสรรคระบบระเบียบทางพื้นที่ขึ้นมาจากความไร้ระเบียบ คือสร้างสรรคระบบจักรวาลขึ้นมาจากความสับสนอลหม่าน ทำให้พื้นที่ว่างมีความศักดิ์สิทธิ์”

นอกจากความสำคัญของแกนจักรวาลแล้ว ในกรณีของพระอุโบสถนั้นการเลือกที่ตั้งเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากโดยจะต้องเลือกพื้นที่ที่บริสุทธิ์ โดยพื้นที่นั้นจะต้องไม่เคยเป็นสุสานหรือเคยเป็นเชิงตะกอนมาก่อน ต้องไม่เคยเป็นที่ประหาร หรือไม่เคยใช้งานเป็นที่อัปมงคลมาก่อน เมื่อเลือกพื้นที่แล้วจะมีการผูกพันอธิษฐานเป็นการกำหนดเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และห้ามสตรีเพศเข้าไปในพระอุโบสถเด็ดขาดซึ่งในปัจจุบันวัดบางแห่งยังคงปฏิบัติเช่นนี้

คติความเชื่อทั้งจากไตรภูมิพระร่วง อันเป็นเรื่องราวของภูมิจักรวาล แกนจักรวาลอันเป็นแกนเชื่อมอำนาจระหว่างภพภูมิต่างๆ การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ล้วนเป็นตัวกำหนดระบบของการสร้างสรรค์อาคารทางศาสนา ซึ่งเป็นคุณค่าของการอาคารทางศาสนาที่ต้องสงวนไว้เพื่อให้การนำเสนอคติความเชื่อผ่านตัวอาคาร สถานที่ยังคงอยู่

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value)

สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ หรือบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาคาร สถานที่เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยในการเชื่อมโยงปัจจุบันกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้อย่างเป็นรูปธรรม⁸⁵ ซึ่งเป็นการให้ข้อมูลด้านการศึกษาได้ อาทิเช่น วัดสี่สะเกต⁸⁶ ซึ่งตั้งอยู่ในเวียงจันทน์ ประเทศลาว อันเป็นวัดที่มีความหมายและสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อประชาชนชาวลาว เนื่องจากในอดีตกษัตริย์อนุวงศ์เคยใช้เป็นสถานที่สำหรับพบปะประชาชนของพระองค์ในการประกาศแถลงการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสงครามเพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงกัน และพระองค์ยังทรงใช้วัดแห่งนี้เป็นที่สำหรับเตรียมแผนการศึกษาในช่วงสงครามอันเกิดจากการยึดครองพื้นที่ของสยาม

⁸⁵ ปิ่นราชัญ กาญจนรัชชิตติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 73.

⁸⁶ อธิคมสไทย, การอนุรักษ์และการจัดการปูชนียสถาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2554.

ร่วมกับนายทหาร และผู้ใต้บัญชาของพระองค์ จึงถือว่าวัดสี่สะเกดมีคุณค่าความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ด้วยเหตุนี้เอง

ภาพที่ 2-5 พระอุโบสถวัดสี่สะเกด

ที่มา : http://www.nandatravel.com/context_image/Day%20%20%20 Wat%20Si%20Saket.jpg

ภาพที่ 2-6 พื้นที่รอบพระอุโบสถวัดสี่สะเกด

ที่มา : http://images.travelpod.com/tw_slides/ta01/315/99e

คุณค่าด้านจิตใจ (Emotional Value)

เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคนที่มีต่ออาคารหรือสถานที่นั้น สิ่งบ่งชี้คุณค่านี้ได้แก่⁸⁷ อายุของอาคาร ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับอาคารของคนในสังคมนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ของอาคาร ความเชื่อหรือศาสนา

คุณค่าในด้านนี้เช่นตัวอย่างของวัดสี่สะเกดในเวียงจันทน์ ประเทศลาว อัน

⁸⁷ Feilden, B., M. Conservation of Historic Building, Oxford : Butterworth Architecture, 1994.

เปี่ยมไปด้วยคุณค่าด้านจิตใจต่อชาวลาวเนื่องจากประชาชนใช้เป็นสถานที่ซึ่งใช้เก็บรักษาอัฐิ⁸⁸ ตั้งแต่ ของพระพุทธรองค์ กษัตริย์ เจ้าอาวาส และบุคคลทั่วไปเพื่อเป็นที่สักการะ โดยเก็บไว้ในเจดีย์หรือพระธาตุ ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของพุทธศาสนา หากแต่ปัจจุบันตัวสถาปัตยกรรมของเจดีย์ขาดความสมบูรณ์ไปเนื่องจากสงครามซึ่งเคยเกิดในอดีตที่ผ่านมา

ภาพที่ 2-7 เจดีย์บรรจุอัฐิในบริเวณวัดสี่สะเกด

ที่มา : <http://www.flickr.com/photos/winninator2003/5381140137>

2.2.2.3 การกำหนดความแท้

นอกจากคุณค่าจะเป็นเรื่องสำคัญอันเป็นตัวกำหนดเป้าหมายในการอนุรักษ์แล้ว ในการกำหนดความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมยังจะต้องพิจารณา **ความแท้** ดังเห็นปรากฏในเอกสารหรือกฎบัตรที่ให้ความสำคัญและมุ่งเน้นสู่การรักษาความแท้ของสถานที่ หากแต่ในเอเซียนั้นการมองความแท้ค่อนข้างแตกต่างกับตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับความแท้ของวัสดุดั้งเดิม แต่ในเอเซียในหลายประเทศมีการพิจารณาความแท้ในมิติที่หลากหลายดังที่ระเบียบการฮอยอันสำหรับการปฏิบัติการอนุรักษ์ที่ดีในเอเซีย ได้อ้างถึงการให้ความหมายของความแท้จาก the 1972 UNESCO World Heritage Convention ความว่า⁸⁹ “ความแท้เป็นเงื่อนไขสำคัญเป็นอันดับแรก และเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่สุดของมรดก”

ระเบียบการฮอยอันสำหรับการปฏิบัติการอนุรักษ์ที่ดีในเอเซียได้นำประเด็นใน

⁸⁸ อโศกไทย, การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2554.

⁸⁹ UNESCO. *Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia*. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2009.

การพิจารณาความแท้ของเอกสารรามายายความเพิ่มเติมโดยแบ่งประเด็นเป็น 4 มิติ⁹⁰ คือ ทำเลและที่ตั้ง รูปทรงและการออกแบบ ประโยชน์และการใช้สอย ลักษณะทางนามธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

- (1) ทำเลและที่ตั้ง (Location and Setting) พิจารณาในประเด็น สถานที่ ที่ตั้ง ความรู้สึกของสถานที่ สภาพแวดล้อม ลักษณะของพื้นที่และทัศนียภาพ บริบทโดยรอบ องค์ประกอบที่มีชีวิต ระดับของความไว้วางใจกัน
- (2) รูปทรงและการออกแบบ (Form and Design) พิจารณาในประเด็น ผังของ ที่ว่าง การออกแบบ วัสดุ ฝีมือช่าง วิธีการก่อสร้าง งานวิศวกรรม ธรณีวิทยา ความเชื่อมโยงกับมรดกหรือสถานที่อื่น
- (3) ประโยชน์และการใช้สอย (Use and Function) พิจารณาในประเด็น การใช้สอย ผู้ใช้งาน ความเชื่อมโยง การเปลี่ยนการใช้สอย การแบ่งพื้นที่ใช้สอย ผลกระทบจากการใช้สอย การใช้สอยที่ตอบรับสภาพแวดล้อม การใช้สอยที่ตอบรับบริบททางประวัติศาสตร์
- (4) ลักษณะทางนามธรรม (Immaterial Qualities) พิจารณาในประเด็น การแสดงออกทางศิลปะ คุณค่าต่างๆ จิตวิญญาณ ผลกระทบด้านความรู้สึก บริบททางศาสนา ความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ เสี่ยงกลืนและรสรชาติ กระบวนการสร้างสรรค์

จากประเด็นในการวิเคราะห์ความแท้นั้นเห็นว่าการตีความจะต้องแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นเนื่องจากเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ซึ่งขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่จะเป็นกรอบในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแท้ของสถานที่ที่แตกต่างกันไปด้วย

เมื่อทราบถึงประเด็นที่จะนำมาวิเคราะห์แล้วนั้น ยังจะต้องให้ความสำคัญกับแหล่งที่มาของข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ความแท้อีกด้วย จากข้อมูลเบื้องต้นที่ได้กล่าวถึงความสำคัญในการที่จะต้องเข้าความแท้ เนื่องจากความแท้ถือเป็นแก่นของสถานที่นั้นๆ ซึ่งทำให้สถานที่นั้นยังคงเป็นตัวของตัวเอง จึงจำเป็นที่จะต้องหาแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือในการนี้

2.2.2.4 การสื่อความหมายมรดกวัฒนธรรม

⁹⁰ UNESCO. Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2009.

การสื่อความหมายเป็นหนึ่งในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อการสร้างความรู้
เข้าใจ โดยเป็นการถ่ายทอดคุณค่า ความสำคัญ ของสถานที่ทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ ทำ
ให้ผู้คนเกิดความหวงแหนที่จะรักษามรดก

การสื่อความหมายโดยการอนุรักษ์ทางกายภาพ ในการพิจารณาวิธีการนำเสนอ
อาคารนี้จะขึ้นอยู่กับทางเลือกวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับคุณค่าของอาคารนั้นๆ และสามารถ
นำเสนอคุณค่านั้นให้เห็นเด่นชัด⁹¹ ฉะนั้นวิธีการนำเสนออาคารจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการ
สนับสนุนแนวคิดในการอนุรักษ์ด้วย

อิโคโมสได้กำหนดกฎบัตรที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมาย คือ กฎบัตรเพื่อการ
ตีความและการนำเสนอพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม 2007 (ICOMOS Charter for the
Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites 2007) ซึ่งกฎบัตรนี้ได้อธิบาย
หลักการของการสื่อความหมายออกเป็น 7 หลักการ⁹² ดังนี้

หลักการที่ 1 : การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ (Access and
Understanding) การสื่อความหมายและการนำเสนอไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใด ควรจะมีความ
สะดวกต่อสาธารณชนในการเข้าถึงแหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพและทางองค์ความรู้

หลักการที่ 2 : ความเชื่อถือได้ของแหล่งข้อมูล (Soundness of Information
Sources) การสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานที่รวบรวมขึ้น
ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงอยู่

หลักการที่ 3 : การให้ความสนใจกับสภาพโดยรอบและบริบท (Attention to
Setting and Context) การสื่อความหมายและการนำเสนอของแหล่งมรดกวัฒนธรรม ควรจะมี
ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในระดับกว้าง กับบริบทและสภาพโดยรอบทางสังคม วัฒนธรรม
ประวัติศาสตร์ และธรรมชาติ

หลักการที่ 4 : การสงวนรักษาความเป็นของแท้ (Preservation of Authenticity)
การสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเคารพต่อหลักการพื้นฐานของ
ความเป็นของแท้ ตามสาระของ Nara Document (1994)

หลักการที่ 5 : การวางแผนเพื่อความยั่งยืน (Planning for Sustainability)

⁹¹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

⁹² ICOMOS Ename Charter, The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites 2007.

แผนการสื่อความหมายสำหรับแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องมีความละเอียดอ่อนต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่ง โดยมีความยั่งยืนด้านสังคม การเงิน และสภาพแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายหลัก

หลักการที่ 6 : การคำนึงถึงความเป็นองค์รวม(Concern for Inclusiveness)การสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเป็นผลของการร่วมมือกันอย่างมีคุณค่าความหมายระหว่างนักวิชาชีพด้านมรดก ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ

หลักการที่ 7 : ความสำคัญของการศึกษาวิจัย การประเมิน และการฝึกอบรม (Importance of Research, Evaluation, and Training)การศึกษาวิจัย การฝึกอบรม และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อความหมายแหล่งมรดกวัฒนธรรม

ตามหลักการทั้ง 7 หลักการดังกล่าวข้างต้น วัตถุประสงค์ของกฎบัตรนี้จึงเป็นไปเพื่อ

1. ช่วยในการทำความเข้าใจและสร้างความประทับใจ ในแหล่งมรดกวัฒนธรรม และสร้างความตระหนักต่อสาธารณชนในความจำเป็นที่จะต้องปกป้องและอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรม
2. สื่อความหมาย ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมด้วยการรับรองความสำคัญของแหล่งอย่างรัดกุม และเป็นลายลักษณ์อักษร โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์และวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงอยู่
3. ปกป้องคุณค่าที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมของแหล่ง และในบริบททางสังคม
4. เคารพความเป็นของแท้ ของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยสื่อถึงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของแหล่ง และปกป้องแหล่งจากผลกระทบที่เกิดจากโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายที่ไม่เหมาะสม
5. สนับสนุนการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมความเข้าใจของสาธารณชนต่อความพยายามในการอนุรักษ์ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และต้องจัดให้มีการบำรุงรักษาและปรับปรุงข้อมูลของโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อความหมายในระยะยาว
6. สนับสนุนความเป็นองค์รวม ในการสื่อความหมายของแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยอำนวยความสะดวกให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชุมชนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและการดำเนินการตามโปรแกรมการสื่อความหมาย

7. พัฒนามาตรฐานด้านเทคนิคและวิชาชีพ สำหรับการสื่อความหมายของมรดก และการนำเสนอ รวมทั้งเทคโนโลยี การศึกษาวิจัยและการฝึกอบรม มาตรฐานดังกล่าวนี้ จะต้องมีความเหมาะสมและยั่งยืนในบริบททางสังคม

วิธีการในการสื่อความหมายโดยการอนุรักษ์ทางกายภาพ ตัวอย่างเช่นอาคารที่มีความสำคัญทางด้านสถาปัตยกรรมอย่างมาก แต่อยู่ในสภาพที่ปรักหักพังไม่สมบูรณ์ การอนุรักษ์อาคารจึงต้องเลือกใช้การปฏิสังขรณ์อย่างเต็มรูปแบบ⁹³ หรือ อนัสติโลซิส (anastylosis) เพื่อนำเสนออาคารจะทำให้ผู้เยี่ยมชมได้พบกับประสบการณ์และรับรู้ได้ถึงความงดงามของสถาปัตยกรรม ตัวอย่างอาคารที่ใช้วิธีการนี้คือ ปราสาทหินพนมรุ้ง โดยเริ่มตั้งแต่บริเวณโดยรอบที่ตั้งของปราสาทหินพนมรุ้ง ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดี และเก็บรักษาไว้อย่างเป็นระบบ ส่วนตัวปราสาทหินซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสำคัญได้ใช้วิธีการอนัสติโลซิสเพื่อคืนสภาพให้กับปราสาทหินพนมรุ้ง เนื่องจากสภาพก่อนการบูรณะนั้นก้อนหินพังทลายลงมามาก นักอนุรักษ์จึงฟื้นฟูสถาปัตยกรรมขึ้นมาใหม่ทำให้สะดวกต่อการเข้าชมโบราณสถานและทำความเข้าใจในรูปแบบของสถาปัตยกรรมอันเป็นมรดกสำคัญนี้ หากแต่วิธีการนี้ก็ยังคงได้รับการโต้แย้งว่าขัดกับการเคารพต่อความแท้ เนื่องจากมีการเพิ่มวัสดุใหม่เข้าไป และในเรื่องของรูปแบบนั้นผู้ทำการอนุรักษ์ได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบกับอาคารในยุคสมัยเดียวกันเพื่อนำมาหารูปแบบของปราสาทหินพนมรุ้ง เนื่องจากสภาพของอาคารก่อนการอนุรักษ์ไม่หลงเหลือภาพดั้งเดิมอยู่ จึงทำให้เกิดข้อโต้แย้งว่านี่อาจจะไม่ใช่รูปแบบที่แท้จริงของปราสาทหินพนมรุ้ง หากแต่เมื่อมองถึงแนวทางการอนุรักษ์ในกรณีนี้เนื่องจากวัตถุประสงค์ของกรมศิลปากรต้องการมุ่งเน้นไปที่การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จึงตั้งเป้าหมายไปที่บุคคลทั่วไปมากกว่านักวิชาการ⁹⁴

ภาพที่ 2-8 ปราสาทหินพนมรุ้งก่อนและหลังการบูรณะด้วยวิธีอนัสติโลซิส

ที่มา : <http://www.finearts.go.th>

⁹³ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

⁹⁴ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิติ. เล่มเดียวกัน.

หรือหากในกรณีที่คุณค่าของอาคารอยู่ที่ความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การที่จะนำเสนออาคารอาจจะต้องเลือกวิธีการควบคุมลักษณะการใช้พื้นที่ภายในบริเวณโบราณสถานอย่างเคร่งครัด⁹⁵ จำกัดการเข้าถึงในบางพื้นที่เพื่อให้คงความเป็นพื้นที่พิเศษไว้ หรือควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวไม่ให้เกิดความแออัดและทำลายบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ไป

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่าการเลือกประเด็นในการนำเสนออาคารแต่ละประเภทนั้นมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของคุณค่า ความสำคัญของอาคารนั้นๆ ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่า ความแท้ของมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ ในทุกมิติอย่างรอบคอบ เพื่อให้การเลือกการนำเสนอเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถนำเสนอภาพของคุณค่า ความแท้ของมรดกได้โดยง่ายต่อการทำความเข้าใจ ซึ่งการนำเสนออาคารจะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม หากแต่ลักษณะคุณค่า ความแท้ นั้นสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามเวลาและสถานการณ์จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องพิจารณาไปตามวัฒนธรรมที่ตั้งของมรดกนั้น ช่วงเวลาที่จะเลือกให้ความสำคัญ และสถานการณ์เป็นองค์ประกอบ ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการของกฎบัตรและเอกสารต่างๆ ที่ว่าด้วยการอนุรักษ์ ซึ่งเมื่อผ่านกาลเวลาได้เพิ่มเนื้อหาของสาระของการอนุรักษ์เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยของปรัชญาในการอนุรักษ์ของยุคสมัยนั้นๆ มาโดยตลอด

2.2.3 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนา

ในการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนานั้นซึ่งเป็นประเภทของมรดกวัฒนธรรมที่มีมานาน นอกจากการพยายามในการดูแลทางด้านกายภาพของมรดกนี้จำเป็นจะต้องคำนึงถึงความสำคัญในด้านนามธรรมร่วมด้วย ในการศึกษานี้จึงศึกษาใน 2 ประเด็นดังนี้

2.2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนาในประเทศไทย

2.2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.3.1 แนวคิดการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนาในประเทศไทย

เนื่องจากการอนุรักษ์ในช่วงแรกของประวัติศาสตร์ไทยนั้นมักจะทำให้ความสำคัญกับอาคารที่มีความสำคัญกับพระมหากษัตริย์และพระอารามเป็นอันมากจึงสามารถศึกษาแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารทางพุทธศาสนาได้จากการศึกษาถึงแนวคิดและวิธีการในการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ได้นั่นเอง

⁹⁵ ปิ่นราชย์ กาญจนันธุ์จิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

ซึ่งจะทำการศึกษาตามการแบ่งช่วงของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในไทย
ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ ได้กล่าวไว้ว่า⁹⁶

“ประวัติศาสตร์และการพัฒนาของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย
สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ คือ ช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่แบบอย่าง
ตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงระหว่างยุคไทย
ประเพณีและสมัยใหม่ และช่วงหลังจากการก่อตั้งของกรมศิลปากร ซึ่งทั้ง 3 ช่วงจะมี
ลักษณะแตกต่างกันไปในแง่ของแนวความคิดที่มีต่อ อาคารประวัติศาสตร์ ปรึชญาและ
วิธีการในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบสังคมเศรษฐกิจ และการปกครองที่
แตกต่างกัน”

จากคำกล่าวนี้จึงศึกษาตามนโยบายในการอนุรักษ์ของพระมหากษัตริย์
ในแต่ละรัชกาลตามช่วงของการอนุรักษ์ที่ได้แบ่งไว้แล้ว

ช่วงที่ 1 ช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่แบบอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 1 – 4)

เนื่องจากระบบการปกครองของไทยเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศ มีพระราชอำนาจสูงสุดทั้งในการปกครอง
และการบริหารประเทศ จึงทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดเป็นผู้สั่งการสร้างบ้านสร้างเมือง⁹⁷ การ
ก่อสร้าง วัด วังต่างๆ จึงเป็นไปตามพระราชดำริขององค์พระมหากษัตริย์ และเนื่องจาก
พระมหากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกในพุทธศาสนาจึงทรงมีมาตรการในการ
ทำนุบำรุงพุทธศาสนาโดยการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามขึ้นใหม่ หรือบูรณปฏิสังขรณ์พระ
อารามเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมมาโดยตลอด ดังนี้

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1)
นอกจากจะทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามใหม่แล้วยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้ถือเป็นธรรมเนียมที่จะ
ให้พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดโบราณที่มีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา
ที่ทรุดโทรม และตั้งอยู่ใกล้กับนิวาสนสถานของตน⁹⁸ และมีการกำหนดบทลงโทษ คือ ตราภุมาย

⁹⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 18.

⁹⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม1, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

⁹⁸ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม1, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ตราสามดวง สำหรับผู้ที่กระทำการทำลายพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ สิ่งที่พระเจ้าอยู่หัวและราษฎรเคารพนับถือ⁹⁹ นอกจากนี้พระองค์ทรงให้ความสำคัญในการทำนุบำรุงช่างฝีมือดังที่กล่าวในหนังสือ “สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ความว่า

“สมัยครั้งกรุงธนบุรี ช่างไทยเห็นจะเหลือน้อยเต็มที ฝีมือของที่ทำครั้งกรุงธนบุรี อยู่ข้างจะหายาก ฝีมือช่างกลับมาดีขึ้นเมื่อรัชกาลที่ 1 เห็นจะเป็นช่างที่หัดขึ้นใหม่ ทั้งสิ้นและ จัดการกวัดขังการฝึกหัดมาก เพราะต้องสร้างของต่างๆ ตั้งแต่เครื่องราชูปโภค ราชมนเฑียรสถาน ราชยาน ตลอดจนวัดวาอาราม และรัชกาลที่ 1 ครองราชย์ถึง 28 ปี จึงเกิดช่างฝีมือดีมีขึ้นมาก”¹⁰⁰

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ในพ.ศ. 2397 พระองค์ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัด ผู้ร้ายขูดวัด¹⁰¹ กำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะสี่เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่อง ดูแล มิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบขูดหาทรัพย์สิน และได้กำหนดโทษปรับแก่ราษฎรผู้เพิกเฉย โดยประกาศนี้ได้รวมถึงศาสนสถานที่เป็นวัดร้างไว้ด้วย

ช่วงที่ 2 ช่วงระหว่างยุคไทยประเพณีและสมัยใหม่ (รัชกาลที่ 5 – 7(พ.ศ.2476))

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) แม้จะยังไม่มี การกำหนดกฎหมายโดยตรงในการปกป้องอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ หากแต่ในปีพ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสร¹⁰² ขึ้นอยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีบทบาทและวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับคนทั่วไป ในเรื่อง ความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมและศิลปวัตถุของชาติ

จนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ด้วย

⁹⁹ ศิวากรณ์ รัตนพันธุ์. การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพฯ. วิทยานิพนธ์, 2538

¹⁰⁰ นริศรานันต์ดิวงษ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. ศิลปกรรมและช่างไทย จากสาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. โรงพิมพ์อักษรบริรักษ์, 2512.

¹⁰¹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนิจฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 20.

¹⁰² ศิลปากร,กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

พระองค์ทรงนิยมการศึกษาโบราณคดีและอุณหุนด้านการศึกษาโบราณคดีมาตลอด และทรงถือว่าการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมเป็นหน้าที่หนึ่งของรัฐ¹⁰³ ในพ.ศ. 2466 พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร โดยให้มีหน้าที่ตรวจตรารักษาของโบราณอีกหน้าที่หนึ่ง พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ¹⁰⁴ เพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติในการดูแลรักษามรดกของชาติ โดยประกาศฉบับนี้ถือเป็นฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวนรักษาโบราณวัตถุโบราณสถาน¹⁰⁵

นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว ในหมู่พระภิกษุสงฆ์เองก็มีแนวคิดในการรักษาพุทธศาสนสถานโดยมหาเถรสมาคมเอง ซึ่งเป็นที่ปฏิบัติกันมาตลอดระยะเวลาของประวัติศาสตร์ชาติไทย ดังนี้¹⁰⁶

(ก)บุคคลใดเจาะ ชุด รื้อพระเจดีย์หรือพระปฏิมาด้วยเจตนาประทุษร้าย ตัวอย่างเช่น เจาะหรือชุดเพื่อเอาทรัพย์สิ่งของ โดยที่สุดเป็นพระธาตุหรือพระพิมพ์อันบรรจุไว้ในนั้น รื้อเสียหรือจะเอาที่ปลุกสร้างเหย้าเรือน ทำเรือกสวน เป็นส่วนบุคคลหรือถือศาสนาต่างคิดทำลายล้างปูชนียวัตถุของผู้อื่นเสียด้วยริษยาซึ่งเคียด การทำของบุคคลนั้นเป็นบาป

(ข)บุคคลใดมีเจตนาอุปการะหรือพระเจดีย์ หรือพระปฏิมาอันชำรุดเสีย แล้วก่อทำขึ้นแทนใหม่หรือของไม่งาม ไม่จงใจให้เสื่อมใส รื้อเสีย แล้วทำขึ้นแทนใหม่ให้เป็นของงามเป็นที่จงใจให้เสื่อมใส การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญหาโทษมิได้

(ค)บุคคลใด มีเจตนาอุปการะเห็นพระเจดีย์หรือพระปฏิมาสร้างไว้ในที่ เหมาะ ตัวอย่างเช่น อยู่ในที่ร้างไม่ได้รับความรักษา หรืออยู่ในหมู่คนใจบาปจะถูกประทุษร้าย ที่เป็นของอาจชะลอมมาได้ก็ชะลอมมา ที่เป็นของจะชะลอมไม่ได้อาจรื้อเป็นท่อนมาคুমใหม่ได้ เป็นของไม่อาจทำเช่นนั้น ประดิษฐานไว้ในที่อันสมควร การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญทำโทษมิได้

จากแนวคิดนี้เองกลายเป็นประเพณีนิยมที่ประชาชนได้ปฏิบัติกันมาโดยเชื่อว่าเป็นการทำบุญที่ได้กุศลอย่างมาก¹⁰⁷ และจะพยายามบูรณะให้ดีที่สุดโดยไม่คำนึงว่าอาคารที่ชำรุดทรุดโทรมนั้นจะสร้างขึ้นในสมัยใด¹⁰⁸

¹⁰³ ปิ่นรัษฎ์ กาญจนันชฐิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

¹⁰⁴ ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์. การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพฯ วิทยานิพนธ์, 2538

¹⁰⁵ ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการณอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525. หน้า 638.

¹⁰⁶ วชิรญาณโรตส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, พระมหาสมณวินิจัย. ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณโรตส, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2514.

¹⁰⁷ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 7) ในพ.ศ. 2469 ทรงโปรดเกล้าฯให้ตั้งราชบัณฑิตสภาขึ้น¹⁰⁹ โดยแนวทางการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ได้ยึดถือแนวทางของประเทศตะวันตกโดยแบ่งงานออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกวรรณคดี แผนกโบราณคดี และแผนกศิลปากร โดยหน้าที่ของแผนกโบราณคดีนั้นเกี่ยวข้องกับการดูแลรักษา แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณวัตถุ และมีการถ่ายภาพ ทำแผนผัง เขียนแบบประกอบเอกสารสำรวจ ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ที่มีการพัฒนาจากแนวคิดประเพณีนิยม เนื่องจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่าการปฏิสังขรณ์พระอารามอย่างที่ทำกันเป็นประเพณีนิยม ซึ่งอาจเป็นการทำลายโบราณสถานดั้งเดิมเสียหายไปได้¹¹⁰ โดยการปฏิสังขรณ์ในแนวคิดใหม่นี้จะต้องอยู่ในเกณฑ์ 3 ข้อ ดังนี้¹¹¹

ข้อที่ 1 ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญ ขอให้ชี้แจงแก่เขาให้ทำตามแบบเดิม อย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามใจชอบ

ข้อที่ 2 อย่าให้หรือทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นแทน ฯลฯ

ข้อที่ 3 วัดโบราณที่ทำการปฏิสังขรณ์นั้น มักมีผู้ศรัทธาสั่งสร้างสิ่งต่างๆ เพิ่มเติมของโบราณ ดังเช่นสร้างพระเจดีย์ขนาดย่อมๆ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์ เป็นต้น ของที่สร้างเพิ่มเติมเช่นว่านี้ ไม่ควรสร้างขึ้นในอุปัชฌาย์ใกล้ชิดกับของโบราณที่ตั้งตามด้วย อาจทำให้ของโบราณเสียหายและไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้สร้าง...เพราะฉะนั้นควรจะให้กะที่ไว้เสียส่วนหนึ่งในบริเวณวัดนั้นสำหรับสร้างของใหม่

ในพ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย¹¹² อันนำมาซึ่งยุคใหม่ของการอนุรักษ์ของไทย จากที่เดิมการรักษามรดกวัฒนธรรมอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนมาเป็นหน้าที่ของรัฐบาลแทน และ

¹⁰⁸ โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

¹⁰⁹ ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.หน้า 639.

¹¹⁰ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ประชุมปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.อาชาวดีศ ดิศสกุล ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 มกราคม 2519.

¹¹¹ ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.หน้า 640.

¹¹² เนตรนภิศ นาควิระ และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ในปีพ.ศ. 2476 แผนกโบราณคดีของบัณฑิตยสภาได้ย้ายมาอยู่ภายใต้กรมศิลปากร¹¹³ ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่ดูแลงานกรมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งงานโบราณคดีโบราณสถานไว้ด้วยกัน

ช่วงที่ 3 ช่วงหลังจากการก่อตั้งของกรมศิลปากร(พ.ศ.2477-ปัจจุบัน)

พุทธศักราช 2477 มีประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานโบราณวัตถุ และมีบทกำหนดโทษสำหรับผู้ละเมิดพระราชบัญญัติฉบับนี้เพิ่มขึ้นอีกหลายมาตรา¹¹⁴ ต่อมาใน พ.ศ. 2478 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานในจังหวัดต่างๆถึง 66 จังหวัด¹¹⁵ และได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานหลายแห่งโดยร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ชาวฝรั่งเศส

พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานโบราณวัตถุพ.ศ. 2535 ได้กำหนดหน้าที่ของกรมศิลปากรในการขึ้นทะเบียน และการควบคุมโบราณสถานและเขตแวดล้อม การซ่อมแซมบูรณะ ปฏิสังขรณ์ตามสภาพเดิม การบำรุงรักษา และการจัดการผลประโยชน์ในบริเวณโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว¹¹⁶ ซึ่งเป็นการให้คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และกายภาพเป็นหลัก โดยยังไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าด้านอื่นๆ และคนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าการอนุรักษ์คือการรักษาของโบราณไว้ให้เหมือนเดิมมากที่สุด

ในปัจจุบันแนวคิดด้านการอนุรักษ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและมีขอบเขตกว้างขวางกว่าในยุคแรกๆและวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการควบคุมการพัฒนา และต้องคำนึงถึงผลตอบแทนทางด้านสังคมและเศรษฐกิจมากขึ้น¹¹⁷ และขอบเขตของการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงการรักษาและส่งเสริมมรดกวัฒนธรรมทางด้านอื่นๆเช่น วิถีชีวิตของผู้คน เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดในการอนุรักษ์ของไทยนี้เองจะเห็นว่าในช่วงแรกนั้น การรักษาโบราณสถานนั้นจะมุ่งเน้นไปที่การปฏิสังขรณ์อย่างเต็มรูปแบบเพื่อให้โบราณสถานนั้นๆ อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดโดยมิได้คำนึงถึงรูปแบบดั้งเดิมหากแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อการทำนุบำรุง

¹¹³ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

¹¹⁴ ศิลปากร, กรม, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525. หน้า 640.

¹¹⁵ ศิลปากร, กรม, เล่มเดียวกัน.. หน้า 641.

¹¹⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 32.

¹¹⁷ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552. หน้า 33.

ศาสนา และบุคคลที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์นั้นทุกคนในชาติได้มีส่วนร่วมในทุกระดับชั้น ทั้งเนื่องมาจากประกาศต่างๆ และจากจิตศรัทธาในศาสนาของเหล่าประชาชนประกอบกัน

ต่อมาเนื่องจากการปกครอง จึงมีการกำหนดหน้าที่ในการอนุรักษ์ให้เป็นของหน่วยงานและแนวคิดการอนุรักษ์แบบตะวันตก โดยมีการกำหนดว่าในการปฏิสังขรณ์นั้นผู้กระทำห้ามกระทำตามอำเภอใจเพื่อรักษารูปแบบดั้งเดิม และมีการใช้เทคนิควิธีการ อาทิเช่น การทำแผนผัง การเขียนแบบ เหล่านี้ทำให้การอนุรักษ์เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงสำหรับผู้เชี่ยวชาญไปและลดบทบาทของประชาชนทั่วไปลง และในช่วงหลังถึงปัจจุบันเมื่อได้รับแนวคิดในการอนุรักษ์จากชาติตะวันตกเข้ามาและด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป แนวคิดในการอนุรักษ์นั้นจึงมีใช้เพียงแค่การรักษาสภาพของโบราณ หากแต่จะต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย โดยพิจารณาจากความสำคัญของคุณค่าในด้านต่างๆของอาคารนั้นๆ เนื่องจากอาคารประวัติศาสตร์มีฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมือง จะเห็นว่าแนวคิดในการอนุรักษ์นั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามทัศนคติของผู้มีอำนาจในการตัดสินใจต่อการทำการอนุรักษ์ตามช่วงเวลานั้นๆ

2.2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ได้ทำการศึกษาจากงานวิจัยซึ่งได้ศึกษาในการทำความเข้าใจการท่องเที่ยวในศาสนสถาน และการควบคุมที่ดีในศาสนสถาน โดยจะได้นำไปใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาแนวคิดในการจัดการกับปัจจัยในบทที่ 5 ต่อไป

การทำความเข้าใจการท่องเที่ยวในศาสนสถาน¹¹⁸ จากการศึกษาสามารถสรุปได้ถึงสิ่งที่ต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์เมื่อมีการท่องเที่ยว โดยในการจัดการอย่างยั่งยืนนั้นเพื่อให้สามารถรักษามรดกวัฒนธรรมในด้านนามธรรมนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาทั้งศาสนสถานและการที่ยังคงมีการใช้งาน จึงต้องให้ความสำคัญกับการที่ชาวชุมชนยังคงมีการใช้งานในศาสนสถานทำการไหว้พระ ฟังธรรม นั่งสมาธิ หากแต่เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องอาจจะเป็นการรบกวนการปฏิบัติธรรมได้ ซึ่งกิจกรรมทางการท่องเที่ยวและการพัฒนาในทางการค้าของพื้นที่โดยรอบศาสนสถานจะนำไปสู่การลดคุณค่าในศาสนสถานได้ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยวในการปฏิบัติตนในศาสนสถาน การจัดทำสื่อเพื่อนำเสนอจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยในการอธิบายให้เกิดความเข้าใจในการท่องเที่ยวและช่วยให้ตระหนักในพฤติกรรมเมื่อเข้ามาในพื้นที่ศาสนสถาน เหล่านี้จะช่วยลดผลกระทบที่จะมีต่อศาสนสถานและการใช้งานของคนชุมชนจากการท่องเที่ยว

¹¹⁸ Daniel Levi, Sara Kocher. Understanding Tourism at Heritage Religious Site. Focus. Volume 6 , 2009.

การควบคุมที่ดีในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์¹¹⁹ ในความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นจะต้องให้ความสำคัญกับ 3 ประเด็นหลัก คือ หนึ่งพื้นที่หรือขอบข่ายในการอนุรักษ์ซึ่งจะต้องคำนึงถึงความเชื่อของสังคมและความเชื่อทางศาสนา สองการให้ความเคารพในด้านของวิถีชีวิต ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ และวิถีชีวิตอย่างในปัจจุบัน และสามคุณภาพในด้านกายภาพ

การควบคุมดูแลที่ดีเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยจะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสาธารณะอันได้แก่ ชุมชน และคนในชาติ ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมได้จะต้องอาศัยเงื่อนไข 3 ประการ ได้แก่ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงการตัดสินใจ และการเข้าถึงกฎหมาย โดยในการอนุรักษ์และจัดการวัฒนธรรมจะต้องอยู่ภายใต้ความโปร่งใส ความสอดคล้อง ความซื่อสัตย์ และการควบคุมที่ดี

จากการศึกษาในหัวข้อต่างๆของการอนุรักษ์ในการทำความเข้าใจถึงแนวคิดเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นว่าจำเป็นต้องทำการพิจารณาในเรื่องใดเป็นสำคัญ เพื่อนำมาเป็นกรอบในการกำหนดวัตถุประสงค์ และแนวคิดในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ในเนื้อหาของบทต่อไป

---

¹¹⁹ Paranee Sawasdirak. Good Governance in a Sacred Place. การอนุรักษ์และจัดการปูชนียสถาน, กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2554.

บทที่ 3
ประวัติศาสตร์ความเป็นมา
และความแท้ คุณค่า วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน จึงทำให้มีเรื่องราวมากมายเนื่องจากเป็นวัดซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งนี่เป็นหนึ่งในคุณค่าที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมี นอกจากประวัติศาสตร์แล้ววัดยังมีคุณค่า ความแท้ในด้านต่างๆ โดยในบทนี้ทำการศึกษา คุณค่า ความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร จากการศึกษาทฤษฎีในการอนุรักษ์นั้นสิ่งสำคัญคือจะต้องตระหนักถึงคุณค่า ความแท้ของมรดกต่างๆ เพื่อสงวนรักษาไว้ให้สามารถคงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน โดยในวิเคราะห์ความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ผู้วิจัยได้ใช้กรอบการจำแนกความแท้จากระเบียบการขอขานสำหรับการอนุรักษ์ในเอเชีย ซึ่งมีประเด็นในการพิจารณาความแท้ดังนี้ ทำเลและที่ตั้ง รูปทรงและการออกแบบ ประโยชน์และการใช้สอย คุณภาพเชิงนามธรรม และทฤษฎีด้านคุณค่าซึ่งได้สรุปจากทฤษฎีของเซอร์ เบอ์นาร์ด เอ็ม พิลเด็น และกฏบัตรเบอร์รา และใช้จากการศึกษาทฤษฎี แนวคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของวัดโดยทั่วไป ในเรื่องมูลเหตุการสร้างวัด ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับสถาบันอื่น การใช้ที่ดิน บทบาทหน้าที่ของวัด และการบริหารจัดการวัด ซึ่งเหล่านี้คือคุณค่า ความแท้ของวัดร่วมด้วย เพื่อใช้ในการอธิบายคุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารดังนั้นเนื้อหาในบทที่ 3 นี้ จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร และวิเคราะห์ถึงความแท้คุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในหัวข้อดังนี้

3.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

3.1.1 การบริหารปกครองภายในวัด

3.1.2 สิ่งก่อสร้างสำคัญในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

3.2 คุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

3.2.1 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

3.2.2 คุณค่าด้านความงาม

3.2.3 คุณค่าด้านคติความเชื่อ

3.2.4 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

3.2.5 คุณค่าด้านจิตใจ

3.3 ความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

3.3.1 ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

3.3.2 ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ

3.3.3 ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย

3.3.4 ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

3.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

วัดชนะสงครามนั้นเริ่มมาตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเป็นวัดขนาดเล็ก เดิมเรียกว่า “วัดกลางนา” ตามสภาพภูมิประเทศโดยรอบวัดเป็นทุ่งนา¹²⁰ ซึ่งข้อมูลของวัดในช่วงกรุงศรีอยุธยา นั้นมีเพียงชื่อ โดยข้อมูลประวัติศาสตร์ของวัดนั้นส่วนใหญ่จะมีบันทึกเมื่อเริ่มยุครัตนโกสินทร์ มาแล้ว เมื่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นองค์พระมหากษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์จักรี สถาปสังคัมและการปกครองในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินการ “สร้างบ้านแปงเมือง”¹²¹ เป็นสำคัญเนื่องจากเป็นช่วงเวลาในการทำศึกสงคราม ดังที่กล่าวใน *ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1* ความว่า

“ทรงรวบรวมอาณาจักรพระราชารัฐทั้งในรูปของการเกลี้ยกล่อมชักจูง และทำสงคราม เพื่อเพิ่มพูนกำลังคนและขยายพระราชอาณาเขต ตลอดจนดำเนินการบำรุงขวัญให้ราษฎรในพระราชอาณาเขตเข้ามาอยู่ร่วมกันเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี ทรงอุปถัมภ์เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิต และช่างฝีมือที่ยังเหลืออยู่ให้เข้ามาศึกษา และร่วมกันปฏิสังขรณ์บ้านเมืองทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบการปกครอง รัฐพิธี พระราชพิธี รวมถึงสถาปัตยกรรมต่างๆ”

เนื่องจากพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเคยรับราชการมาแล้วทั้งในกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีและทรงเห็นถึงความรุ่งเรือง¹²²ที่เคยมีมาในอดีต พระองค์จึงได้ใช้เป็นแบบอย่างในหลายด้าน รวมถึงการปกครองด้วย โดยพระองค์ทรงใช้แบบแผนการปกครองตามอย่างกรุงศรีอยุธยาตั้งนี้¹²³

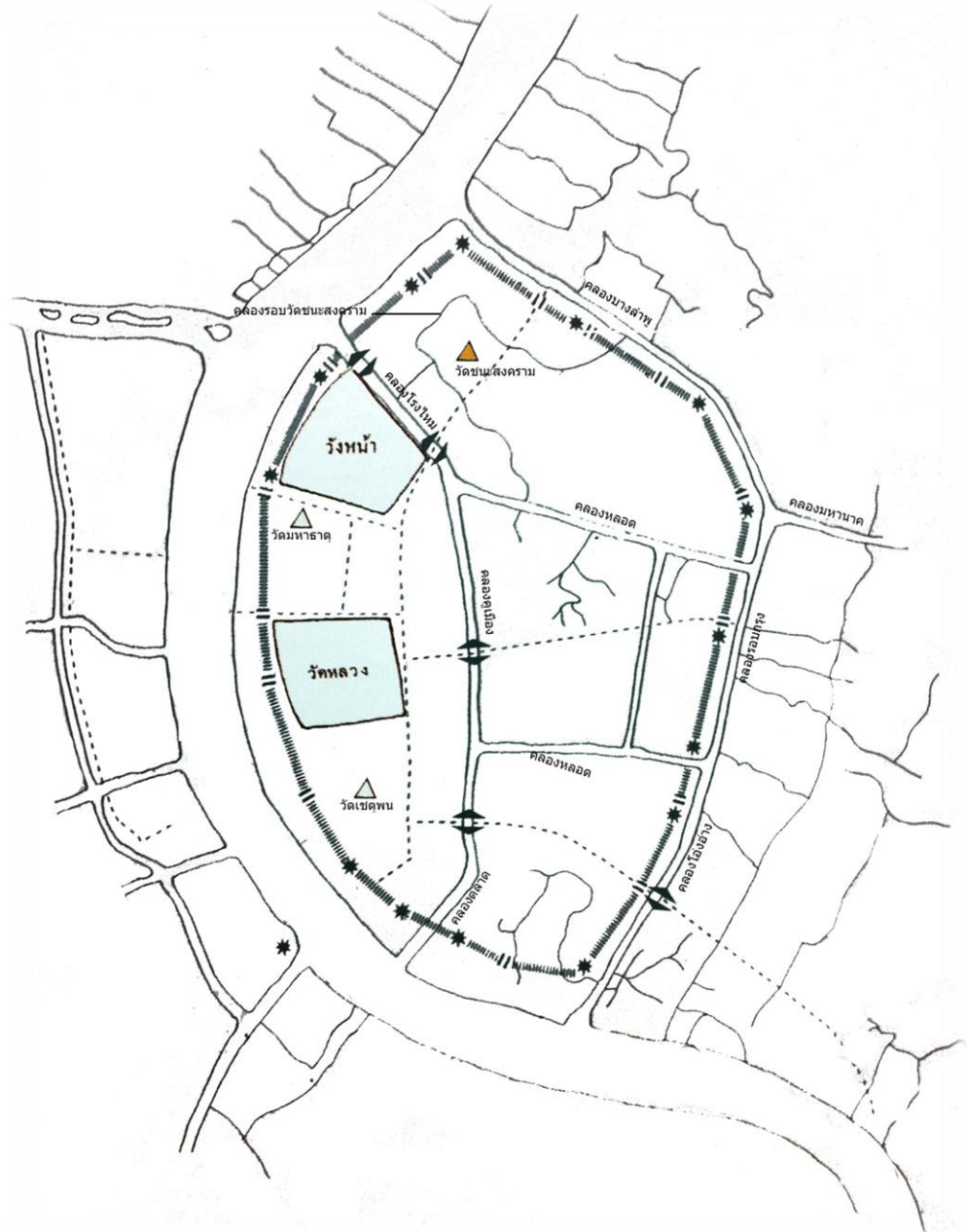
¹²⁰ ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, *จดหมายเหตุการณัฏษักรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

¹²¹ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, *ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์*. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

¹²² แม่งน้อย คัคคีศรี. *มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

¹²³ กุศล เอี่ยมอรุณ, *เดินถนนชมย่านเก่า*. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546.

“ประกอบด้วยประมุขสูงสุดคือพระมหากษัตริย์ โดยมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า วังหลวง รองลงมาและมีฐานะเป็นประหนึ่งรัชทายาทที่จะสืบทอดบัลลังก์ต่อคือ พระมหาอุปราช หรือเรียกว่า วังหน้า และวังหลัง โดยวังหน้าเป็นพระมหาอุปราชคนที่ 1 ส่วนวังหลังเป็นพระมหาอุปราชคนที่ 2 ดังนั้นตำแหน่งนามสังกัดกรมของทั้งสองจึงใช้ บวรเหมือนกัน โดยวังหน้าเรียก กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ส่วนวังหลังเรียก กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข”(ดูภาพที่ 3-1)

ภาพที่ 3-1 แสดงตำแหน่งวังหลวง และวังหน้า

ที่มา : เขียนขึ้นจากองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-3

นอกจากยึดแบบแผนการปกครองแล้วพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชยังทรงยึดตามตำราพิชัยสงคราม ด้วยการจัดวางตำแหน่งพระราชวังและวังต่างๆให้ตรงกับตำแหน่งที่ตั้งทัพและค่ายรบในการทำสงคราม คือ¹²⁴

“พระราชวังหลวงทรงเปรียบได้กับศูนย์บัญชาการรบหรือทัพหลวง โดยจะตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างทัพหน้าซึ่งมีวังหน้าเป็นผู้บัญชาการ กับทัพหลังซึ่งมีวังหลังเป็นผู้บัญชาการ และรายรอบด้วยค่ายรบซึ่งเปรียบได้กับวังต่างๆ ของพระราชโอรสและพระญาติที่ล้วนมีความสัมพันธ์ทางใดทางหนึ่งกับทั้งสามวัง ดังนั้นเมื่อสร้างวังหลวงขึ้นในเขตกำแพงนครตรงคู้่งน้ำฝั่งตะวันออก ทางเหนือของวังหลวงจึงเป็นที่ตั้งของวังหน้า...พร้อมกันนั้นก็แบ่งอำนาจปกครองกำกับดูแลพื้นที่ ผู้คน และทำนุบำรุงวัดวาอารามในพื้นที่ของแต่ละวัง...วังหน้าปกครองตั้งแต่วัดมหาธาตุฯขึ้นไปทางเหนือ ปัจจุบันคือ บริเวณสนามหลวงด้านเหนือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร บางลำพู จนถึงบริเวณป้อมมหากาฬ”

เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์คือพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชต้องการสร้างความ เป็นปึกแผ่นให้แก่ชาติ และมีพระประสงค์ให้พระนครใหม่นี้รุ่งเรืองด้วยศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยว สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ราษฎรจากการทำศึกสงคราม จึงโปรดเกล้าให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปมหาธรรมนิรันตปฏิมากรแก้วมรกตให้เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของไทย นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯให้ถือเป็นธรรมเนียมที่จะให้บรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาที่ทรุดโทรมและตั้งอยู่ใกล้นิวาสนสถานของตน¹²⁵ ด้วยเหตุนี้เองวัดกลางนาซึ่งอยู่ภายใต้เขตการปกครองของวังหน้าโดยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ 1 ซึ่งก็คือ สมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาท จึงทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดกลางนา

¹²⁴ กุศล เขียมอรุณ, เดินถนนชมย่านเก่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546.

¹²⁵ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บัญญา)เรียบเรียง. ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระ กรมพระยานิพนธ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531.

ภาพที่ 3-2 สมเด็จพระราชวังบวรสุริยงนาท

ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

เดิมที่เดียนั้นวัดกลางนาเป็นวัดเล็กๆที่ตั้งอยู่กลางทุ่งนาสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุริยงนาทเมื่อครั้งยังทรงรับราชการในสมัยกรุงธนบุรี ทรงตั้งนิวาสนสถานอยู่บริเวณนี้¹²⁶ ภายหลังเมื่อได้รับสถาปนาเป็นมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานจึงได้เสด็จไปประทับที่พระราชวังบวรสถานมงคล ดังนั้นวัดนี้จึงเป็นวัดที่อยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระองค์มาแต่ช้านาน

ในช่วงเวลาซึ่งไทยกำลังทำศึกสงครามกับพม่าอยู่นั้น สมเด็จพระบวรราชเจ้าสุริยงนาท ทรงรวบรวมชายฉกรรจ์ชาวมอญจากพื้นที่ต่างๆเข้ามาเป็นกองกำลังทหารในการสู้รบกับพม่า และได้ทรงให้ครอบครัวของทหารเหล่านั้นตั้งหลักปักฐานอยู่รอบวัดกลางนา¹²⁷ พร้อมทั้งทรงให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดกลางนาเพื่อให้พระสงฆ์มอญจำพรรษา และได้ตั้งชื่อวัดใหม่เป็น

¹²⁶ พระมหาปรกณ. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้า: 2555.

¹²⁷ สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

วัดตองปุ ตามอย่างชื่อวัดตองปุในกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญที่เคร่งครัดในวินัยอย่างมาก หลังจากที่ทหารชาวมอญได้ทำการร่วมรบกับทหารไทยจนได้ชัยชนะถึง 3 ครั้ง¹²⁸ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้กับพม่าในสงครามเก้าทัพ เมื่อ พ.ศ. 2328 สงครามที่ท่าดินแดงและสามสบ เมื่อ พ.ศ. 2329 และสงครามที่นครลำปางป่าซาง เมื่อ พ.ศ. 2330 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าให้วัดตองปุเป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญ¹²⁹ และทรงแต่งตั้งพระราชอาคันตุกะฝ่ายรามัญสำหรับพระนครตามประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยา 3 องค์ซึ่งรู้พระวินัยปริยัติ คือ¹³⁰ พระมหาสุเมธอาจารย์ พระไตรสรณธัช และพระสุเมธน้อย แล้วโปรดให้ พระมหาสุเมธอาจารย์ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแห่งวัดตองปุ¹³¹ เพื่อเป็นการทอดเกียรติให้แก่ทหารชาวมอญในกองทัพของสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาท

เมื่อบ้านเมืองสงบสุขสร้างศึกกับพม่าแล้วสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาททรงได้บูรณะวัดตองปุใหม่หมดทั้งวัด¹³² ได้แก่ พระอุโบสถ พระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง พระเจดีย์ทรงกลมและศาลารายในพื้นที่พุทธาวาส และกุฏิสงฆ์ เมื่อแล้วเสร็จจึงได้ทำการถวายแด่พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเพื่อเป็นพระอารามหลวง พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ให้วัดตองปุเป็น **วัดไชยชนะสงคราม** ภายหลังตัดเหลือเพียง **วัดชนะสงคราม**¹³³ ตามเหตุการณ์ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาททรงนำทัพสู้ศึกในสงครามทั้งสามครั้งและทรงได้รับชัยชนะกลับมาั่นเอง และวัดชนะสงครามก็ได้มีอยู่และผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน

¹²⁸ ศิลปากร, กรม, จดหมายเหตุการณอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

¹²⁹ ศิลปากร, กรม, โบราณสถานและอนุสาวรีย์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, 2525.

¹³⁰ พระมหาปกรณ. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าสุรสิงหนาท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, 2555.

¹³¹ ศิลปากร, กรม, จดหมายเหตุการณอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

¹³² สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณจาวรี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

¹³³ สุนทรียา ศรีวรรณ. 80 พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: สุวานบุ๊คส์, 2550.

ภาพที่ 3-3 แสดงด้านหน้าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในอดีต

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ปัจจุบันวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร นิกายเถรวาท โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดภายในวัด และเมื่อตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ว่างลงหลังจากสมเด็จพระมหาธีรราชจารย์มรณภาพ จึงได้มีการแต่งตั้งเมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2555 จากมหาเถรสมาคมให้ พระราชวิมล¹³⁴ (กฤษฎ กิตติวิไล) ขึ้นเป็นเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามในปัจจุบันแทน และมีรองเจ้าอาวาสวัด คือ พระราชสุทธิเวที การจัดแบ่งระบบการปกครองในวัดแบ่งเป็นคณะ ถึง 16 คณะ*

¹³⁴ สัมภาษณ์. พระมหาจรรณ ญาณจาวี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

* แบ่งเป็นคณะ คณะ 1-คณะ 16 โดยแต่ละคณะจะมีพระสงฆ์ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะเป็นผู้ดูแลคณะของตนเมื่อเกิดเหตุการณ์ใดหัวหน้าคณะจะเป็นผู้รายงานต่อเจ้าอาวาส และอีกนัยหนึ่งเมื่อมีกิจใดเจ้าอาวาสจะสั่งการผ่านหัวหน้าคณะไปสู่พระสงฆ์ในคณะนั้นๆ

3.1.1 การบริหารปกครองภายในวัด

ระบบการปกครองนั้นเป็นไปตามกฎหมายที่วัดเป็นนิติบุคคล โดยเจ้าอาวาสวัดมีอำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจ วัดขณะสงครามจัดการปกครองเป็นแบบคณะ โดยจะแบ่งเป็น 16 คณะ ในแต่ละคณะก็จะมีเจ้าคณะเป็นผู้ดูแล และจะรายงานสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในคณะของตนแก่เจ้าอาวาสโดยตรง เพื่อความสงบเรียบร้อยภายในวัด

วัดขณะสงครามมีลักษณะการปกครองแบบปกครองตนเอง โดยจะไม่มีหน่วยงานใดๆเข้ามาช่วยจัดการบริหาร หากแต่ก็ยังมีกรมทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุนในฐานะที่เป็นวัดซึ่งอยู่ในพื้นที่เขตพระราชวัง แต่การจัดการนั้นวัดจะใช้เจ้าหน้าที่และพระสงฆ์ในวัดเท่านั้น โดยวัดจะจัดหางบประมาณในการดูแลวัดจากที่ธรณีสงฆ์ซึ่งเป็นค่าเช่าพื้นที่ และการเปิดเป็นที่จอดรถโดยมีการเก็บค่าบริการ และปัจจัยที่พุทธศาสนิกชนได้ร่วมทำบุญในพระอุโบสถ

ในการซ่อมแซมอาคารต่างๆในวัดนั้นทางวัดก็เป็นผู้ลงทุนเอง โดยจะมีการสำรวจด้วยตนเองว่าจะต้องซ่อมแซมในจุดใดบ้าง และจัดทำรายการเพื่อเบิกงบประมาณกลางของวัดเองมาใช้ในการซ่อมบำรุงวัด ถึงแม้จะมีอาคารที่ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรไว้แล้ว แต่เนื่องจากกรมศิลปากรมีพื้นที่ในการดูแลที่กว้างทำให้ดูแลไม่ทันต่อความเสื่อมสภาพ วัดจึงได้จัดหาช่างจากอยุธยาที่ชำนาญด้านไม้เป็นพิเศษมาบูรณะอาคารหอไตร และพระอุโบสถ หากแต่การเขียนลายรดน้ำนั้นยังเป็นพนักงานจากกรมศิลปากรเข้ามาจัดการ

การจัดการวัดนั้นอาจจะแตกต่างจากวัดในอดีตที่เคยได้รับการอุปถัมภ์ในทุกด้าน หากแต่ในปัจจุบันวัด จะต้องดูแลตนเองมากขึ้นเนื่องจากจำนวนวัดที่มีมากทำให้หน่วยงานราชการดูแลไม่ทั่วถึง

วัดขณะสงครามราชวรมหาวิหารซึ่งได้ผ่านเวลาร่วมกับประเทศไทยมาอย่างยาวนาน จึงต้องผ่านการบูรณะอยู่ตลอดเพื่อให้วัดยังสามารถใช้งานเป็นศาสนสถานได้ หากแต่ในปัจจุบันมีการเพิ่มเติมสิ่งก่อสร้างต่างๆเข้าไปเพื่อตอบสนองการใช้งานปัจจุบันจึงทำให้วัดในปัจจุบันค่อนข้างเปลี่ยนไปจากภาพในอดีต กระนั้นก็ยังคงมีโบราณสถานที่สำคัญอยู่ภายใน

ภาพที่ 3-5 วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในปัจจุบัน มุมมองจากด้านหน้าทางเข้าวัด
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

3.1.2 สิ่งก่อสร้างสำคัญในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ในการบรรยายถึงสิ่งก่อสร้างที่มีในวัดนี้ เพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจ ให้เห็นภาพได้ชัดเจน จึงได้แบ่งการบรรยายตามการแบ่งพื้นที่ภายในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เป็นสามพื้นที่ดังนี้เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์

หมายเลข 1 เขตพุทธาวาส

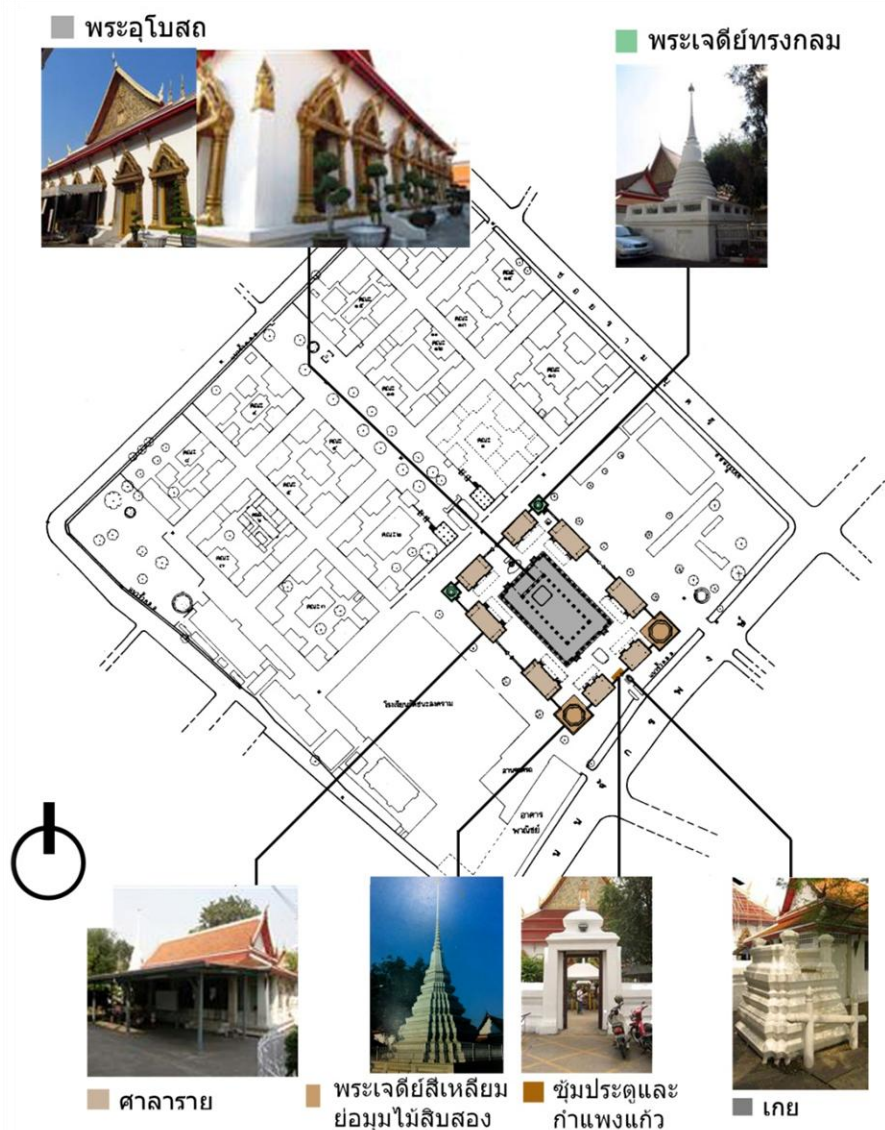
หมายเลข 2 เขตสังฆาวาส

หมายเลข 3 เขตธรณีสงฆ์

ภาพที่ 3-6 แสดงการแบ่งพื้นที่เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์
ที่มา: เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

เขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนั้น กำหนดให้พระอุโบสถเป็นอาคารประธานของผังและมีพระเจดีย์ตั้งอยู่ที่มุมทั้งสี่ พร้อมด้วยศาลารายและกำแพงแก้วล้อมรอบสิ่งก่อสร้างสำคัญภายในพื้นที่นี้ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์ ศาลาราย เกย ชุ่มประดูและกำแพงแก้ว ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรให้เป็นโบราณสถาน

ภาพที่ 3-7 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาส

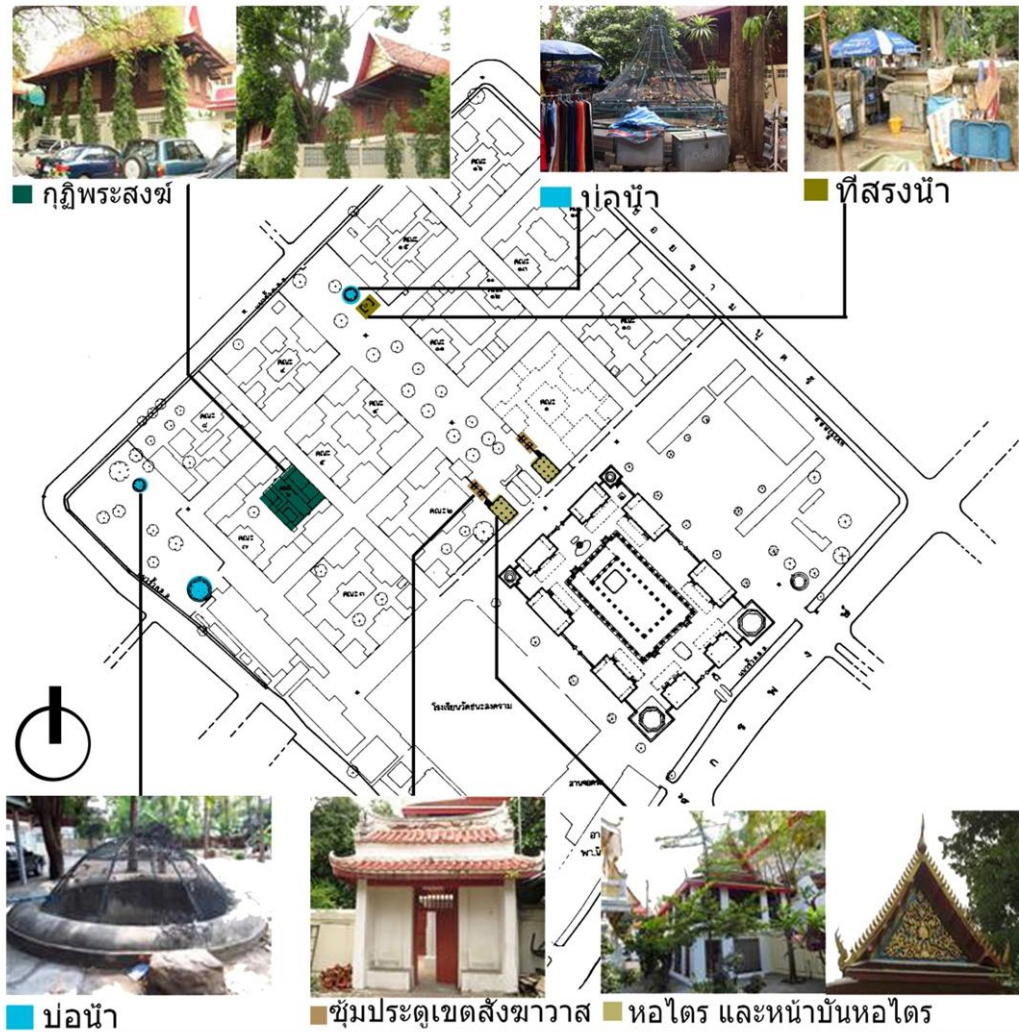
ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

ที่มาของภาพ : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

เขตสังฆาวาส

ในพื้นที่นี้มีสิ่งสำคัญซึ่งเป็นโบราณสถานอันได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร คือ หอไตร ชุมประตู่เขตสังฆาวาส บ่อน้ำ และที่สรงน้ำ

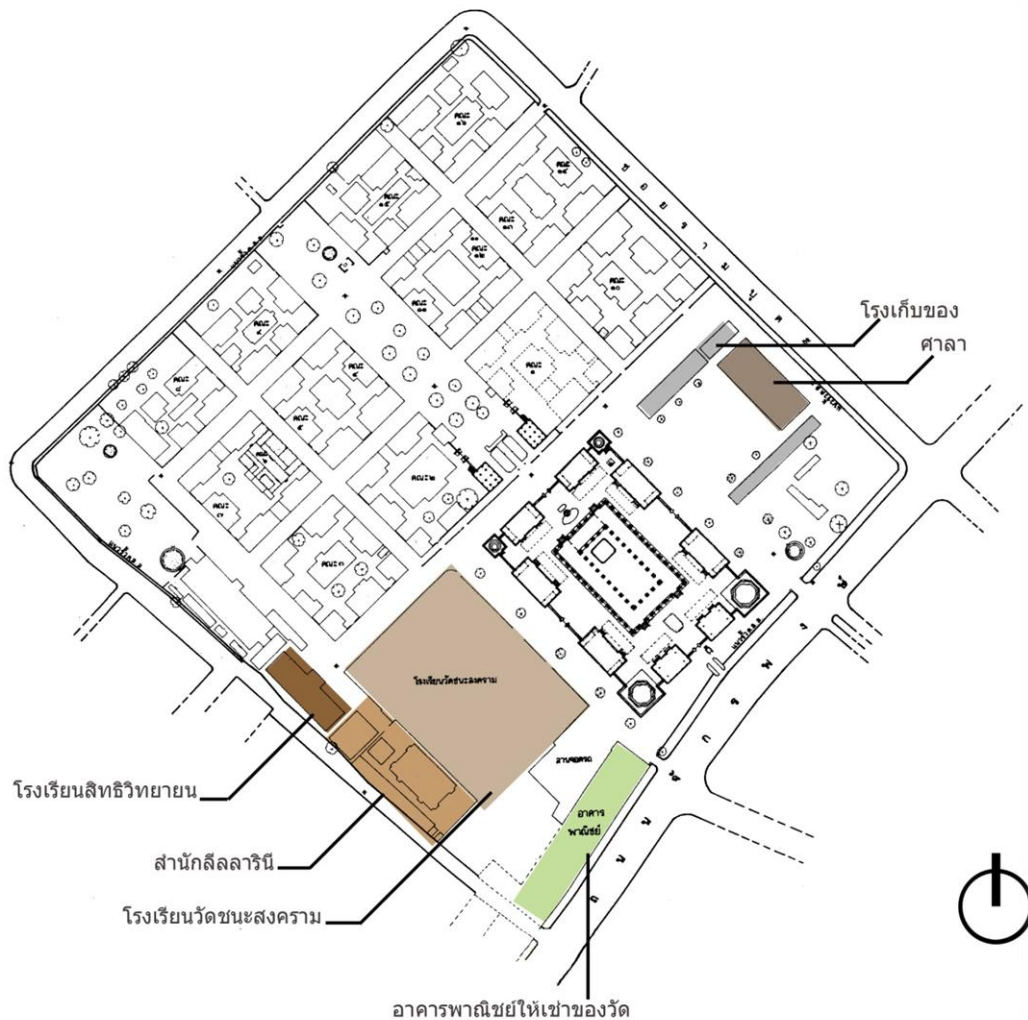
ภาพที่ 3-8 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตสังฆาวาส

ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

ที่มาของภาพ : บันทึกโดยผู้วิจัย

เขตธรณีสงฆ์

เขตธรณีสงฆ์ปัจจุบันเป็นพื้นที่สำหรับโรงเรียนวัดชนะสงคราม ที่พัก ศาลา และที่จอดรถ โดยมีสิ่งก่อสร้างสำคัญอันได้จดทะเบียนเป็นโบราณสถาน คือ พระเจดีย์ทรงกลม

ภาพที่ 3-9 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตธรณีสงฆ์

ที่มา : เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

จากข้างต้นทำให้เห็นว่าแม้ว่าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารจะมีอายุยืนยาวมานาน แต่ก็ยังคงสามารถรักษาสถาปัตยกรรมไว้ได้ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส เรียกว่าครบถ้วน หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงแทรกเข้าไปในการคงอยู่ของสิ่งต่างๆ เหล่านี้อยู่บ้าง ซึ่งในบางกรณีเป็นสิ่งที่มาทำลายความสงบ ความงาม ของความเป็นศาสนสถานไปบ้าง

3.2 คุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

จากการศึกษาทฤษฎีในการอนุรักษ์ในบทที่ 2 นั้นทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของคุณค่า และความแท้ เพื่อให้การอนุรักษ์วัดสำคัญนี้ ยังคงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้โดยพัฒนาไปพร้อมกับบ้านเมืองซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจและอธิบายถึงคุณค่า ความแท้ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เพื่อนำไปศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของคุณค่า และความแท้ เหล่านี้ในบทต่อไป

ในการวิเคราะห์คุณค่าของวัดชนะสงครามในการศึกษานี้ได้ใช้กรอบทฤษฎีในการวิเคราะห์คุณค่าของเซอร์ เอ็ม เบอร์นาร์ด พิวเด็น และกัญบัตรเบอร์รา และได้เลือกอธิบายคุณค่าที่มีลักษณะเด่นของวัดชนะสงคราม ดังนี้

- 3.2.1 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม
- 3.2.2 คุณค่าด้านสุนทรียภาพ
- 3.2.3 คุณค่าด้านคติความเชื่อ
- 3.2.4 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
- 3.2.5 คุณค่าด้านจิตใจ

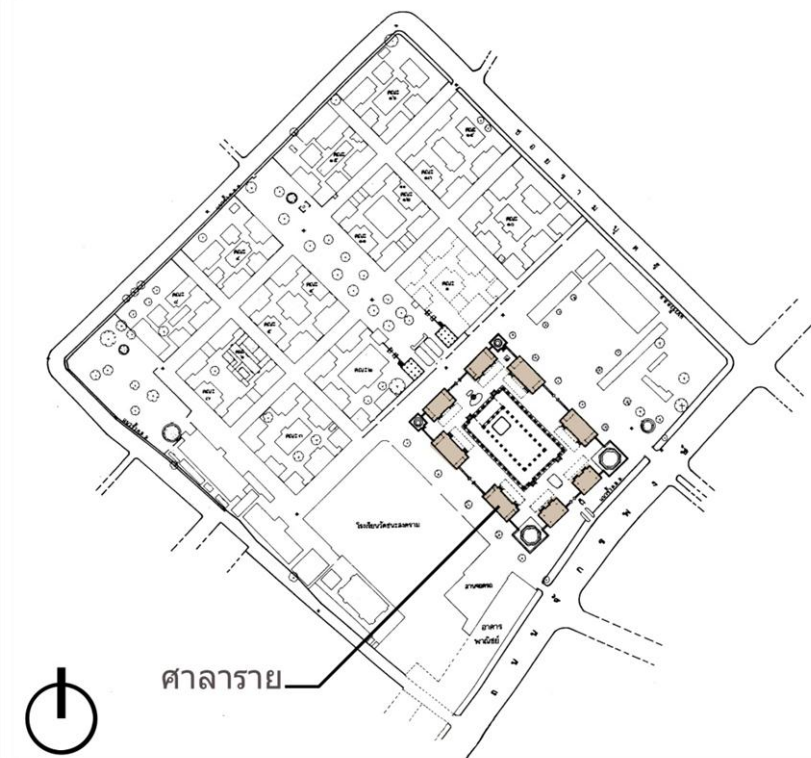
3.2.1 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

คุณค่าในด้านนี้เป็นคุณค่าที่แสดงออกถึงรูปแบบเฉพาะ วิธีการก่อสร้างที่สร้างสรรค์มีเทคนิคก่อสร้างที่เป็นพิเศษ หรือเป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นวัดซึ่งสมเด็จพระราชวังบวรสุริยสิงหนาทเป็นผู้ให้การบูรณะตามประวัติศาสตร์ จึงทำให้มีลักษณะเฉพาะของรูปแบบวังหน้า

*การวางผัง*ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนั้น แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ ซึ่งในการวางผังได้ให้มีการแยกพื้นที่ ระหว่างพื้นที่ทั้ง 3 นี้ออกจากกัน โดยวางเขตพุทธาวาส ไว้ที่ด้านหน้าของวัด แล้วจึงวางเขตสังฆาวาสต่อจากเขตพุทธาวาส และพื้นที่ซึ่งเหลือจากการแบ่งทั้ง 2 เขตไปแล้วจึงจะเป็นพื้นที่เขตธรณีสงฆ์ ซึ่งเป็นการใช้ลักษณะการวางผังอันเป็นที่นิยมในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹³⁵ โดยจะเห็นได้จากวัดที่ร่วมสมัยเดียวกันมีลักษณะการจัดแบ่งพื้นที่เหมือนกัน อาทิเช่น วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ซึ่งมีลักษณะการวางแบ่งพื้นที่เขตพุทธาวาสวางตัวอยู่ด้านหน้าวัดและถัดมาเป็นเขตสังฆาวาสซึ่งจัดวางอาคารเป็นหมู่คณะเช่นเดียวกับวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

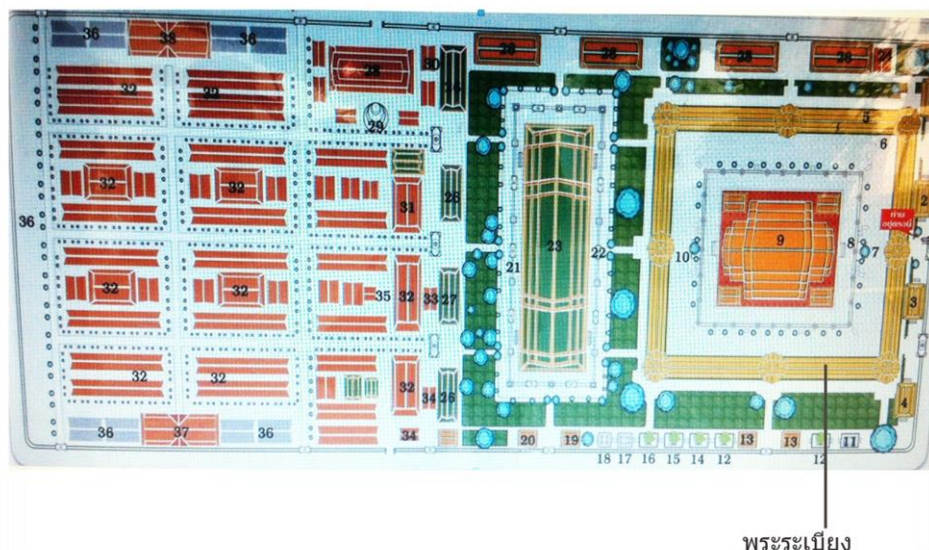
¹³⁵ แน่น้อย ศักดิ์ศรี. *มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1*, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

นอกจากนี้ลักษณะการวางผังโดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และธรณีสงฆ์ อย่างชัดเจนนี้ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในลักษณะของผังจากการแบ่งพื้นที่นั่นเอง โดยพื้นที่เขตพุทธาวาสนั้นเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอันเป็นพื้นที่หลัก ซึ่งทั้งพระสงฆ์ และฆราวาสได้ใช้งานร่วมกัน ลักษณะของการวางผังเป็นไปในการสร้างขอบเขตของพื้นที่ปิดล้อมโดยในวัดขณะสงครามจะใช้ศาลาราย วัดสุทัศน์ใช้พระระเบียง(ภาพที่ 3-11) และมีอาคารประธานอยู่ตรงกลางของผังซึ่งได้เว้นระยะห่างจากขอบเขตของผังเป็นที่ว่างสำหรับกิจกรรมทางศาสนา เป็นการเน้นความสำคัญของอาคารประธานได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 3-10 ผังวัดชนะสงครามแสดงลักษณะการวางศาลาราย

ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

ภาพที่ 3-11 ผังวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2555 ณ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร

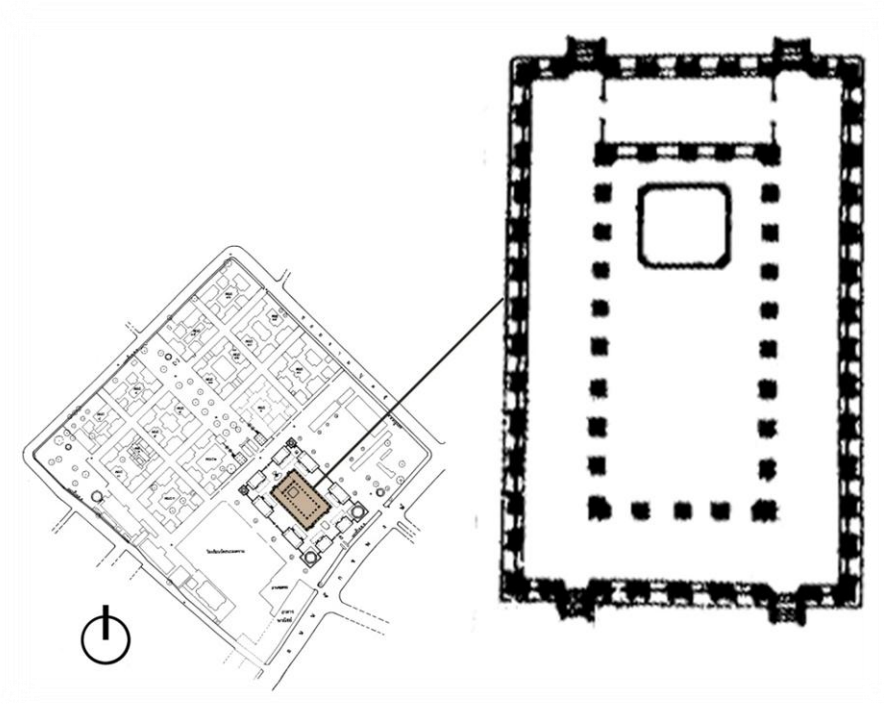
รูปแบบของวังหน้า เนื่องจากสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทได้ตั้งพระราชหฤทัยว่า หากเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตตามพระชนมายุขัยแล้ว ถึงวาระพระองค์ขึ้นครองราชย์ก็จะประทับอยู่ในวังหน้าดังเดิม ตามอย่างสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ¹³⁶ จึงได้ประณีตและให้ความสนใจในการก่อสร้างวังหน้าของพระองค์เป็นอย่างดี ซึ่งนี่เองทำให้เกิดรูปแบบของวังหน้าซึ่งเลียนแบบศิลปสมัยอยุธยาตอนปลาย¹³⁷ในวังของพระองค์ และรวมไปถึงรูปแบบของอาคารทางศาสนาซึ่งพระองค์ให้การปฏิสังขรณ์ด้วย

พระอุโบสถวัดชนะสงครามเครื่องบนเป็นโครงสร้างไม้ ตัวอาคารเป็นโครงสร้างก่ออิฐถือปูน โดยมีรูปแบบเป็นทรงโรง คือ มีลักษณะของผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีผนังล้อมรอบ 4 ด้านโดยไม่มีมุขหน้า มุขหลัง หรือระเบียง ด้านสกัดจะมีบันไดเข้าพระอุโบสถข้างละ 2 บันได ด้านข้างและด้านสกัด มีหน้าต่าง ทุกห้องและมีเสาร่วมใน รองรับหลังคา หลังคาเป็นทรงจั่วปิดด้วยปีกนกลดหลั่นลงมา 3 ชั้น ไม่มีมุขทั้งด้านหน้าและหลัง มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นรูปแบบของวัดที่วังหน้าให้การบูรณะ เมื่อเทียบกับผังพระอุโบสถในวัดมหาธาตุซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทสถาปนา ก็มีรูปแบบเดียวกันต่างเพียงแต่ตำแหน่งของบันไดซึ่งวาง

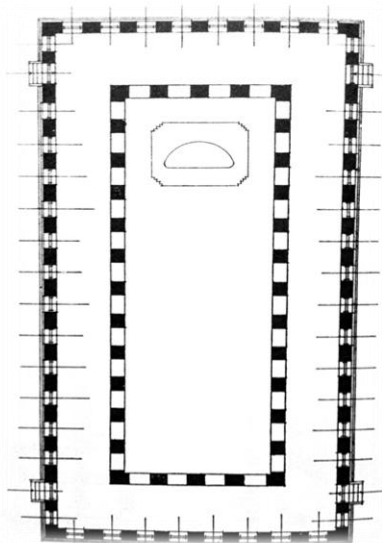
¹³⁶ ประยูรศ สิริพิพันธ์. สามวัง. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2554. หน้า 477.

¹³⁷ น. ณ ปากน้ำ. ศิลปะกับโบราณคดีในสยาม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2520. หน้า 47.

อยู่ในตำแหน่งด้านข้าง มิได้วางที่ด้านสกัดดังวัดชนะสงคราม โดยรูปแบบของพระอุโบสถทั้งสอง จะมีขนาดที่กว้าง และมีลักษณะของการเจาะช่องหน้าต่างถี่

ภาพที่ 3-12 ผังพื้นพระอุโบสถวัดชนะสงคราม
ที่มา : เขียนขึ้นจากกรมศิลปากร

ภาพที่ 3-13 ผังพื้นพระอุโบสถวัดมหาธาตุ
ที่มา : หนังสือBuddhist Temples of Thailand

ในช่วงที่สมเด็จพระบรมราชาเจ้าสุรสิงหนาทบูรณะวัดชนะสงครามนั้น พระองค์ได้ขยายพระอุโบสถให้มีขนาดกว้างขึ้นจากของเดิม และได้สร้างสิ่งก่อสร้างในพื้นที่เขตพุทธาวาส ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในส่วนประวัติศาสตร์ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 2 องค์ พระเจดีย์ทรงกลม 2 องค์ ศาลาราย 8 หลัง ดิศกำแพงแก้ว และซุ้มประตู 4 ด้าน ซึ่งถือได้ว่าเหล่านี้คือองค์ประกอบที่มีมาแต่ดั้งเดิม

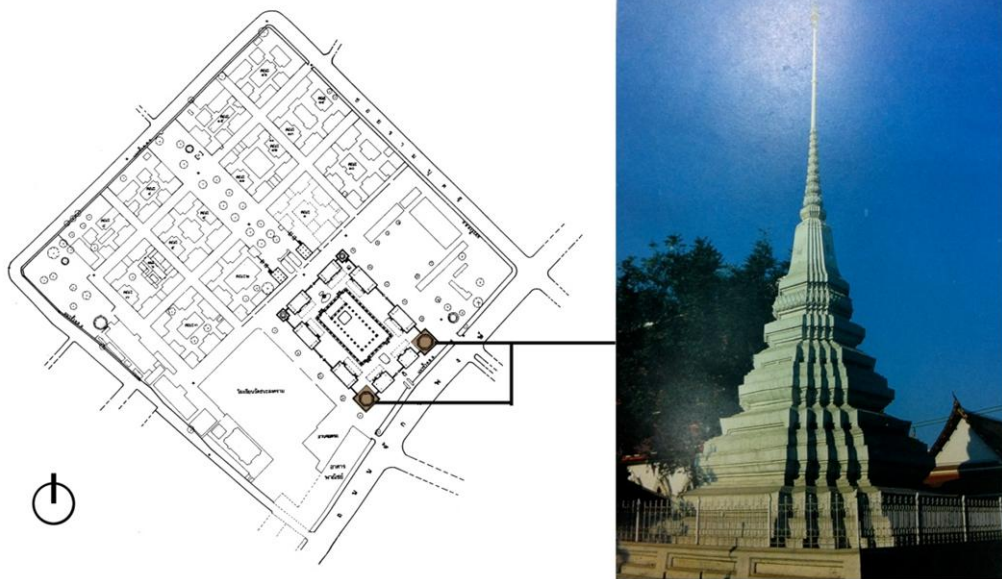
3.2.2 คุณค่าด้านสุนทรียภาพ

คุณค่าในด้านนี้จะกล่าวถึงลักษณะการตกแต่งพระอุโบสถที่มีความวิจิตรบรรจงและงดงาม ตามแบบฉบับของกลุ่มช่างฝีมือช่างวังหน้า ซึ่งมีรายละเอียดในการตกแต่งแต่ละองค์ประกอบอย่างปราณีต

อาคารที่มีการกล่าวขานถึงความงามในวัดชนะสงครามนี้มีใช้พระอุโบสถ หากแต่เป็นพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน มีด้วยกัน 2 องค์ ขนาดกว้าง 9 เมตร สูง 15 เมตร¹³⁸ โดยมีคำกล่าวใน *มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่มที่ 1* ความว่า

“พระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 1 นี้ พระเจดีย์วัดชนะสงครามได้รับยกย่องว่ามีทรวดทรงและสัดส่วนงดงามกว่าพระสถูปเจดีย์แบบเดียวกันในที่อื่นๆ”

¹³⁸ ศิลปากร, กรม, *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525. หน้า 275.

ภาพที่ 3-14 แสดงพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง
ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร
ที่มาของภาพ : หนังสือมรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่มที่ 1

พระอุโบสถอันเป็นอาคารประธานของผังเองนั้นนอกจากมีอาคารโดยรอบเป็นสิ่งแวดล้อมช่วยในการสร้างให้เห็นความสำคัญแล้ว ตัวพระอุโบสถก็ได้มีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามร่วมด้วย ในส่วนต่างๆของอาคาร ดังนี้

หน้าบัน กระจังไม้จำหลักรูปนารายณ์ทรงครุฑ ทั้งด้านหน้าและหลัง อันเป็นการแสดงถึงฐานะของเจ้าของอาคาร ซึ่งในกรณีวัดชนะสงครามนี้เป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 1 โดยล้อมรอบด้วยเทพชุมนุมลงรักปิดทอง พื้นหลังประดับด้วยกระจกเงาบสีน้ำเงิน มีช่องเปิดที่ตอนล่าง เป็นช่องลมสามารถเปิด ปิดได้ อันเป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 1 กรอบคันทนาหน้าบันเป็นเครื่องไม้จำหลักเป็นช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ไม่มีนาคสะดุ้ง เรียกว่า 'รวยระกามอญ'¹³⁹ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของช่างวังหน้าที่ไม่นิยมนาคสะดุ้ง¹⁴⁰

¹³⁹ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536. หน้า 80.

¹⁴⁰ ศิลปากร, กรม, โบราณสถานและอนุสาวรีย์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2525.หน้า 141.

ภาพที่ 3-15 รูปแบบหน้าบันพระอุโบสถวัดชนะสงคราม
ที่มา : วัดชนะสงคราม

คันทวย เป็นไม้จำหลักซึ่งลักษณะพิเศษคือมีลายกนกพันไปรอบทวย ซึ่งมีลักษณะเช่นนี้อยู่เพียง 3 แห่งเท่านั้นคือที่วัดชนะสงคราม วัดมหาธาตุ และวัดสุพรรณดารารามที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 3-16 รูปแบบคันทวยพระอุโบสถวัดชนะสงคราม
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 6 มกราคม 2556

ซุ้มประตู และซุ้มหน้าต่าง ทรงบันแถลงปั้นปูนรูปลายกนก เพื่อให้รับกับหลังคา
ทรงจั่ว¹⁴¹ ปิดทอง ประดับกระจก

ภาพที่ 3-17 แสดงซุ้มประตูพระอุโบสถซุ้มหน้าต่าง
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

141 สมคิด จิระทัศน์กุล. คติ สัญลักษณ์และความหมายของซุ้มประตู-หน้าต่างไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546. หน้า105.

ภาพที่ 3-18 ชุ่มหน้าต่างพระอุโบสถ

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

บานประตู เป็นบานไม้ด้านนอกแกะลายอย่างปราณีต ลงรัก ปิดทอง ด้านในเป็นภาพเขียนสีรูป
เสี้ยวกาง

ภาพที่ 3-19 แสดงบานประตูด้านนอกพระอุโบสถ

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

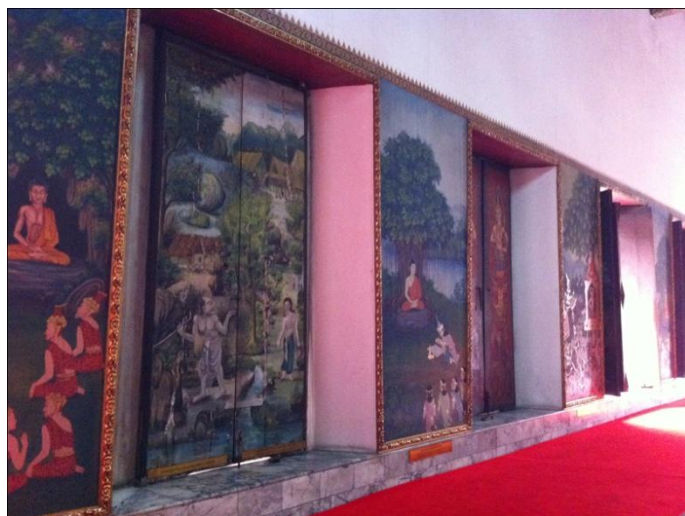
บานหน้าต่างต่าง เป็นบานไม้ด้านนอกเป็นงานลงรักปิดทอง ด้านในเขียนภาพสีรูป
เทพพนมยื่นบนแท่น

ภาพที่ 3- 20 แสดงบานหน้าต่างด้านนอกและด้านในพระอุโบสถ

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

ผนังพระอุโบสถภายนอกไม่มีการประดับ ภายในเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่า
เรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภาพที่ 3-21 แสดงภาพเขียนภายในพระอุโบสถ

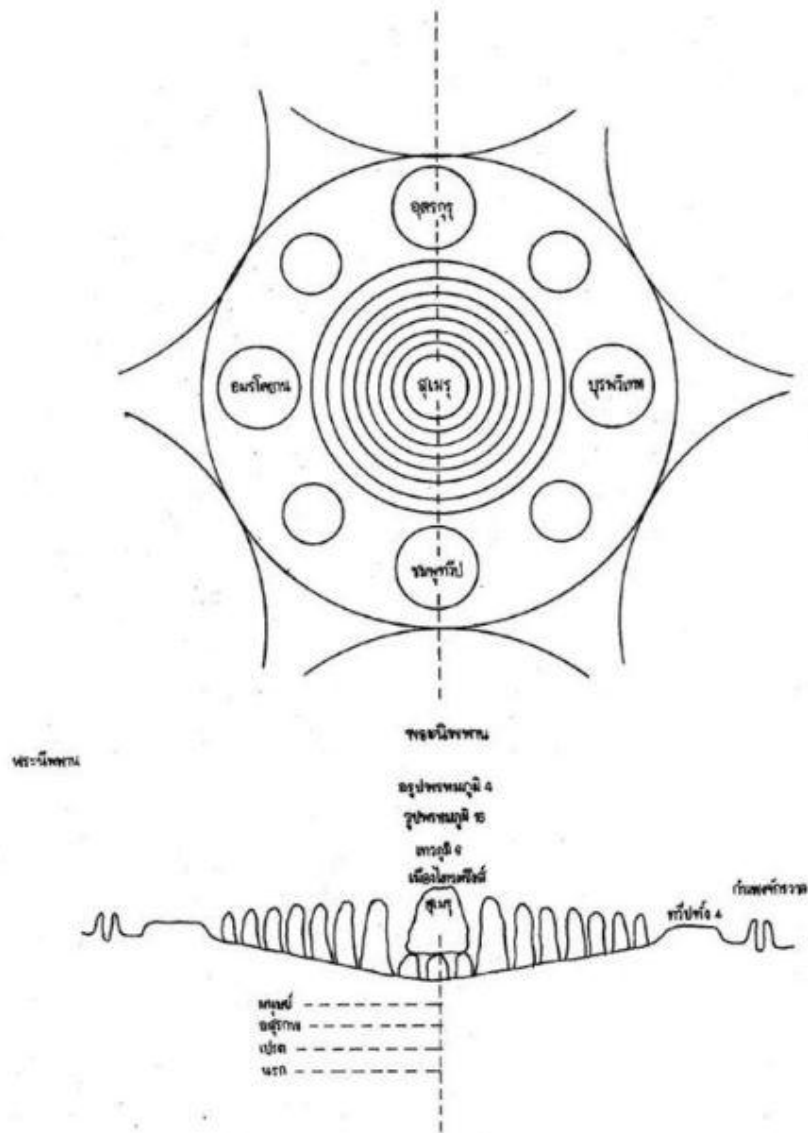
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 6 มกราคม 2556

คุณค่าด้านสุนทรียภาพนี้ได้สะท้อนให้เห็นลักษณะพิเศษขององค์ประกอบพระอุโบสถ เนื่องจากสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบที่เฉพาะของช่างวังหน้า อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นกายภาพซึ่งควรค่าแก่การรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาถึงความสามารถและความคิดในการสร้างสรรค์ทางฝีมือช่างในอนาคต

3.2.3 คุณค่าด้านคติความเชื่อ

เนื่องด้วยวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นอาคารทางพุทธศาสนา ในการสร้างกายภาพให้ปรากฏนั้นจึงมาจากนามธรรมของคติความเชื่อในศาสนานั้นเอง อาคารทางศาสนาในไทยนั้นมีความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนในไตรภูมิพระร่วง¹⁴² โดยเป็นเรื่องราวซึ่งกล่าวถึงโลกทั้งสาม คือ โลกมนุษย์ นรก และสวรรค์ โดยโลกทั้งสามนี้ได้ซ้อนกันอยู่ในจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดไม่ได้ และมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง มีเขาสัตบริภัณฑ์ล้อมรอบเป็นวงอยู่เจ็ดวง ถัดไปเป็นมหาสมุทรอันแผ่กว้าง

¹⁴² โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

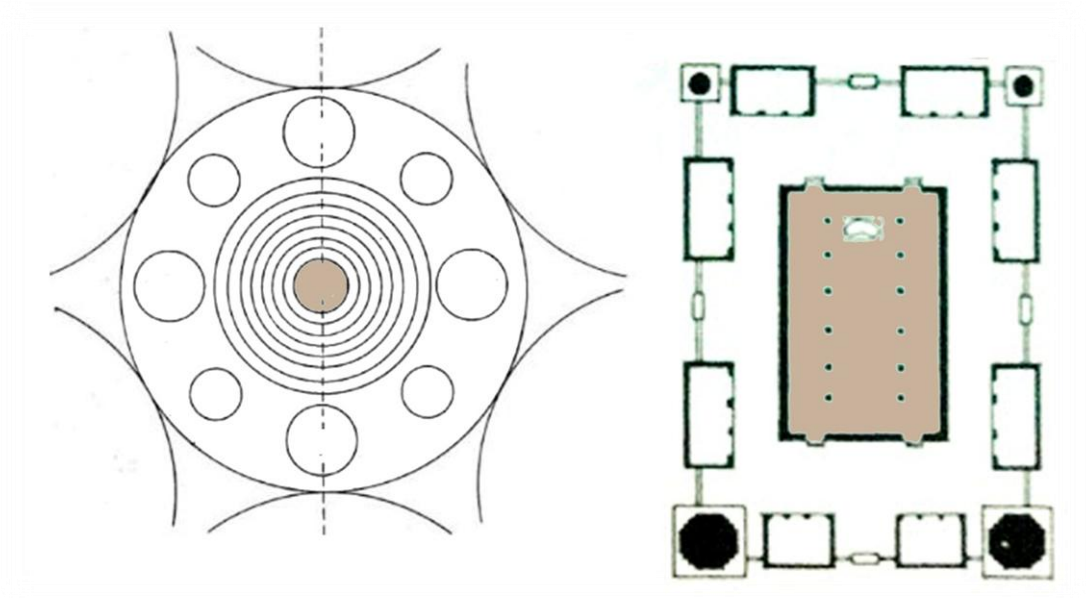

ภาพที่ 3-22 แสดงภูมิจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง
ที่มา : หนังสือสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม

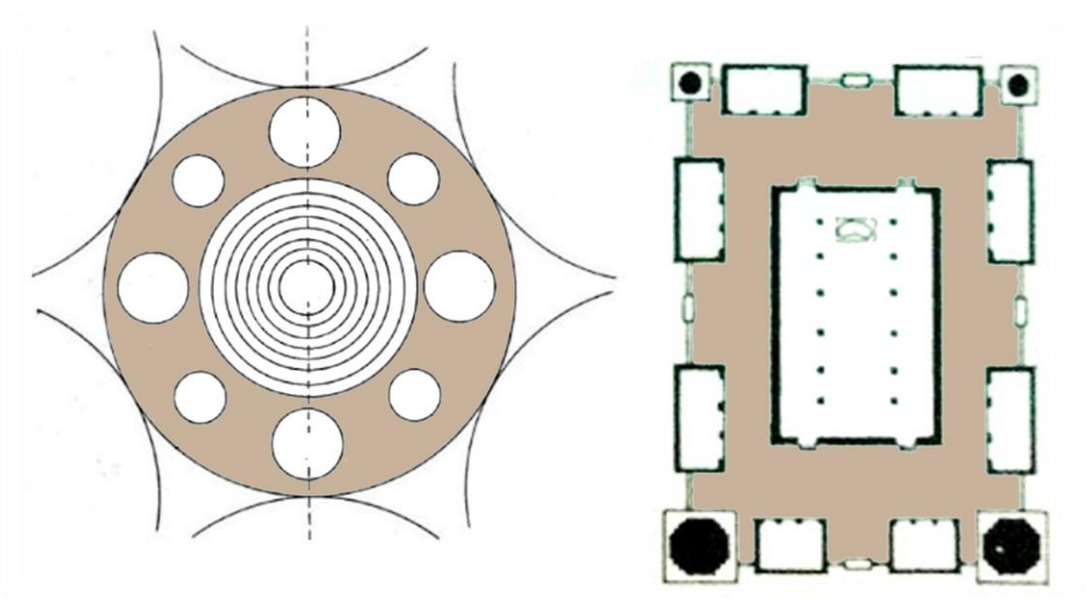
คตินี้จะปรากฏอยู่ในผังของเขตพุทธาวาสของวัดอันเป็นพื้นที่สำคัญในการเป็นสัญลักษณ์ดังมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ และยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อประกอบกันด้วย ดังนั้นจึงเป็นเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องสร้างเขตพุทธาวาสให้เป็นมากกว่าพื้นที่สำหรับสนองตอบการใช้สอย

เขตพุทธาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนี้ ก็ใช้การวางผังตามคติภูมิ

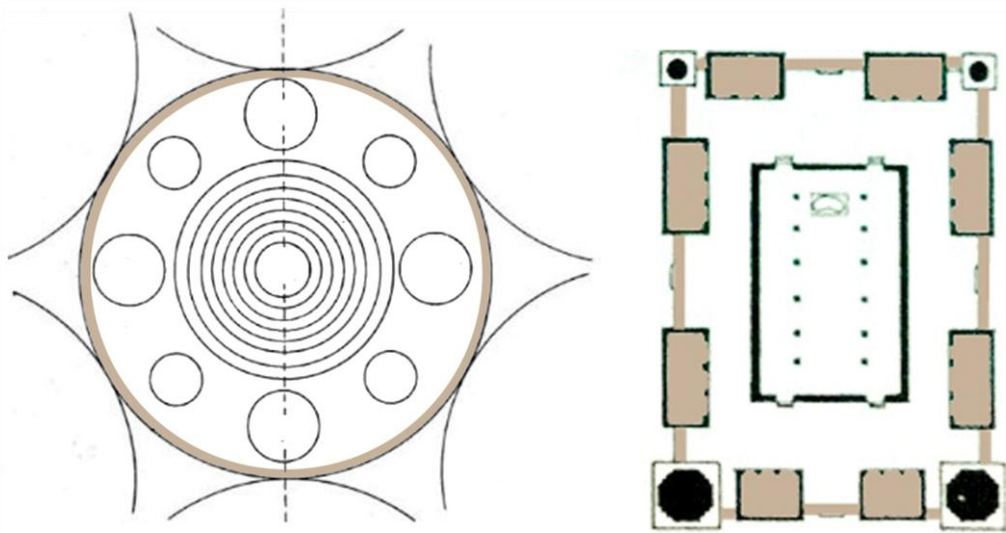
จักรวาลเช่นกัน คือ การวางอาคารประธานเป็นศูนย์กลางของผัง ถัดมาผังจะเว้นที่ว่างโล่งโดยรอบทุกด้าน และด้านนอกสุดเป็นศาลารายและกำแพงแก้ว และเจดีย์ที่มุมทั้งสี่ของผัง ซึ่งทั้งหมดนี้คือการจำลองภูมิจักรวาล

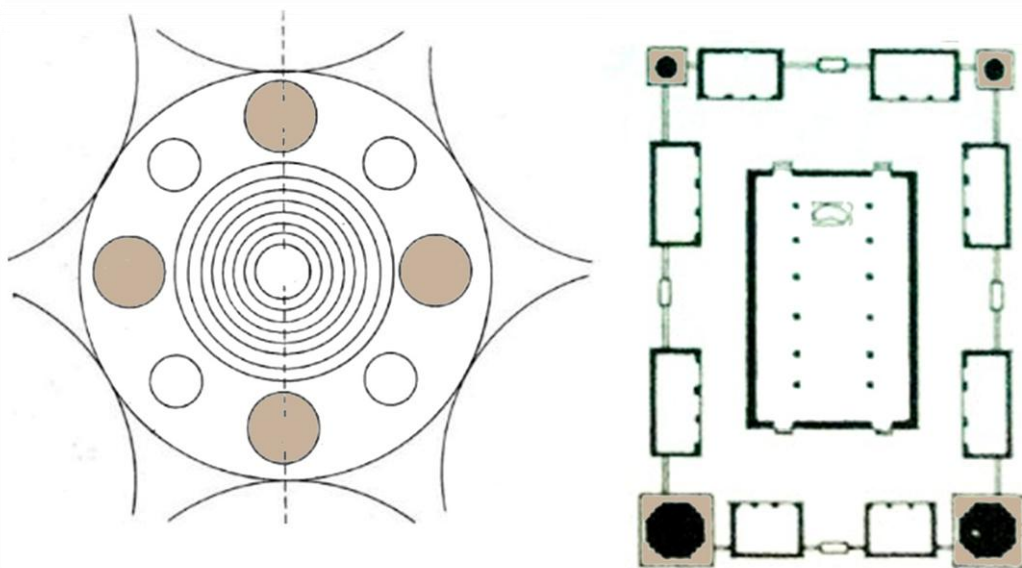
ภาพที่ 3-23 แสดงตำแหน่งพระอุโบสถเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ
ที่มา : หนังสือวัด พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย

ภาพที่ 3-24 แสดงตำแหน่งที่ว่างรอบพระอุโบสถเปรียบดั่งมหาสมุทร
ที่มา : หนังสือวัด พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย

ภาพที่ 3-25 แสดงตำแหน่งศาลารายและกำแพงแก้วเปรียบดังขอบจักรวาล
ที่มา : หนังสือวัด พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย

ภาพที่ 3-26 แสดงตำแหน่งพระเจดีย์เปรียบดังทวีปทั้งสี่
ที่มา : หนังสือวัด พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย

ซึ่งเหล่านี้คือการจำลองภูมิจักรวาลโดย พระอุโบสถซึ่งวางอยู่ตรงกลางเป็น ศูนย์กลางของผังเปรียบดังเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นแกนของจักรวาล ถัดมาเป็นที่ว่างรอบพระอุโบสถ นั้นเปรียบดังมหาสมุทร ล้อมรอบด้วยศาลารายและกำแพงแก้วสื่อความหมายถึงขอบกำแพงที่เป็น

เขตสุดแดนจักรวาล และสุดท้ายเจดีย์ซึ่งประจำอยู่ที่มุมทั้งสี่ของเขตพุทธาวาสก็หมายความว่า
ตำแหน่งทิศทั้งสี่ตามคติภูมิจักรวาลนั่นเอง

โดยจากที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาของไทย และ
ผู้ออกแบบสามารถสร้างกายภาพของความเชื่อให้ปรากฏออกมาเป็นอาคารต่างๆที่วางตัวอยู่อย่าง
มีความหมายและความสำคัญ

3.2.4 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่กล่าวมาบ้างแล้วจากข้างต้นการ ในการ
เริ่มต้นตั้งบูรณปฏิสังขรณ์ที่วัดโดยกรมสมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาท นอกจากนี้แล้วเมื่อวัดได้
ผ่านช่วงเวลาที่ยาวนานก็ได้รับการเอาใจใส่จากราชวงศ์จักรีมาโดยตลอดเนื่องจากเป็นพระ
อารามหลวง ซึ่งการได้รับความอุปถัมภ์นี้เองจึงทำให้วัดชนะเลิศความราชวรมหาวิหารเป็นวัดซึ่งมี
เหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง

เรื่องราวสำคัญอันเกิดขึ้นในวัดชนะเลิศความราชวรมหาวิหารซึ่งเกี่ยวเนื่องกับ
พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์แห่งราชวงศ์จักรีนี้ ซึ่งเหตุเนื่องมาจากการทรงเป็นพระอัคร
ศาสนูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงกระทำเป็นพระราชกรณียกิจนั้นคือการถวายผ้าพระกฐิน
ให้แก่พระสงฆ์ในพระอารามหลวงทุกแห่งรวมทั้งวัดชนะเลิศความราชวรมหาวิหารด้วย

การถวายผ้าพระกฐินนี้เป็นการปฏิบัติในพิธีกฐินหลวง ซึ่งมีเป็นประจำทุกปี โดย
พระมหากษัตริย์ประจำรัชกาลหรือผู้แทนพระองค์จะเป็นผู้ปฏิบัติกิจนี้ ซึ่งการถวายผ้าพระกฐินเป็น
ธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช ดังความตอนหนึ่งใน นิพพานวังหน้า ความว่า

“สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงใคร่ในการพระราชกุศล ทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลต่าง ๆ มิได้ขาด อันมีพระกฐินเป็นต้น เนื่องด้วยวัดชนะเลิศความราชวรมหาวิหารเป็นวัดใน
พระบวรราชูปถัมภ์ การพระราชกุศลต่าง ๆ จึงเป็นพระราชภาระของพระองค์ การพระราช
กุศลทอดพระกฐินก็เช่นกัน จึงเสด็จ มิได้ขาด เว้นเสียแต่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชจะมี
พระราชประสงค์เสด็จฯ เอง”

จากความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในการถวายกฐินหลวงนี้ เนื่องจากวัดชนะเลิศ
ความราชวรมหาวิหารเป็นวัดของวังหน้าจึงเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทซึ่งทรงเป็นกรม
พระราชวังบวรสถานมงคลในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หากแต่ในบาง

คราวพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ทรงเสด็จโดยพระองค์เอง ซึ่งเป็นเหตุ
เนื่องมาจากพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ในการให้รัตนโกสินทร์เป็นศูนย์กลางของศาสนา¹⁴³

ในรัชกาลที่ 3 นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระราช
วงศ์เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐิน ดัง ความตามหมายรับสั่ง จ.ศ. 1207 โปรดเกล้าฯ ให้พระราช
วงศานวงศ์เสด็จแทนในการพระราชทานผ้าพระกฐินบกใน พ.ศ. 2388 ความว่า

“รับสั่งเสด็จทอดพระกฐินบก ณ วันเดือน 11 แรม 8 ค่ำ ณ วัดมหาธาตุ ที่ 1 วัด
พระเชตุพน ที่ 2 วัดราชบูรณะ ที่ 3 วัดชนะสงคราม พระราชทาน รวม 4 พระอาราม”

และในปี พ.ศ. 2393 โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านั่งยองยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ เสด็จ
ถวายผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2393 ตามหมายรับสั่ง จ.ศ. 1212 ความว่า

“ทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทอดพระ
กฐินทานทางสถลมารค ปีจอ โทศก ณ วัน เดือน 11 แรม 8 ค่ำ วัดพระเชตุพนที่ 1 วัด
ราชบูรณะที่ 2 รวม 2 พระอาราม วัดมหาธาตุ 1 วัดชนะสงคราม 1 พระราชทาน 2 พระ
อาราม”

รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ พระราชทานผ้าพระ
กฐินด้วยพระองค์เอง หากไม่ได้เสด็จฯ เองจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ แทนเกือบทุกปี¹⁴⁴ ด้วยทรงพระราชดำริว่าเป็นวัดประจำของพระบวรราช
วัง ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จทิวงคตแล้วได้เสด็จพระราชดำเนินเองจน
สิ้นรัชกาล

ในรัชกาลที่ 5 ในช่วงต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จฯ แทนพระองค์โดย
ตลอด ด้วยเป็นกฐินวังหน้า ดังบัญชีกฐินวังหน้า 16 พระอาราม จากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 5
ความว่า

¹⁴³ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์
เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

¹⁴⁴ พระมหาปกรณ์. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระ : 2555.

“กฐินวังหน้า 16 พระอาราม วัดชนะสงคราม 1 วัดราชนันทดา 1 วัดเทพธิดา 1
วัดมหรณพาราม 1 วัดสังกระจาย 1 วัดอินทาราม 1 วัดจันทาราม 1 วัดหิรัญรูจี 1
วัดสุวรรณาราม 1 วัดศรีสุदारาม 1 วัดบวรมงคล 1 วัดภคินีนาถ 1 วัดสังเวชวิศยาราม 1
วัดสามพระยา 1 วัดเทวราชกุญชร 1 วัดราชผาติการาม 1”

เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตแล้ว ได้พระราชทานให้สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ไปถวายผ้าพระกฐิน หรือบางครั้งก็เสด็จพระราชทาน
ด้วยพระองค์ ภายหลังในรัชกาลต่อมาทุกรัชกาลจะเสด็จฯไปพระราชทานด้วยพระองค์เองอย่าง
น้อย 1 ครั้ง นอกนั้นโปรดให้แทนพระองค์บ้างตามสมควร¹⁴⁵

ในรัชกาลปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเคยเสด็จพระราชดำเนินไป
ถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์ ณ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารแล้วเช่นกัน เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม
พ.ศ. 2502

ภาพที่ 3-27 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์ ณ วัดชนะสงครามราช
วรมหาวิหาร ในปี พ.ศ. 2502
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

¹⁴⁵ สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

3.2.5 คุณค่าด้านจิตใจ

เซอร์ เบอ์นาร์ต เอ็ม พิลเดิน ได้อธิบายไว้ว่าคุณค่าด้านจิตใจนี้จะเกี่ยวข้องกับ อารมณ์ความรู้สึกของคนในสังคมที่มีต่ออาคาร หรือสถานที่นั้นๆ ซึ่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนี้มีผลต่อความรู้สึกของผู้คนในสองระดับ คือ ในระดับกว้างซึ่งเป็นบุคคลทั่วไป และระดับชุมชน คือ ผู้ที่มีความผูกพันกับวัด

ในระดับกว้างซึ่งเป็นบุคคลทั่วไปนั้นรับรู้่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีความหมายในการเป็นหนึ่งในวัดสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และความสำคัญของวัดก็คือการเป็นศาสนสถาน อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนิกชนในการกราบไหว้บูชา

สิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นประธานองค์สำคัญของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารซึ่งอยู่คู่วัดมานานและเป็นดังสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปประธานซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ โดยมีฐานชุกชีใหญ่เป็นที่ประดิษฐาน นามว่า พระพุทธรูปสี่หัตถ์โลกเชษฐ รมเหติศักดิ์ ปุชนียะชยันตะโคดม บรมศาสดา อนาวรญาณ หรือชาวบ้านเรียกอย่างสามัญว่า หลวงพ่อปู่ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นแล้วบุด้วยดีบุกลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 2.50 เมตร สูง 3.50 เมตร ประดิษฐานบนฐานชุกชีขนาด 6.60 x 7.58 เมตร สูง 1.30 เมตร เบื้องหลังพระประธานมีประภามณฑลโพธิพฤกษ์และภาพจินตนาการ เดิมนี้ทั้งองค์พระและฐานพระประธานมีขนาดเล็ก ภายหลังได้ซ่อมแซมให้สูงขึ้นอีกดังที่ปรากฏทุกวันนี้ ด้านหน้ามีพระอัครสาวกซ้ายขวา 2 องค์ เป็นพระปูนปั้นเช่นกัน เดิมนี้ประนมมือมาเปลี่ยนภายหลังให้ยื่นประนมมือ¹⁴⁶ และพระพุทธรูปปางมารวิชัย 15 องค์ ประดิษฐานอยู่รายรอบพระประธาน โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก 5 องค์ ทิศตะวันตก 4 องค์ ทิศเหนือและทิศใต้ ทิศละ 3 องค์

¹⁴⁶ สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณนารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

ภาพที่ 3-28 พระประธานประดิษฐานบนฐานชุกชีใหญ่ ปีพ.ศ.2506
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ภาพที่ 3-29 พระพุทธรูปที่รายล้อมพระประธาน
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

พระพุทธรูปทั้ง 15 และพระประธาน รวมเป็น 16 องค์นี้ มีการสันนิษฐาน ดัง
ความในจดหมายเหตุการณอนุรักษกรุงรัตนโกสินทร์ ความว่า

“สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงนำแบบอย่างมาจากวัดชุมพลนิกาย
อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วยในพระโบสถ์ของพระอารามนั้น มี
พระพุทธรูปรวม 7 องค์ แต่ละองค์มี พระนามจารึก เป็นนามพระพุทธเจ้า นับจากพระ

สมณโคดมย่อนขึ้นไปตามบทสวดอาฏานาฏิยปริต ดังนั้นพระพุทธรูปที่วัดชนะสงครามก็
คงสร้างในคติเดียวกัน เพียงแต่ไม่จารึกพระนามไว้ให้ปรากฏ”

ต่อมาพระธรรมทัศนาธร(ทองสุก สุกสุโส) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดชนะ
สงครามราชวรมหาวิหารได้ประพันธ์พุทธมงคลกถา ผูกตามพระนามพระพุทธรูปทั้ง 16
พระองค์¹⁴⁷ ใช้สำหรับพระภิกษุสามเณรสวดสรภัญญะทำยทำวัตรเย็นทุกวันนับตั้งแต่ พุทธศักราช
2492 เป็นต้นมา

พระพุทธรูป 16 พระองค์นี้ ตามคตินิยมโบราณนับถือกันมาก ว่าทรงคุณในการ
ประสิทธิ์ประสาทชัยชนะเหนือศัตรู ถึงกับบัญญัติอักษรย่อนั้นแทนพระนามเรียกว่าหัวใจคือ นะมะ
นะอะ นอกอนะกะ กอออนอะ นะอะกะอ้ง ผูกเป็นยันต์เรียกว่ายันต์พระเจ้า 16 พระองค์¹⁴⁸ ซึ่งการ
สร้างพระพุทธรูป 16 องค์ไว้ในพระอุโบสถนี้ อาจมีความสัมพันธ์กับชื่อวัดก็เป็นได้

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์กล่าวไว้ในโบราณสถานและอนุสาวรีย์
สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ความว่า

“เมื่อสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทนำทัพกลับจากสงครามก็ทรงมา
หยุดพัก ณ วัดนี้ เพื่อทำพิธีสงฆ์และเปลี่ยนเครื่องทรงใหม่ พระองค์มีพระราชศรัทธาให้
นำฉลองพระองค์ลงยันต์คลุมถวายองค์พระประธานในพระอุโบสถ และโปรดเกล้าฯ ให้แม่
ทัพนายกองทำเช่นนั้นด้วยเพื่อเป็นพุทธานุชา เมื่อทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่จึงโปรดเกล้าฯ
ให้ช่างเอาปูนพอกทั้งเสี้ยยันต์และผ้ายันต์เหล่านั้นลงไป และปั้นเป็นองค์พระประธานขึ้น
ใหม่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม”

จากข้างต้นชี้ให้เห็นถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีคุณค่าทางใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระ
ประธานนี้มีทั้งความหมายตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา และเป็นดังสัญลักษณ์ในการที่ไทย
สามารถมีชัยในศึกสงครามกับพม่าถึงสามครั้งด้วยกัน อันเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่ความศรัทธา

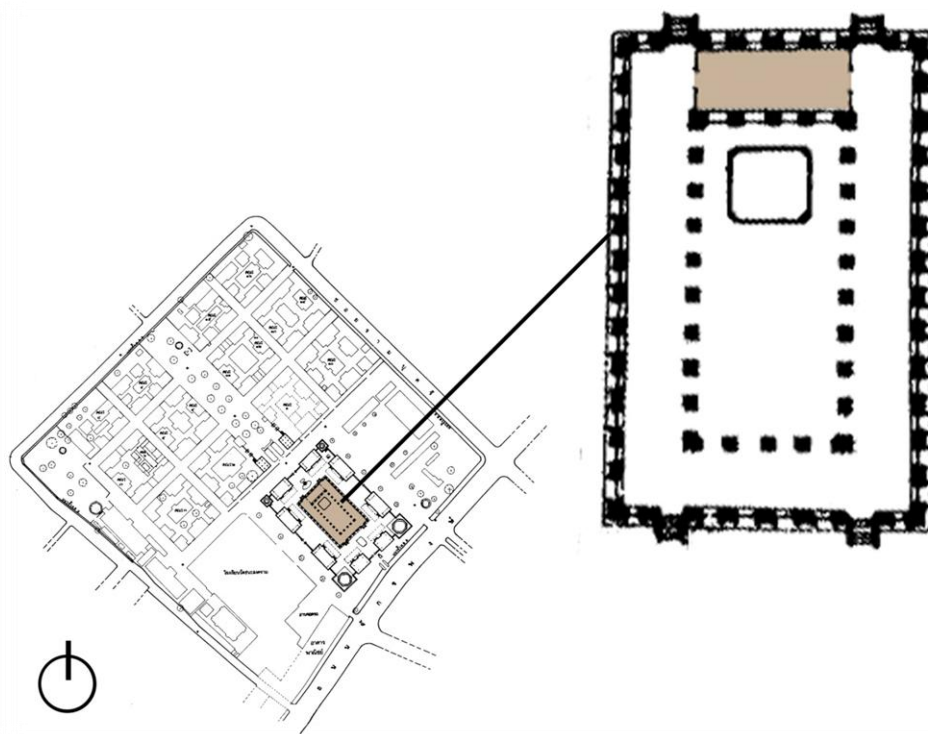
คุณค่าด้านจิตใจในระดับต่อมา ระดับชุมชน คือ ผู้ที่มีความผูกพันกับวัด ในระดับ

¹⁴⁷ พระมหาปกรณ์. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระ : 2555.

¹⁴⁸ ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

ที่ใกล้ชิดกว่ามาขอพรแค่เพียงครั้งคราวหรือแค่มาไหว้พระตามความหมายที่เพิ่มขึ้นของวัดเอง คือ การเป็น 1 ใน 9 วัดที่ต้องมาสักการะบูชา นั่นคือผู้ที่มีเกล้ากระดุกของพ่อแม่ ญาติพี่น้อง คนรัก อยู่ที่ วัดชนะสงครามนี้เอง

เป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาช้านานในการนำเกล้ากระดุกของผู้ที่ละสังขารไปแล้ว มาเก็บรักษาไว้ที่วัดในประเทศไทย ด้วยความเชื่อว่าวิญญาณของผู้สิ้นชีพจะได้สถิตย์อยู่ใน ดินแดนสุขาวดี ลักษณะในการเก็บรักษานั้นมีทั้งบรรจุเกล้ากระดุกไว้ภายในเจดีย์ ในกำแพงแก้ว และที่มีให้เห็นในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนั้นมีบรรจุในศาลารายและห้องด้านหลังพระ ประธานในพระอุโบสถ ซึ่งเป็นของเจ้านายฝ่ายวังหน้าทั้งสิ้น

ภาพที่ 3-30 แสดงตำแหน่งห้องบรรจุอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

คุณค่าในด้านจิตใจนี้ยังรวมถึงบทบาทหน้าที่ของวัดซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญของการเป็นวัด โดยมีทั้งบทบาทที่เกี่ยวข้องเนื่องทางศาสนา และบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารได้ปฏิบัติมาตลอด

บทบาทที่เกี่ยวข้องเนื่องทางศาสนาซึ่งบทบาทที่สำคัญของวัดชนะสงคราม

ราชวรมหาวิหารนี้คือพิธีสวดเพื่อทำน้ำพระพุทธรูปมนต์ทูลเกล้าถวายแด่พระมหากษัตริย์ โดยพิธีนี้เรียกว่า **พิธีสวดพระปริตรรามัญ** ซึ่งมีการกำหนดว่าจะต้องนิมนต์พระสงฆ์มอญจำนวน 5 รูปเข้าไปสวดที่หอศาสตราคมในทุกๆวัน อันเป็นประเพณีที่สืบทอดมาช้านาน

บทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชน นอกจากจะเป็นที่จำพรรษาของพระสงฆ์มอญแล้ว ในอดีตวัดชนะสงครามยังเป็นศูนย์กลางของคนมอญ โดยพระมหาจตุฎฐ พระอาจารย์วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารกล่าวว่า

“วัดชนะสงครามในอดีตยังเป็นศูนย์กลางของคนมอญ ทั้งไปมาหาสู่และเป็นที่พักแรมของคนมอญในการสัญจรไปมาย่านพื้นที่แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น บางกระบือ พระประแดง สมุทรสาคร ปากเกร็ด สามโคก และอยุธยา พอเดินทางผ่านมาถึงตรงวัดชนะสงคราม ก็เข้าจอดเรือพักแรม หุงหาอาหาร แวะเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่ในบริเวณใกล้วัด แล้วค่อยออกเรือเดินทางต่อไปยังจุดหมายปลายทาง”

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างวัดและชุมชน อันเกิดจากการที่วัดได้เป็นที่พึ่งให้แก่ประชาชนโดยให้ผู้เดินทางสามารถมานอนพักแรมค้างคืนที่วัดได้อย่างดี และประชาชนเองมีความไว้วางใจในการพักที่วัด อันเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

3.3 ความแท้ของวัดชนะสงคราม

ในการวิเคราะห์ความแท้ของวัดชนะสงคราม ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ในการศึกษานี้ได้ใช้กรอบทฤษฎีในการวิเคราะห์ความแท้ของระเบียบการฮอยอันเพื่อการอนุรักษ์ที่ดีในเอเชีย โดยในระเบียบการนี้ได้แบ่งมิติของความแท้ออกเป็น 4 มิติ ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังนี้

- 3.3.1 ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง
- 3.3.2 ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ
- 3.3.3 ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย
- 3.3.4 ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

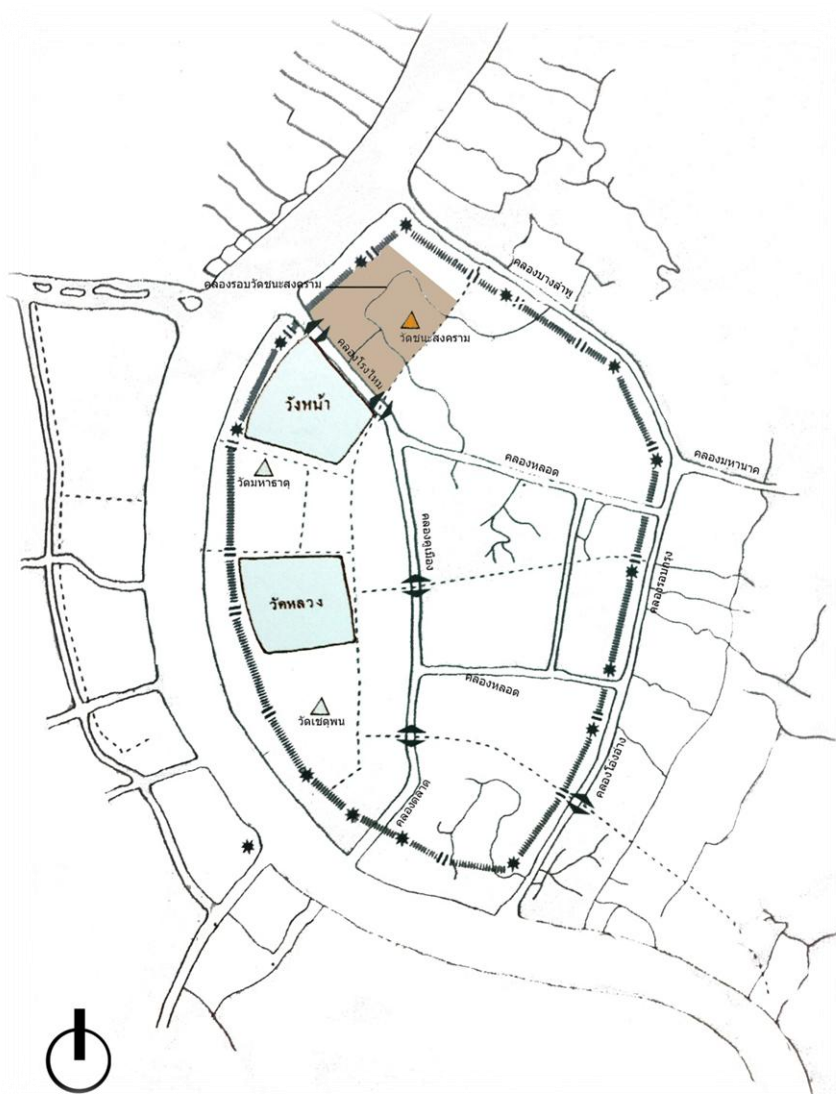
3.3.1 ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

ความแท้ในด้านทำเลและที่ตั้งนี้กล่าวถึงลักษณะของสภาพแวดล้อม และลักษณะของพื้นที่ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร อันเป็นประเด็นสำคัญเนื่องจากวัดชนะสงครามมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในระดับชุมชน

จากแนวคิดในการวางผังอาคารตามคติภูมิจักรวาลนั้น เป็นการให้ความสำคัญกับพระอุโบสถโดยเป็นศูนย์กลางของผัง และอาคารอื่นล้อมรอบ โดยความสำคัญของพระอุโบสถซึ่งยังคงตั้งอยู่บนพื้นที่เดิม อันเป็นพื้นที่ที่ต้องพิถีพิถันในการเลือกแล้วว่ามีคุณสมบัติเหมาะสมแก่การก่อสร้างพระอุโบสถบนพื้นที่ ตามที่ได้ศึกษาจากบทที่ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับใช้ในการประกอบสังฆกรรม

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในช่วงซึ่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารยังใช้ชื่อว่า วัดกลางนา ซึ่งเป็นช่วงตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นสภาพโดยรอบของวัดนั้นเป็นทุ่งนา อันเป็นต้นกำเนิดของชื่อวัดในช่วงนี้นั่นเอง ซึ่งจากข้อมูลนี้เองทำให้เห็นว่าสภาพที่ตั้งดั้งเดิมของวัดนั้นคงอยู่ห่างจากตัวเมือง ซึ่งอาจเป็นไปได้ตามคติในการเลือกที่ตั้งวัดอย่างหลายๆวัดที่ตั้งห่างออกไปจากตัวเมืองก็เป็นได้ หากแต่มิได้มีการบันทึกแนวความคิดที่ว่านี้จึงไม่สามารถยืนยันได้

ครั้นเมื่อสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แต่งตั้งสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทให้เป็นกรมพระราชวังบวรรมงคลสถาน ให้พระองค์พื้นที่ในการดูแลของพระองค์ตั้งแต่วัดมหาธาตุขึ้นไปทางเหนือ ปัจจุบันคือบริเวณสนามหลวงด้านเหนือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร บางลำพู จนถึงบริเวณป้อมมหากาฬ จึงเป็นเหตุให้ในช่วงเวลานั้นสภาพโดยรอบวัดชนะสงครามจึงเป็นชุมชนข้าราชการวังหน้าไป

ภาพที่ 3-31 แสดงตำแหน่งชุมชนข้าราชการวังหน้ารอบวัดชนะสงคราม
ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-3

และเนื่องด้วยหน้าที่ทางราชการของสมเด็จพระบรมราชาเจ้าสุรสิงหนาทพระองค์
ได้เกณฑ์ชายชาวมอญจากพื้นที่ต่างๆเข้ามาเป็นกองกำลังทหารในการสู้รบกับพม่า และได้ให้
ครอบครัวของทหารเหล่านี้มาตั้งหลักปักฐานอยู่รอบวัด¹⁴⁹ เกิดเป็นชุมชนมอญรอบวัดอันเป็นการ
สนับสนุนความเป็นวัดมอญจากการทอดเกียรติให้แก่เหล่าทหารมอญ เนื่องจากลูกหลานของชาว
ชุมชนมอญนี้เมื่อบวชก็จะมาจำพรรษาอยู่ที่วัดชนะสงคราม¹⁵⁰ ทำให้สืบทอดความเป็นวัดมอญ
และการสวดเป็นภาษามอญอันเป็นเอกลักษณ์ของวัดนั่นเอง

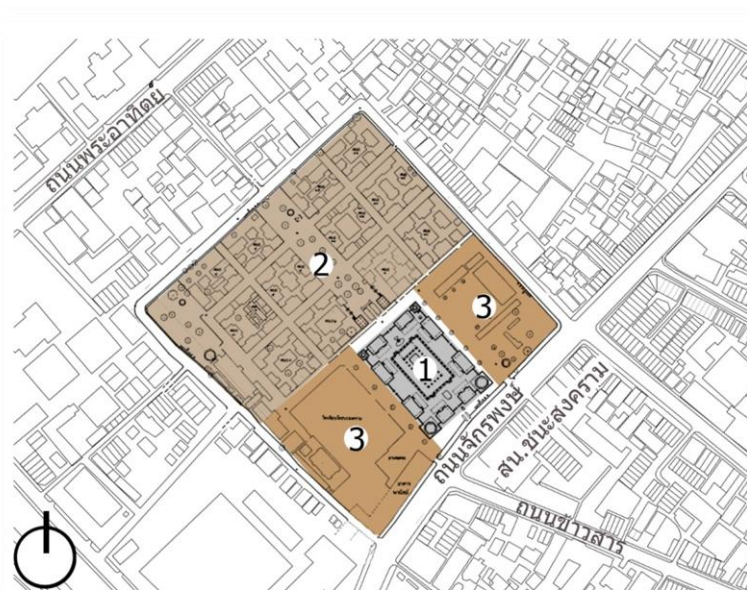
¹⁴⁹ สัมภาษณ์. พระมหาจรัญ ญาณจวี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

¹⁵⁰ ปราณี่ กาล้ำส้ม, วันวานที่ย่านบางลำพูเล่ม 1. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.

ความแท้ในด้านทำเลและที่ตั้งนี้จากข้างต้น นอกจากความสำคัญในที่ตั้งของวัดแล้วจะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและสภาพแวดล้อมของวัดอันเป็นชุมชนมอญนั้น ยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการพิจารณาเพื่อการอนุรักษ์และจัดการ

3.3.2 ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ

ความแท้ในด้านนี้นั้นเป็นการพิจารณาในการออกแบบ พื้นที่ว่างของผังเพื่อให้เห็นถึงความหมายของลักษณะในการวางผังวัดขณะสงคราม จากการแบ่งพื้นที่การใช้งานเป็น 3 ส่วน เพื่อการใช้งานที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ที่ 1 คือเขตพุทธาวาสเพื่อการใช้งานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่ที่ 2 คือเขตสังฆาวาสอันเป็นที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ พื้นที่ที่ 3 เขตธรณีสงฆ์เพื่อสาธารณะประโยชน์

ภาพที่ 3-32 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้งสาม
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

รูปแบบของผังในพื้นที่เขตพุทธาวาสนั้น มีการให้ความสำคัญกับพระอุโบสถโดยเป็นอาคารประธานของผัง และอาคารอื่นล้อมรอบอันเป็นการแสดงออกถึงคติภูมิจักรวาลอันเป็นแนวคิดในการวางผังพื้นที่นี้ดังที่กล่าวในคุณค่าด้านคติความเชื่อ ดังนั้นแม้แต่พื้นที่ว่างที่ปรากฏในผังนั้นยังเป็นการสื่อความหมายถึงคติภูมิจักรวาลเช่นกันกับสิ่งที่ก่อสร้างเป็นอาคาร เหล่านี้เป็นความแท้ในรูปแบบของผังในพื้นที่นี้

การวางผังในพื้นที่เขตสังฆาวาสมีความหมายเช่นเดียวกัน โดยการวางตัวถัดจากเขตพุทธาวาส และมีการแบ่งแยกพื้นที่ออกจากกันอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นถึงการแบ่งพื้นที่เพื่อ

การใช้งานที่แตกต่างกันและการจัดวางภูมิให้เป็นกลุ่มอาคารอย่างเป็นสัดส่วน เพื่อความเป็นส่วนตัวในการใช้งานและแสดงให้เห็นถึงการเป็นที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ตามความหมายของชื่อที่ใช้เรียกพื้นที่นั้นนั่นเอง

และการวางพื้นที่เขตธรณีสงฆ์ โดยวางตัวอยู่ในตำแหน่งด้านข้างของเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นการช่วยเสริมการรับรู้ถึงความสำคัญของพื้นที่เขตพุทธาวาสอันเป็นศูนย์กลางของผัง และความสำคัญของเขตธรณีสงฆ์คือการเป็นพื้นที่อันรองรับกิจกรรมที่นอกเหนือไปจากพื้นที่ทั้งสองข้างต้น อันเป็นพื้นที่สำหรับการช่วยสนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ในการใช้งานพื้นที่นี้เพื่อเป็นโรงเรียน

ความสัมพันธ์ของผังในการวางเขตสังฆาวาสต่อจากเขตพุทธาวาสในรูปแบบนี้ เป็นการช่วยสร้างลำดับความต่อเนื่องให้กับการใช้งาน และช่วยสร้างให้เกิดความตระหนักต่อพื้นที่ในแต่ละพื้นที่ โดยการจัดวางเขตพุทธาวาสซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้งานในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้ให้อยู่บริเวณตอนหน้าของวัด อันเป็นการสะดวกต่อการเข้าถึง¹⁵¹

ภาพที่ 3-33 ภาพถ่ายทางอากาศวัดชนะสงคราม

ที่มา : หนังสือนำชมกรุงรัตนโกสินทร์

หากแต่ในความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมีการสร้างลำดับในการเข้าถึงพื้นที่โดยด้านหน้าซึ่งติดถนน ใช้ซุ้มประตูเพื่อเป็นการสร้างการรับรู้แก่ผู้คนถึงการเปลี่ยนผ่านจากพื้นที่ทางโลกเข้าสู่วัด อันเป็นการเตือนก่อนหนึ่งขั้น และก่อนที่จะเข้าสู่เขตพุทธาวาสใช้ซุ้มประตูอีกหนึ่งขั้นเพื่อเป็นการสร้างการตระหนักถึงการเข้าสู่พื้นที่อันบริสุทธิ์และศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นพื้นที่อันแตกต่างจากภายนอก นอกจากนี้เขตพุทธาวาสยังสามารถเป็นเขตกันชนให้แก่เขตสังฆาวาสซึ่งอยู่ถัดเข้าไปภายในวัดเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ลึกกว่า ทำให้เข้าถึงได้ยากผู้ใดจะเข้าออกจะต้องมีผู้พบเห็น อันเป็นส่วนช่วยให้ตระหนักถึงการใช้งานของเขตสังฆาวาสซึ่งจะต้องมีความเป็นส่วนตัว มีความสงบ เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งเหล่า

¹⁵¹ ประชา แสงสายัณห์. ภูมิสถาปัตย์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

พระสงฆ์ใช้สำหรับปฏิบัติกิจส่วนตัว นอกจากนี้ระหว่างเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ของวัด
 ชนะสงครามยังมีกำแพงและซุ้มประตูกั้นระหว่างกันเพื่อให้ผู้คนเกิดการตระหนักรู้ถึงการแบ่งพื้นที่
 นี้

ภาพที่ 3-34 ซุ้มประตูเข้าสู่เขตพุทธาวาส

ที่มา : หนังสือมรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1

ในการกำหนดเส้นทางเดินหลักและทางเดินรองในเขตสังฆาวาส เป็นไปใน
 ลักษณะของตาราง การวางตำแหน่งทางเดินหลักนี้ วางตัวอยู่ในตำแหน่งอันเกิดเป็นแนวแกนพุ่ง
 ตรงไปสู่อาคารประธานของเขตพุทธาวาส คือ พระอุโบสถ และจากทางเดินหลักนี้จะเชื่อมกับ
 ทางเดินรองซึ่งสานกันเป็นตารางไปสู่กลุ่มอาคารกุฏิแต่ละกลุ่ม เนื่องจากการมีทางสัญจรอยู่
 โดยรอบวัดชนะสงครามจึงใช้ลักษณะการวางอาคารให้เป็นกลุ่มหันด้านหลังให้กับทางสัญจรเพื่อ
 สร้างพื้นที่ปิดล้อมช่วยเสริมความเป็นส่วนตัวของพื้นที่มากขึ้น

จากข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในพื้นที่ทั้ง 3 ซึ่งเกี่ยวพันกันอยู่อันเป็น
 ความสำคัญในการวางผังพื้นที่วัดชนะสงคราม ซึ่งแสดงออกถึงการสนับสนุนการสืบทอด
 พระพุทธศาสนานับตั้งแต่อดีต 3 องค์ประกอบ¹⁵² คือ พระธรรมคำสอน พระภิกษุผู้สั่งสอนพระธรรม
 และประชาชนผู้รับฟังคำสอน โดยจากความหมายของแต่ละพื้นที่ พระธรรม คือ เขตพุทธาวาส

¹⁵² สมคิด จิระทัศน์กุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

พระภิกษุ คือ เขตสังฆาวาส และประชาชน คือ เขตธรณีสงฆ์ อันเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องมีภายใน วัดด้วยบทบาทและหน้าที่ของวัดเอง

3.3.3 ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย

ความแท้ด้านนี้จะต้องแสดงถึงลักษณะการใช้สอย การใช้สอยดั้งเดิมผู้ใช้งาน การแบ่งพื้นที่ใช้สอย ความต่อเนื่องของการใช้สอย ซึ่งในวัดขณะสงครามนั้นนอกจากจะมีการใช้สอยอย่างต่อเนื่องมาตลอดแล้วในบางพื้นที่ยังคงการใช้สอยดั้งเดิมได้

ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอยนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญในอาคารทางพุทธศาสนา เนื่องจากจุดเริ่มต้นของการมีสิ่งก่อสร้างต่างๆในพุทธศาสนสถานนั้น ก็เนื่องมาจากความต้องการพื้นที่สำหรับการใช้งานในชั้นพื้นฐาน เริ่มจากความต้องการที่การอยู่อาศัยแก่พระภิกษุสงฆ์ในยามจำพรรษา และต่อมาในสมัยหลังพุทธกาลจึงเริ่มมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆตามมา อาทิเช่น พระเจดีย์ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หอไตรสร้างขึ้นเพื่อเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือสร้างอุโบสถ เพื่อใช้พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นว่าเป็นการเริ่มจากมีความต้องการใช้งานพื้นที่สำหรับบางสิ่งก่อนแล้วจึงสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อห่อหุ้มสิ่งเหล่านั้น

แม้ว่าวัดขณะสงครามราชวรมหาวิหารจะเป็นวัดซึ่งถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ตาม แต่กระนั้นวัดขณะสงครามราชวรมหาวิหารยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบันและยังคงการใช้สอยดั้งเดิมในการเป็นศาสนสถานได้แม้ผ่านกาลเวลามามากกว่า 230 ปี

นอกจากวัดขณะสงครามราชวรมหาวิหารจะสามารถเป็นวัดที่มีการใช้สอยมาอย่างต่อเนื่องแล้ว วัดยังสามารถคงการใช้งานดั้งเดิมของอาคารต่างๆได้ ในสถานที่ทางศาสนานั้น ความแท้ด้านการใช้งานประโยชน์ใช้สอยดั้งเดิมถือเป็นที่สำคัญ¹⁵³ จากลักษณะการใช้งานที่เฉพาะของสถานที่เองเนื่องจากการใช้งาน เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในเขตพุทธาวาส และเป็นที่พักสำหรับคณะสงฆ์ในเขตสังฆาวาส และกิจกรรมอื่นๆในเขตธรณีสงฆ์ จากการกำหนดการใช้งานที่ดินในวัดจึงพิจารณาพื้นที่สามส่วนดังต่อไปนี้

เขตพุทธาวาส

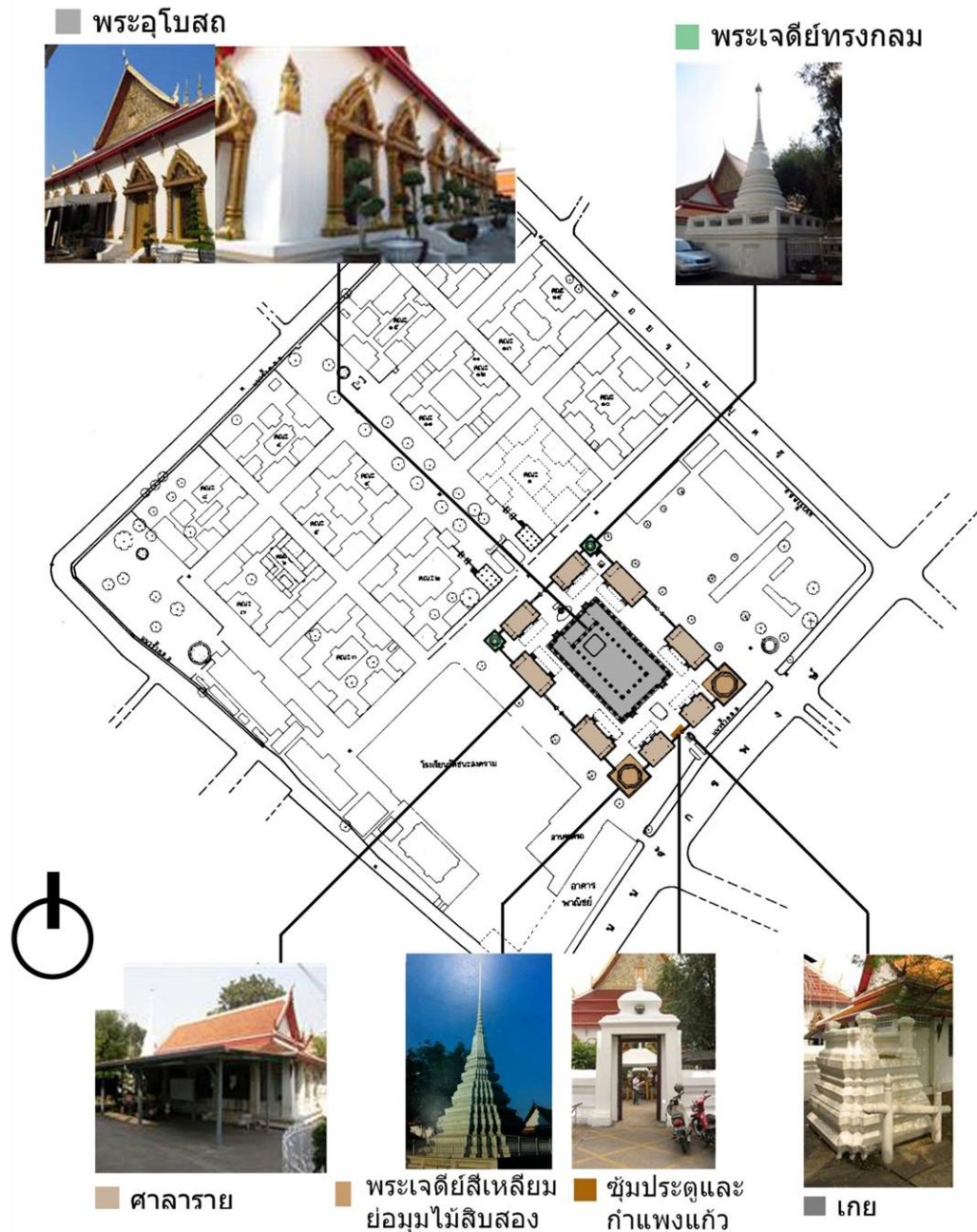
เขตสังฆาวาส

เขตธรณีสงฆ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

¹⁵³ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชจิติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

เขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนั้น ถูกออกแบบให้พระอุโบสถเป็นประธานของผัง โดยมีพระเจดีย์ และศาลาราย เป็นอาคารรองล้อมรอบพระอุโบสถ

ภาพที่ 3-35 แสดงตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาส

ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังของกรมศิลปากร

ที่มาของภาพ : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย, มรดกรัตนโกสินทร์

ในปัจจุบันพระอุโบสถและพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถยังคงการใช้งานเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอยู่ โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนาจะมีการประกอบพิธีตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานของชาวพุทธ อาทิเช่นการสวดมนต์ การเทศนาธรรม จากภิกษุสงฆ์ในพระอุโบสถ และมีการเวียนเทียน ณ บริเวณพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถ และในวันปกติก็ยังพบเห็นพุทธศาสนิกชนเข้ามาใช้พื้นที่ในพระอุโบสถเพื่อนั่งสมาธิอันเป็นวิธีการสำคัญในทางพุทธศาสนา ซึ่งเหล่านี้ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของอาคารในการเป็นพื้นที่หลักของการสืบทอดศาสนา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนได้ประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ตามหลักในการสืบทอดพระพุทธศาสนาอันจะต้องประกอบไปด้วยพระธรรม พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนผู้ฟังธรรม

ภาพที่ 3-36 พุทธศาสนิกชนเข้ามาใช้งานพื้นที่ภายในพระอุโบสถ ในวันธรรมดา
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

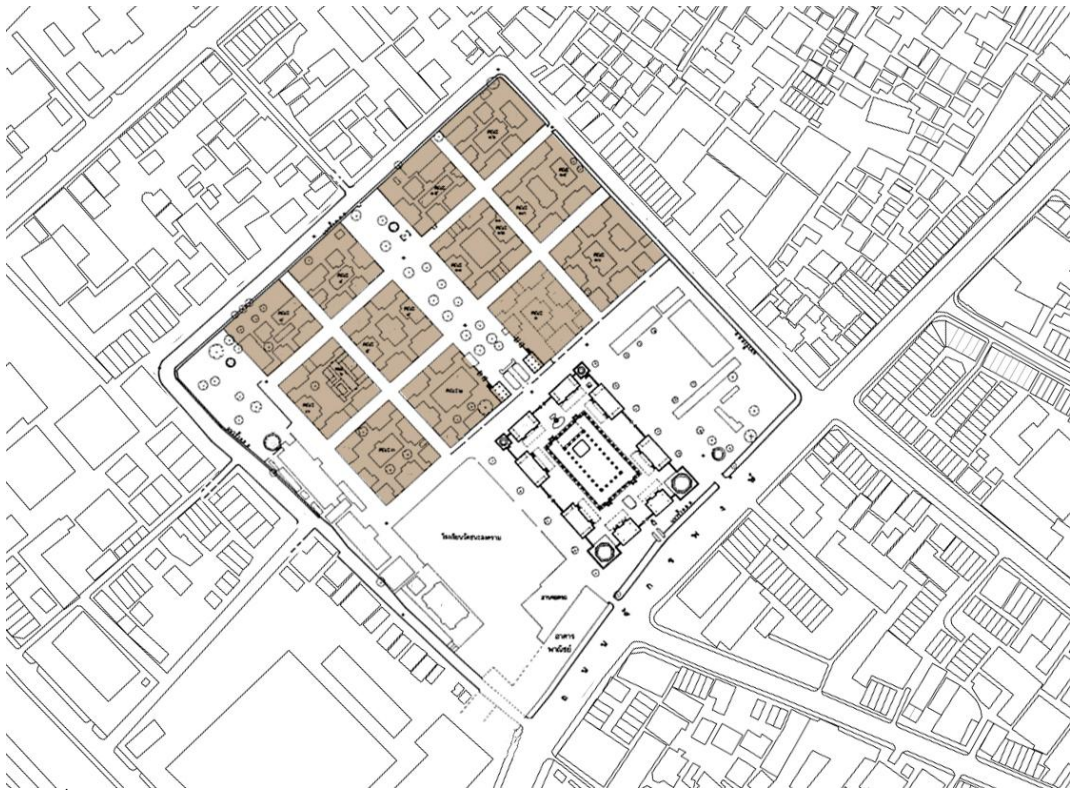
ภาพที่ 3-37 พุทธศาสนิกชนเข้ามาใช้งานพื้นที่ภายในพระอุโบสถ ในวันอาทิตย์
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 6 มกราคม 2556

เขตสังฆาวาส

คำว่า สังฆาวาส นั้นมาจาก สังฆ์+อาวาส ซึ่งมีความหมายว่า ที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์¹⁵⁴ ฉะนั้น เขตสังฆาวาสจึงเป็นพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ปฏิบัติภารกิจ ส่วนตัวอันไม่เกี่ยวเนื่องกับพิธีการทางศาสนาโดยตรง

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีการวางผังในพื้นที่เขตสังฆาวาสอย่างเป็นระเบียบแยกจากเขตพุทธาวาสอย่างชัดเจนและเป็นระเบียบ ตามลักษณะการปกครองของวัด ซึ่งมีการแบ่งพระสงฆ์ออกเป็นคณะ โดยมีการใช้งานที่หลากหลายในบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ โดยตรง เช่น เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดและสำหรับปฏิบัติกิจกรรมต่างๆของพระภิกษุ สามเณร อาทิเช่น จัณภัตตอาหาร เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา เป็นต้น

¹⁵⁴ สมคิด จิระทัศน์กุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ภาพที่ 3-38 แสดงการจัดแบ่งกุฏิเป็นคณะในเขตสังฆาวาส

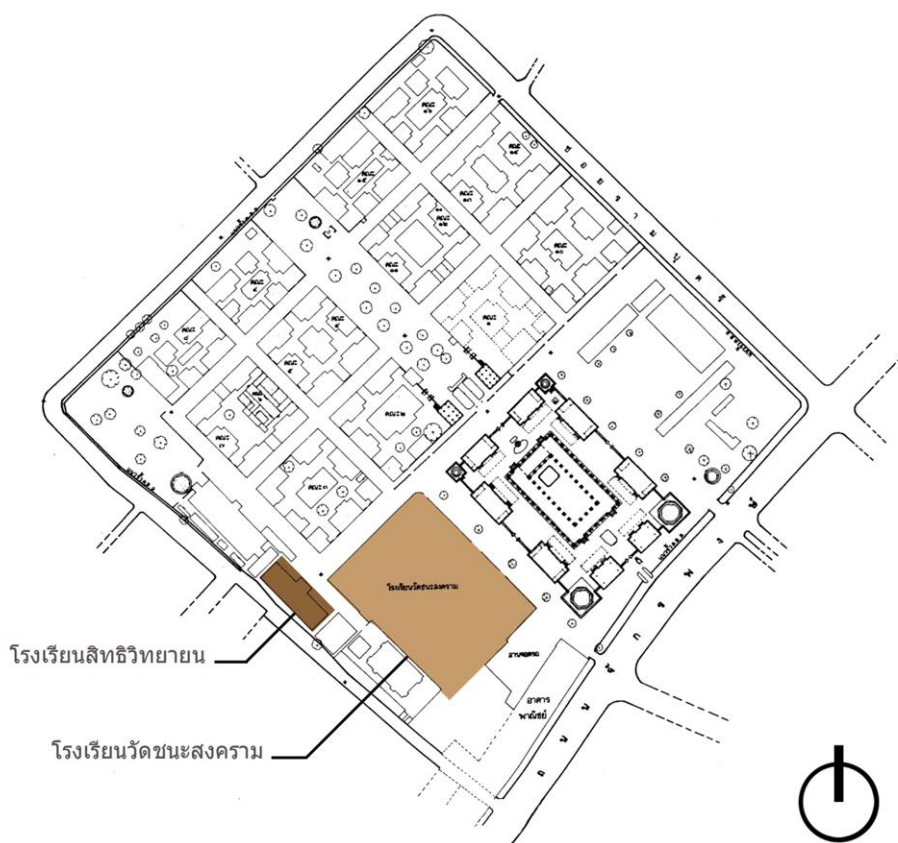
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรรมศิลปากร

ซึ่งการใช้งานพื้นที่สังฆาวาสนี้ก็ยังคงใช้งานตามการใช้งานดั้งเดิมอยู่ แม้ว่าจะมีการใช้งานใดๆเพิ่มเข้ามาบ้าง และในกรณีซึ่งมีการต่อเติมชั้น 1 ของกุฏิก็เพื่อรองรับพระภิกษุสามเณรที่มีเพิ่มมากขึ้น

เขตธรณีสงฆ์

พื้นที่ส่วนนี้จะเหลือจากการแบ่งพื้นที่ในเขตสำคัญ เพื่อใช้ในกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกับชุมชน และเป็นพื้นที่สำหรับหารายได้เข้าสู่วัด เขตธรณีสงฆ์ในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารก็ยังคงใช้เป็นพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนโดยการแบ่งพื้นที่และอาคารส่วนหนึ่งเพื่อให้เป็นโรงเรียนสำหรับเด็กก่อนวัยเรียนจนถึงมัธยมศึกษา คือโรงเรียนสิทธิวิทยายาน ซึ่งอยู่ในการดูแลของวัดชนะสงครามโดยตรง และโรงเรียนวัดชนะสงครามซึ่งอยู่ในความดูแลของหน่วยงาน

รัฐ เพื่อรองรับเยาวชนจากในชุมชน และชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงให้ได้มีการศึกษาอย่างทั่วถึง

ภาพที่ 3-39 แสดงตำแหน่งพื้นที่โรงเรียนในวัดชนะสงคราม
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรรมศิลปากร

จากข้างต้นกิจกรรมต่างๆ ยังคงจุดประสงค์ดั้งเดิมในการใช้งานพื้นที่เขตธรณีสงฆ์ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เพียงแต่ลักษณะการใช้งานพื้นที่ได้เปลี่ยนไปบ้างในกรณีใช้เป็นที่บริการให้จอดรถในปัจจุบัน

จากข้างต้นแสดงให้เห็นว่าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนั้นมีการใช้สอยมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการใช้งานตามแบบดั้งเดิมนั้นก็ยังคงกระทำอยู่ในเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา เขตสังฆาวาสเป็นที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ เขตธรณีสงฆ์เป็นพื้นที่สำหรับสาธารณะประโยชน์และหารายได้เข้าสู่วัด

3.3.4 ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

ความแท้ในด้านนี้กล่าวถึงด้านจิตวิญญาณ ผลกระทบด้านความรู้สึก บริบททางศาสนา อันเป็นสิ่งที่จับต้องได้ยาก แต่กระนั้นก็ยังมียุคซึ่งสามารถรับรู้ได้จากประสาทสัมผัสด้านต่างๆ ในบรรยากาศของวัด และจากพิธีกรรมทางศาสนา

จากการศึกษาทฤษฎีในการรับรู้พื้นที่ด้วยอุปกรณ์การรับรู้ต่างๆนั้น หากจะศึกษาให้เห็นถึงความแท้ดั้งเดิมในอดีตนั้น จากภาพถ่ายในอดีตที่มีนั้น สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ในอุปกรณ์รับรู้ด้วยตาเท่านั้น เนื่องด้วยมีขีดจำกัดในข้อมูลจึงทำการศึกษาใน หู จมูก กล้ามเนื้อและผิวหนังสัมผัส

ภาพจากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทางตานั้นยังสามารถเห็นถึงความสงบของความเป็นศาสนสถานของวัดชนะสงครามได้ดี ด้วยองค์ประกอบและพื้นที่โดยรอบเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นลานหญ้าและต้นไม้ และประกอบกับรูปลักษณ์ของสถาปัตยกรรม จึงทำให้การรับรู้ถึงความ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ทางโลก

ภาพที่ 3-40 แสดงบรรยากาศวัดชนะสงครามในอดีต

ที่มา : วัดชนะสงคราม

นอกจากนี้การรับรู้ถึงความเป็นภูมิจักรวาลของผังในพื้นที่เขตพุทธาวาสยังมาจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งคือการเวียนเทียนตามประเพณีไทย ด้วยการเดินเวียนรอบพระอุโบสถอันเปรียบเสมือนดังเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เป็นแกนเชื่อมต่อระหว่างโลกกับจุดกึ่งกลางของภพภูมิอื่นทำให้อำนาจของภพภูมิที่อยู่สูงกว่าไหลลงมายังโลกได้ ซึ่งการเวียนเทียนนั้นเป็นการจำลองภูมิจักรวาลให้ปรากฏ ณ ขณะนั้น โดยการประกอบพิธีกรรมนี้ได้กำหนดและจำกัดพื้นที่ว่างให้มีความหมายขึ้น แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ และการกระทำนี้ได้

สร้างสรรค์ระบบระเบียบทางพื้นที่ขึ้นมาจากความไร้ระเบียบ เป็นการจำลองระบบจักรวาลขึ้นจากความสับสน ทำให้พื้นที่ว่างมีความศักดิ์สิทธิ์¹⁵⁵

ภาพที่ 3-41 พื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถวัดชนะสงครามใช้ในการเวียนเทียน
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

¹⁵⁵ เอเดรียน สอนอดกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ, 2541.

ตารางที่ 3-1 สรุปคุณค่าและความแท้สำคัญของวัดชนะสงคราม

คุณค่า	คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม	รูปแบบวังหน้า
	คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	ความงามของสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบต่างๆของอาคาร โดยเฉพาะคันทวยอันเป็นลักษณะเฉพาะของช่างวังหน้า
	คุณค่าด้านคติความเชื่อ	ความเชื่อในคติภูมิจักรวาลอันเป็นแนวคิดในการวางผังเขตพุทธาวาส
	คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	เป็นวัดซึ่งพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงเสด็จถวายผ้าพระกฐินแก่พระสงฆ์
	คุณค่าด้านจิตใจ	พิธีสวดพระปริตรรามัญเพื่อทำน้ำพระพุทธรณ์ถวายพระมหากษัตริย์
ความแท้	ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง	ชุมชนมอญโดยรอบวัด
	ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ	-การให้ความสำคัญกับพระอุโบสถอันแสดงออกถึงคติภูมิจักรวาล -รูปแบบของการวางผัง โดยแบ่งเป็น 3 พื้นที่ เพื่อสร้างลำดับการเข้าถึงให้กับพื้นที่ และแสดงออกถึงความแตกต่างของแต่ละพื้นที่
	ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย	ความหมายเฉพาะของพื้นที่ตามการใช้สอยแบบดั้งเดิมของพื้นที่
	ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม	การรับรู้ในความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

จากข้างต้นซึ่งได้กล่าวถึงคุณค่าด้านสถาปัตยกรรม คุณค่าด้านสุนทรียภาพ
คุณค่าด้านคติความเชื่อ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านจิตใจ ความแท้ในด้านทำเลและ
ที่ตั้ง ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย ความแท้ด้าน
ลักษณะเชิงนามธรรม เหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความแท้ในด้านต่างๆซึ่งวัดชนะ
สงครามราชวรมหาวิหารมืออยู่อย่างเปี่ยมล้น หากแต่เหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความมาแต่เดิม ซึ่งในปัจจุบัน
คุณค่าและความแท้ในบางด้านนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตส่งผลให้คุณค่าและความแท้เหล่านั้นๆ
สูญหายไป ซึ่งนี่เองเป็นที่มาของการศึกษานี้ โดยในบทต่อไปได้ทำการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลง
ในคุณค่าและความแท้ที่ได้กล่าวถึงในบทที่ 3 นี้ ในช่วงเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 1-ปัจจุบัน เพื่อให้เห็น
ความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้
ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

บทที่ 4
การเปลี่ยนแปลงของกายภาพและคุณค่า ความแท้
ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารและ
ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีอายุมาอย่างยาวนานมากกว่า 230 ปี ในการผ่านเวลามานานนี้ สิ่งที่วัดเคยเป็นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งในงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในกายภาพ และคุณค่าของวัด ซึ่งกายภาพเองก็เป็นหนึ่งในคุณค่าเช่นกัน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในบทนี้ ใช้กรอบเวลาในการแบ่งช่วงสมัยตามการแบ่งช่วงของรัตนโกสินทร์ เนื่องจากในแต่ละช่วงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัดด้วย และในบทนี้ยังได้ศึกษาให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอันมีผลต่อคุณค่าและความแท้ ด้านต่างๆ เพื่อนำปัจจัยที่ได้มีมาวิเคราะห์สู่ขั้นตอนต่อไปคือ หาแนวคิดในการอนุรักษ์ ดังนั้นในบทนี้จึงศึกษาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

4.1 ความเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่าของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในยุคสมัยต่างๆ

4.1.1 ช่วงที่หนึ่งสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3

4.1.2 ช่วงที่สองสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

4.1.3 ช่วงที่สามสมัยรัชกาลที่ 7 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงรัชกาลที่ 8

4.1.4 ช่วงที่สี่สมัยรัชกาลที่ 9 ถึงปัจจุบัน

โดยในแต่ละช่วงสมัยจะทำการศึกษาตามคุณค่า 5 ด้าน

1. คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม
2. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ
3. คุณค่าด้านคติความเชื่อ
4. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์
5. คุณค่าด้านจิตใจ

และความแท้ 4 ด้านดังนี้

1. ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง
2. ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ
3. ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย
4. ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

หากแต่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไม่ได้กล่าวถึงหรือบันทึกข้อมูลในบางด้าน และในบางช่วง เนื่องจากไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่โดดเด่นเนื่องจากข้อมูลประวัติศาสตร์ของวัดนั้นหากไม่เกี่ยวเนื่องกับกษัตริย์จะมีค้อยได้บันทึกไว้ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการค้นคว้า ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆในแต่ละช่วงเวลาจึงนำเสนอการเปลี่ยนแปลงที่โดดเด่นตามความเหมาะสม

4.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพและคุณค่า ความแท้ของวัด

4.2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

4.2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว

4.2.3 ปัจจัยด้านชุมชน

4.2.4 ปัจจัยด้านบทบาทของวัด

4.2.5 ปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด

4.1 ความเปลี่ยนแปลงคุณค่าและกายภาพของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในยุคสมัยต่างๆ

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีอยู่คู่กับประเทศชาติมาตลอดผ่านช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่างๆในประเทศ และวัดเองก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับเวลาในแต่ละยุคสมัย ซึ่งทำให้วัดเองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน หากแต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีทั้งดีและเสีย จึงเป็นเหตุให้ทำการศึกษาต่อไปว่าวัดมีการเปลี่ยนแปลงของความแท้ คุณค่า อย่างไรในเวลาที่ผ่านมา

4.1.1 ช่วงที่หนึ่งสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3

“ ชุมชนมอญรอบวัด ”

เนื่องจากในบพนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาในช่วงเวลาเริ่มแรกของวัดชนะสงครามเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงมาสู่ปัจจุบัน ในช่วงสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่ประเทศยังต้องทำศึกสงครามอยู่มกบ้านเมืองยังไม่สงบดีนัก และด้วยพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงย้ายราชธานีมาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นช่วงสมัยที่พระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงดำเนินกรสร้างบ้านแปงเมือง¹⁵⁶ รวบรวมอาณา

¹⁵⁶ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

พระราชาราชบุรี ตลอดจนดำเนินการปฏิสังขรณ์บ้านเมือง ดังมีกล่าวในศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ ความว่า

“พระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองด้วยการสร้างราชธานีใหม่ตามคติแผนผังราชธานีอยุธยา โปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง วังของพระบรมวงศานุวงศ์ วัดในพระบรมมหาราชวัง กำแพงเมือง ป้อมปราการเชิงเทิน และชุดคลองรอบเมือง นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่คือ ทรงพยายามสร้างภาพพจน์ราชธานีในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักร...ด้วยการบำรุงพระพุทธศาสนา มีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากหัวเมืองเข้ามาประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง และวัดที่สำคัญๆในกรุงเทพฯ”

นอกจากนี้พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงให้ถือเป็นธรรมเนียมที่จะให้บรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาที่ทรุดโทรม และตั้งอยู่ใกล้นิเวศสถานของตน¹⁵⁷ อันเป็นเหตุให้มีการสร้างและบูรณะวัดต่างๆ ในช่วงเวลานี้ เรื่องราวสำคัญมีดังนี้

คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

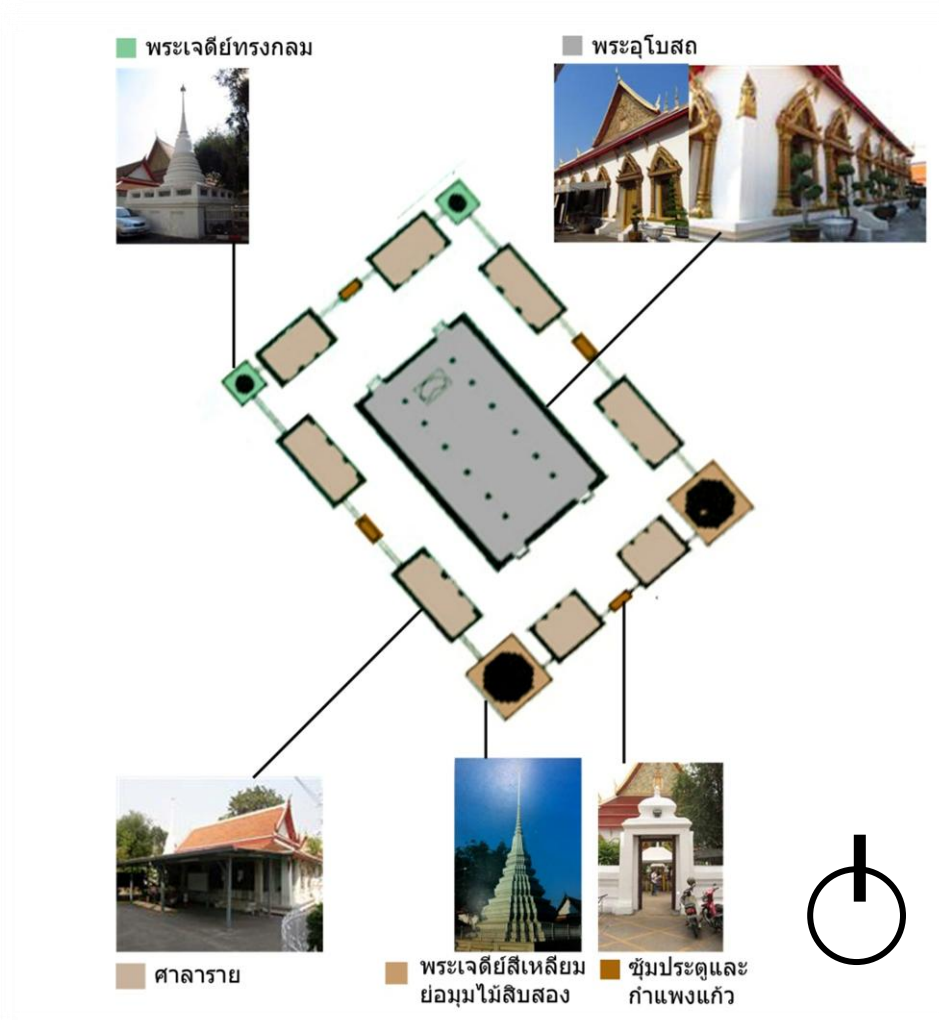
คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมช่วงที่ 1

เดิมที่นั่นพระอุโบสถวัดกลางนามีขนาดเล็ก เมื่อสมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาทได้ให้การปฏิสังขรณ์พระองค์จึงได้ขยายขนาดพระอุโบสถให้มีขนาดกว้าง 13 วา 2 ศอก ยาว 20 วา 2 ศอก สูง 15 วาเศษ และทรงให้สร้างสิ่งก่อสร้างอื่นๆในเขตพุทธาวาสตามอย่างที่นิยมในสมัยนั้น โดยมีพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง 2 องค์ พระเจดีย์ทรงกลม 2 องค์ ศาลาราย 8 หลัง ติดกำแพงแก้ว และซุ้มประตู

¹⁵⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บุนนาค)เรียบเรียง. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531.

ภาพที่ 4-1 แสดงสิ่งก่อสร้างที่มีในช่วงที่ 1
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ช่วงที่ 1

ในรัชกาลที่ 1 จากข้อมูลประวัติศาสตร์ข้างต้นก็ทำให้เห็นชัดเจนว่าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนี้ได้รับการอุปถัมภ์อย่างดีจากสมเด็จพระราชวังบวรสุริยสิงหนาท ทั้งให้การบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้งวัดและให้การทำนุบำรุง นอกจากนี้ยังได้รับการพระราชทานผ้าพระกฐินหลวงจากรัชกาลที่ 1 ด้วย

ในรัชกาลที่ 2¹⁵⁸ หลังจากสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์พระราช

¹⁵⁸ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

โอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรับสถาปนาเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ได้เสด็จไปประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล โปรดให้ซ่อมแซมพระราชมณเฑียรบางส่วนที่ทรุดโทรม ในโอกาสนี้โปรดให้หรือพระพิฆเนศวรดูสิดา แล้วนำตัวไม้ส่วนที่ใช้ได้ไปสร้างไว้ในกลุ่มกุฎีหลังพระอุโบสถ หากแต่อยู่ได้จนถึงสมัยสงครามเอเชียบูรพา ก็ได้ถูกระเบิดทำลายเสียหาย และในรัชกาลนี้มีการสร้างเกยขึ้นที่ด้านหน้าของวัดเพื่อใช้ในการก่อกองน้ำเสด็จ

ภาพที่ 4-2 แสดงเกยซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 ตั้งอยู่ด้านหน้าทางเข้าเขตพุทธาวาส
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย เดือนมีนาคม 2555

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ในคราวเดียวกับที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุ ในปลายรัชกาล รวปี พ.ศ. 2388 ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุขึ้นนอกของวัด คือ พระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองคู่หนึ่ง มีทรวดทรง สัดส่วนและมีมือการก่อสร้างงดงามมาก และทรงสร้างซุ้มประตู 2 ซุ้ม (ปรากฏอยู่ในคณะ 1, 2) แต่ยังไม่แล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน ในคราวจวนสวรรคตได้ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ไว้บำรุงพระอารามต่างๆ ซึ่งมีวัดชนะสงครามอยู่ด้วย เนื่องด้วยทรงพระราชดำริว่าวัดชนะสงครามซ่อมแซมยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อนซึ่งรัชกาลที่ 4 ก็รับพระราชภาระอันนี้สืบต่อไป

ภาพที่ 4-3 แสดงพระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ความท้าทายทำเลและที่ตั้งในช่วงที่ 1

จากสมัยอยุธยาซึ่งวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารยังคงเป็นวัดกลางนา ดังที่ตนเองแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมของวัดในขณะนั้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากชื่อวัดเดิมเรียกว่า “วัดกลางนา” เนื่องจากสภาพภูมิประเทศโดยรอบวัดเป็นทุ่งนา¹⁵⁹นี้เองทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและที่ตั้งของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร กับสภาพในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน จากข้อมูลที่กล่าวว่าวัดกลางนาถูกสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในช่วงเวลานั้นอาจเป็นไปตามแนวคิดในการสร้างวัดจึงทำให้สร้างวัดแห่งนี้ให้ห่างออกไปจากเมืองอยุธยา หากแต่เมื่อมีการย้ายเมืองหลวงของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์และได้ย้ายผู้คนเข้ามาอยู่ที่นี้วัดจึงมาอยู่ในตัวเมืองซึ่งเนื่องจากไม่มีการบันทึกไว้จึงไม่สามารถยืนยันถึงข้อเท็จจริงในเรื่องของแนวคิดในที่ตั้งวัดดั้งเดิมของผู้สร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาได้ว่าสร้างวัดที่กลางทุ่งนาด้วยเหตุผลใด

¹⁵⁹ ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุการณีนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.

ในช่วงกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทได้ตั้ง
นิวาสนสถานของพระองค์อยู่ในละแวกของวัดชนะสงคราม¹⁶⁰ ในขณะนี้พระองค์ทรงรับราชการให้กับ
พระเจ้าตากสินมหาราชเป็นพระมหามนตรี เจ้ากรมตำรวจ จากการร่วมรบกับพระเจ้าตากสิน
มหาราชในสงครามกับพม่า¹⁶¹ จนเมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชสิ้นบุญญาธิการลง พระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชซึ่งเป็นพระเชษฐาธิราชของพระองค์ ทรงได้เสด็จปราบดาภิเษกเถลิงถวัลย์ราช
สมบัติเป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี จึงได้ย้ายราชธานีมายังกรุงรัตนโกสินทร์

จากการย้ายราชธานีนี้เองจึงเป็นเหตุผลให้สภาพแวดล้อมวัดชนะสงคราม ได้เริ่ม
กลายเป็นตัวเมือง และจากระบบการปกครองซึ่งพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทำตามอย่าง
กรุงศรีอยุธยาโดยแบ่งการปกครองเป็นวังหลวง วังหน้า และวังหลัง สมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิง
หนาทจึงได้รับแต่งตั้งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล¹⁶² ซึ่งเป็นชื่อเรียกตำแหน่งวังหน้า และได้
ใช้ชื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทตั้งแต่นั้นมา โดยวังหน้าปกครองตั้งแต่วัดมหาธาตุขึ้นไป
ทางเหนือ¹⁶³ ปัจจุบันคือ บริเวณสนามหลวงด้านเหนือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ พระนคร บางลำพู จนถึงบริเวณป้อมมหากาฬ ซึ่งวัดชนะสงครามก็เป็นหนึ่งในพื้นที่
ซึ่งอยู่ภายในตำแหน่งการปกครองของวังหน้าทำให้พื้นที่โดยรอบวัดกลายเป็นที่ตั้งของวังและที่พัก
อาศัยของเจ้านายชั้นสูงและไพร่พลที่รับราชการอยู่ในสังกัดวังหน้าเกิดเป็นชุมชนข้าราชการวัง
หน้า¹⁶⁴ รวมถึงเป็นพื้นที่ราชการของวังหน้า ดังมีกล่าวในตำนานวังหน้าความว่า

“ทางด้านตะวันออกตรงวังหน้าข้ามถนนไปสร้างวังลูกเธอ 4 วัง เรียงแต่ข้างใต้ไป
ข้างเหนือ...ฟากคลองข้างเหนือสร้างวังกรมสุนทรภูเบศร์...มีโรงข้างอยุธยาหน้าหลัง 1 ต่อโรง
ข้างถึงประตูท่าช้างวังหน้าเหนือประตูว่าเปนบ้านข้าราชการจนปากคลองคูเมืองเดิม
เหนือคลองคูเมืองเดิมขึ้นไปทางริมน้ำนอกกำแพงเมืองเปนบ้านรับแขกเมืองแลบ้านขุน
นาง ตอนในกำแพงเมืองเปนบ้านเสนาบดีวังหน้า และมีคูวังหน้าอยู่ตรงหน้าวัดชนะ

¹⁶⁰ พระมหาปรกณ. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าสุรสิงหนาท : 2555.

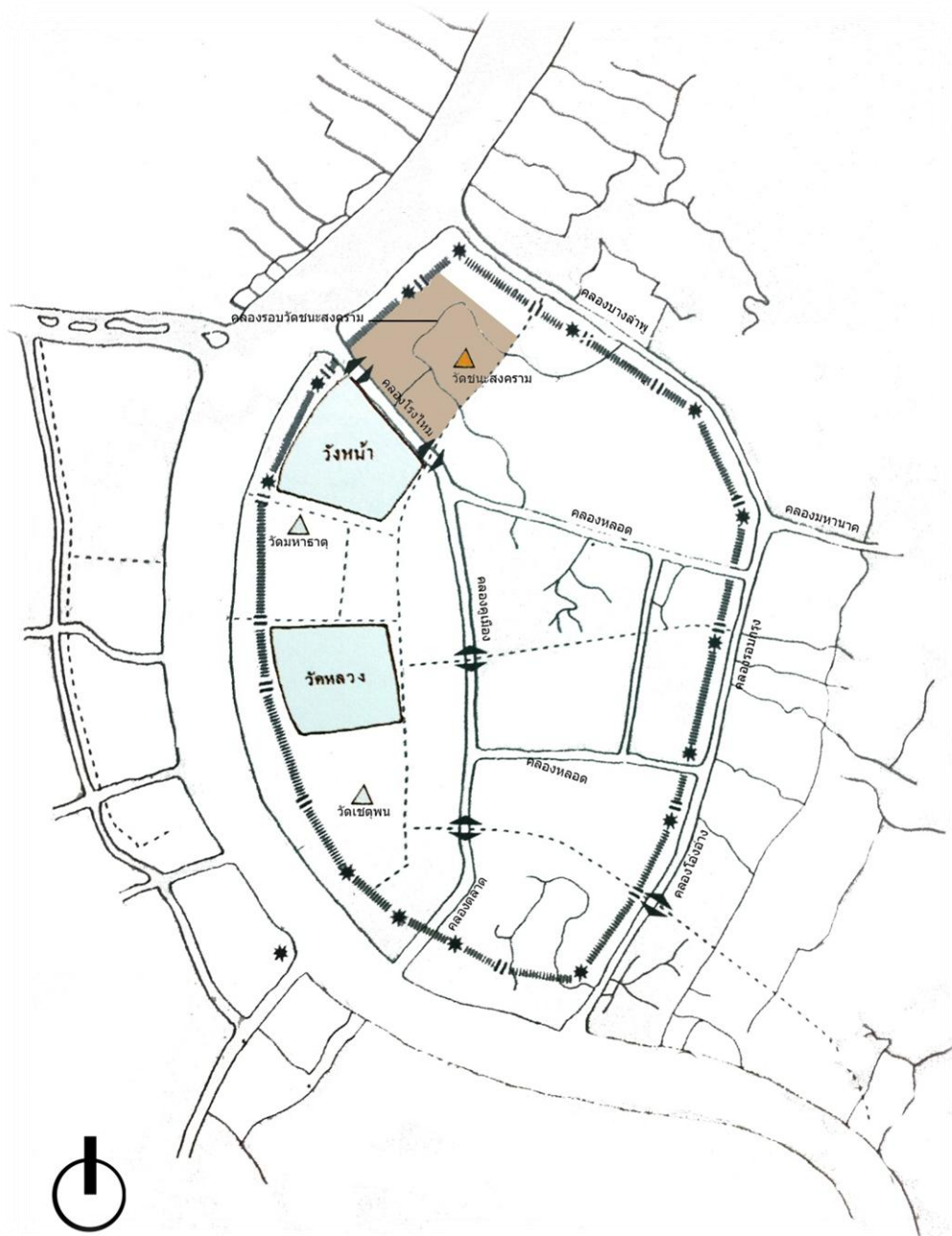
¹⁶¹ ประยูรทิ สติพิพันธ์. สามวัง. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์ , 2554.

¹⁶² ประยูรทิ สติพิพันธ์. เล่มเดียวกัน.

¹⁶³ ตำรวจราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. ตำนานวังหน้า. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468

¹⁶⁴ แนน้อย ศักดิ์ศิริ และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

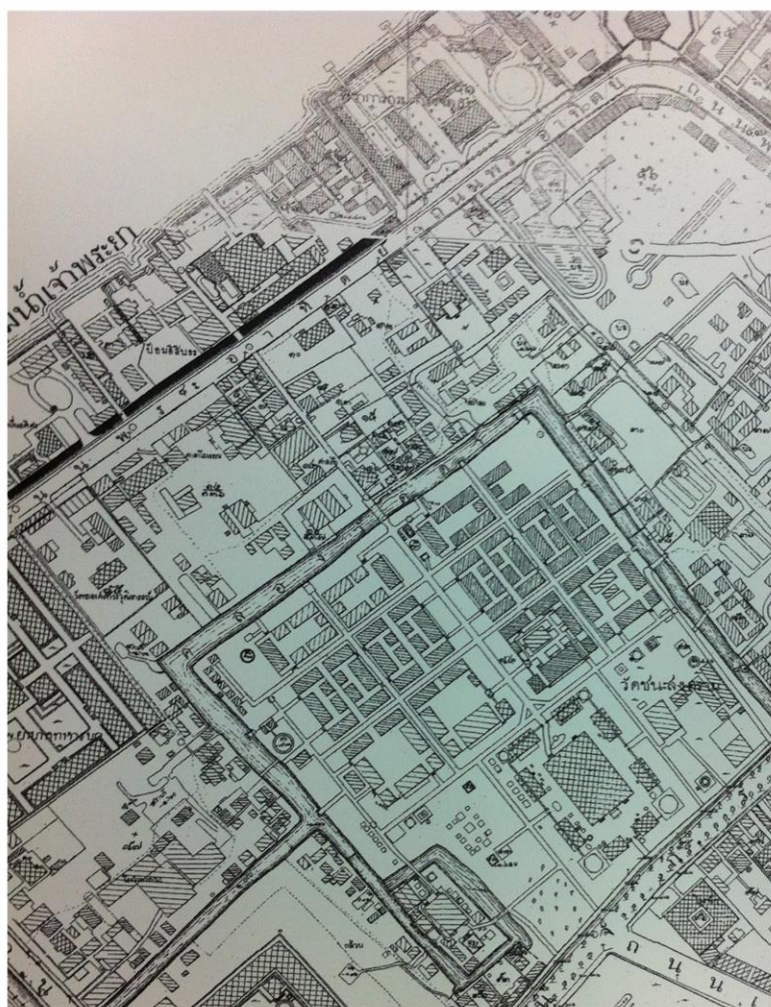
สงครามแห่ง 1 ด้วยท้องที่กำหนดเป็นแขวงอำเภอพระราชวังบวรฯ กึ่งพระนครตามแบบ
ครั้งกรุงศรีอยุธยา”

ภาพที่ 4-4 แสดงตำแหน่งชุมชนข้าราชการวังหน้า

ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 พื้นที่บริเวณโดยรอบวัดชนะสงครามยังคงเป็นที่ตั้งของวังและที่พักอาศัยของข้าราชการในวังหน้าดั้งเดิม และในบริเวณถนนข้าวสารเดิมเป็นท่าขึ้นข้าวสาร¹⁶⁵ และพื้นที่โดยรอบวัดเป็นคลองชื่อว่าคลองรอบวัดชนะสงครามจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อมีการตั้งตลาดชื่อ ตลาดยอดบางลำพู ส่งผลให้พื้นที่บริเวณนี้กลายเป็นย่านการค้า และเนื่องจากมีวัด 2 แห่ง ในพื้นที่ซึ่งคือ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 3 จึงทำให้บริเวณถนนข้าวสารเป็นย่านการค้าขายเครื่องสังฆภัณฑ์¹⁶⁶

ภาพที่ 4-5 แสดงตำแหน่งคลองรอบวัดชนะสงคราม
ที่มา : กรมศิลปากร

¹⁶⁵ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

¹⁶⁶ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ. เล่มเดียวกัน

โปรดเกล้าฯ ให้เลิกทาส รวมทั้งทาสที่เป็นข้าวัดทำให้วัดหลายแห่งขาดแรงงานในการดูแลวัด¹⁶⁸ และในด้านการอนุรักษ์นั้นรัชกาลที่ 7 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์โบราณสถาน¹⁶⁹ โดยภาพรวมในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีลักษณะการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมแตกต่างจากช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามามากซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประเทศจะต้องรับเอาอารยธรรมของต่างชาติเข้ามาเพื่อพัฒนาตนเองในทุกๆ ด้านเพื่อให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมประเทศทางตะวันตก เพื่อรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ ในช่วงเวลานี้เรื่องราวสำคัญมีดังนี้

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

คุณค่าด้านจิตใจ

ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ช่วงที่ 2

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 4 แห่งพระราชวงศ์จักรีแล้วโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่อจากรัชกาลที่ 3 ที่ทรงปฏิสังขรณ์ค้างไว้อยู่ ดังความในประชุมพงศาวดารภาคที่ 25 เรื่องสถานที่แลวัดที่สร้างในรัชกาลที่ 4 ว่า “วัดชนะสงคราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์คราวเดียวกับวัดมหาธาตุ การก็ยังคงค้างอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ ต่อมาจนสำเร็จ” ครั้นบูรณะเสร็จแล้วได้เสด็จฯ ไปยกข้อฟ้าในคราวเดียวกับวัดมหาธาตุ โปรดให้สร้างพระวิหารขึ้นทางด้านข้างพระอุโบสถสร้างกุฏิใหม่เป็นตึกทั้งสิ้น

¹⁶⁸ เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

¹⁶⁹ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิต. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

ภาพที่ 4-7 ซุ้มประตูซึ่งเริ่มสร้างในรัชกาลที่ 3 แล้วเสร็จในรัชกาลที่ 4
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

และในช่วงเวลานี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประทับที่วังถนนพระอาทิตย์¹⁷⁰ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักพระราชทานบนที่ดินมรดกของพระองค์ ด้วยเหตุนี้วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารซึ่งอยู่ใกล้นิวาสสถานของกรมพระนเรศวรฤทธิ์ โดยพระองค์ได้ให้การอุปถัมภ์วัดโดยดำรงหน้าที่เป็นมรรคนายก¹⁷¹ พระองค์แรกและพระองค์เดียวของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

¹⁷⁰ กุศล เอี่ยมอรุณ, เดินถนนชมย่านเก่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546.

¹⁷¹ สัมภาษณ์. พระมหาจรรยา ญาณจาโร พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

ภาพที่ 4-8 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ผู้ดำรงตำแหน่งมรรคนายก
วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

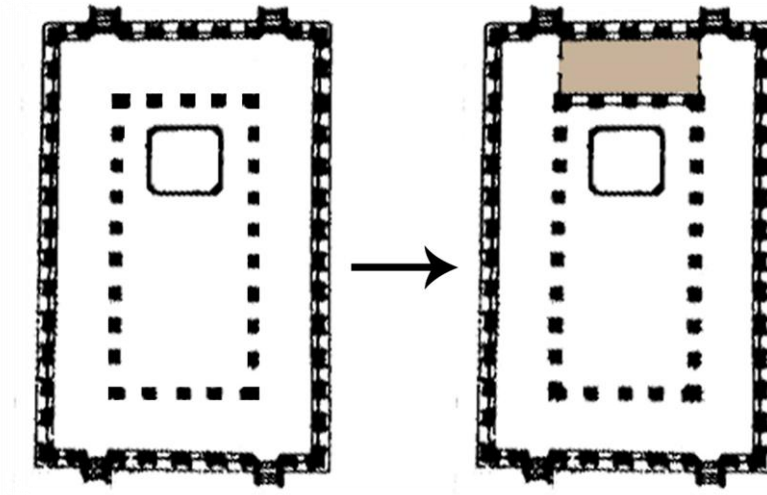
ในรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งพระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส เป็นพระเมรุพิमानในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระอุฐิของเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเก็บไว้ในแก่งด้านตะวันตกของพระอุโบสถ หรือที่เรียกว่าหอมณเฑียรธรรมนั้น ไม่มีระเบียบและขาดการดูแลเอาใจใส่ให้สมพระเกียรติ¹⁷² จึงทรงพระราชปรารภจะสร้างที่บรรจุไว้สำหรับเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ยังไม่ได้สร้างที่ใดจนกระทั่งสิ้นรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงได้ทรงพระราชอุทิศพระราชทรัพย์ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ก่อสร้างที่บรรจุพระอุฐิที่เฉลียงท้ายพระอุโบสถ¹⁷³ โดยกั้นผนังระหว่างเสาท้ายพระอุโบสถเป็นห้องทำเป็นคูหา 5 ช่อง คูหาหนึ่งเจาะเป็นช่องเล็กๆ สำหรับบรรจุอุฐิเจ้านายตามรัชกาล หากแต่ยังไม่แล้วเสร็จแต่สิ้นรัชกาลเสียก่อน การก่อสร้างที่บรรจุพระอุฐิสำเร็จในรัชกาลที่ 7 โดยทรงโปรดเกล้าฯ

¹⁷² คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

¹⁷³ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, เล่มเดียวกัน.

ให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นผู้ก่อสร้าง และได้มีพิธีอัญเชิญพระอัฐิจากพระราชวังบวรสถานมงคลไป
ประดิษฐานในปีพุทธศักราช 2470

ภาพที่ 4-9 แสดงตำแหน่งห้องบรรจุพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลที่ได้ต่อเติมเพิ่ม
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

ภาพที่ 4-10 ห้องบรรจุพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

ภาพที่ 4-11 ชุ่มจรนำพระอัฐิเจ้านายฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

คุณค่าด้านจิตใจช่วงที่ 2

บทบาทที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ถวายนิคมภักตพระสงฆ์รามัญสวดพระปริตร ซึ่งได้สวดทำน้มนต์ในพระบรมมหาราชวัง อันเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาหากแต่ได้หายไปช่วงหนึ่ง ประเพณีนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ของไทย และมีความสำคัญ มีความหมายยิ่งต่อองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง เนื่องจากเป็นพิธีที่ปฏิบัติกันเฉพาะในหอศาสตราคม พระบรมมหาราชวัง และเป็นพิธีที่จัดทำขึ้นเฉพาะส่วนพระองค์เท่านั้น พิธีนี้มีความหมายอย่างยิ่ง ต่อพระราชกิจวัตรประจำวัน เนื่องจากเป็นพิธีที่สวดเพื่อทำน้มน้ำพระพุทธมนต์ทูลเกล้าถวาย ส่วนหนึ่งสำหรับจัดเป็นน้ำสรงพระพักตร์ และน้ำโสรจสรง อีกส่วนหนึ่งเพื่อประพรมพระที่นั่งองค์สำคัญในเขตพระราชฐานชั้นใน นอกจากนี้ พิธีดังกล่าวยังมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ จะนิมนต์เฉพาะพระสงฆ์มอญเข้ามาสวดบทสวดพระปริตรมอญเท่านั้น โดยพิธีนี้เรียกว่า **พิธีสวดพระปริตรรามัญ** พิธีนี้กระทำสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹⁷⁴ โดยพระมหาจรัญกล่าววว่า

¹⁷⁴ สัมภาษณ์. พระมหาจรัญ ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

“เมื่อพระองค์เสด็จไปที่ใดจะต้องมีพระสงฆ์มอญตามไปคอยทำหน้าที่ทำน้มนต์
ดูฤกษ์ยาม แต่เมื่อในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3) ได้ขาดช่วงไป
เนื่องจากเป็นช่วงที่บ้านเมืองยังไม่สงบคืนจากการศึกสงคราม แต่ประเพณีนี้ได้ฟื้น
กลับมาอีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โดยพิธีการนี้มี
การกำหนดว่าจะต้องมีมนต์พระสงฆ์จำนวน 5 รูปเข้าไปสวดที่หอศาสตราคมในทุกๆวัน”

ในอดีตวัดชนะสงครามเป็นหนึ่งในวัดที่มีพระสงฆ์ซึ่งสามารถสวดพระปริตรรามัญ
นี้ได้และได้สลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำหน้าที่นี้กับพระสงฆ์มอญจากวัดอื่นๆโดยตลอด¹⁷⁵

ความท้าทายทำเลและที่ตั้งในช่วงที่ 2

ในสมัยของรัชกาลที่ 4 สภาพโดยรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีการถม
คลองวัดชนะสงครามกลายเป็นถนนรอบวัดแทน แม้ในช่วงนี้จะเริ่มมีการสร้างตึกแถวและตัดถนน
เพิ่ม หากแต่ยังไม่เกิดมากในบริเวณวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลง
ครั้งสำคัญในช่วงนี้มีการพัฒนาบ้านเมืองเพื่อให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตกและจากการพัฒนาใน
ด้านเศรษฐกิจพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเน้นกระทำในรูปแบบของการพัฒนาการ
คมนาคมเป็นส่วนใหญ่¹⁷⁶ ซึ่งจากเดิมถนนด้านหน้าวัดใช้ชื่อถนนสะพานเสี้ยว ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น
ถนนจักรพงษ์ และมีการตัดถนนใหม่เพิ่มเพื่อเชื่อมถนนหลักสายต่างๆให้ถึงกัน นอกจากนี้ยังมีการ
ก่อสร้างตึกแถวที่ริมถนนจักรพงษ์อีกด้วย

¹⁷⁵ สัมภาษณ์. พระมหาจรรุญ ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

¹⁷⁶ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 1 สมุดภาพประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์
เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

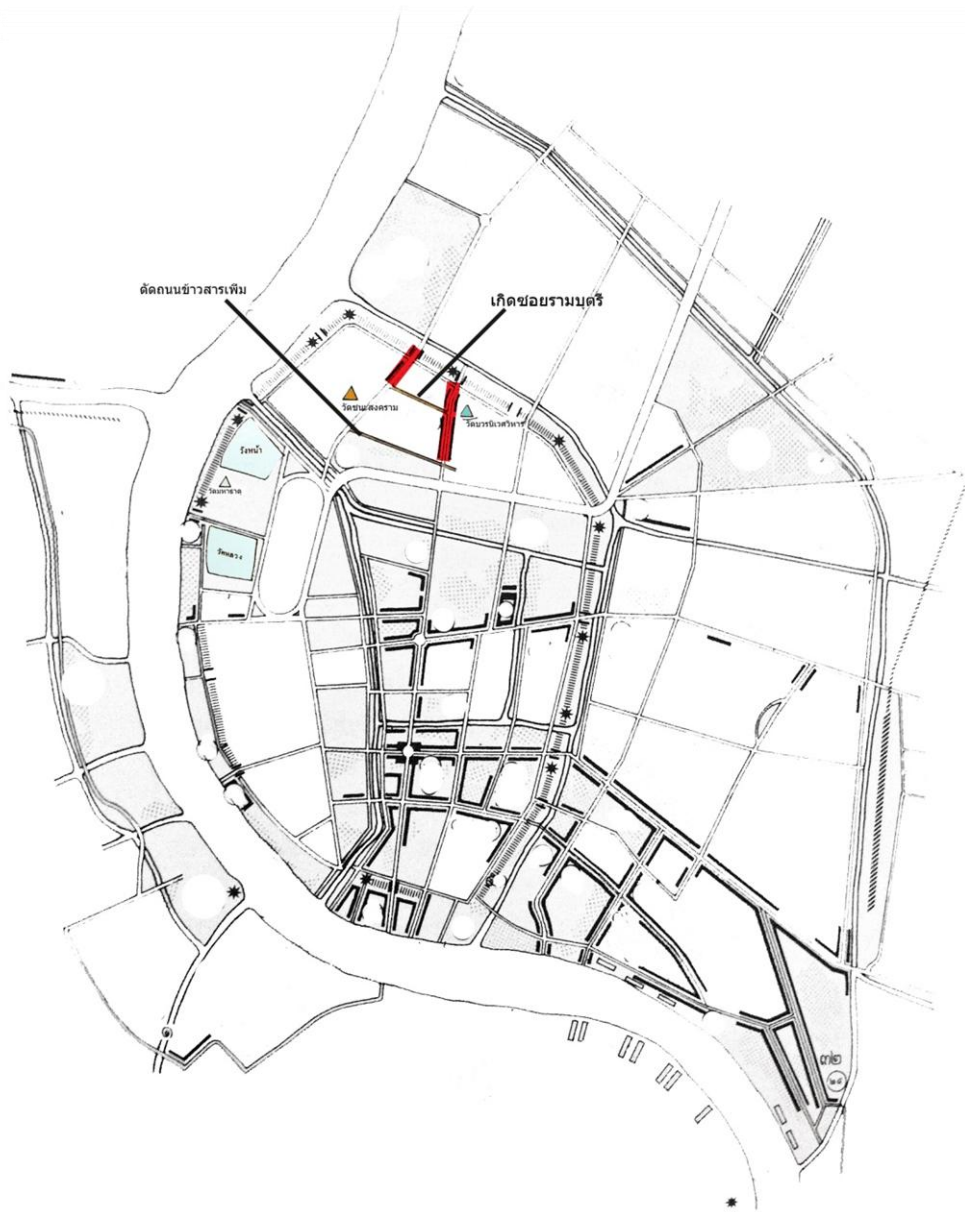

ภาพที่ 4-12 สภาพแวดล้อมวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารช่วงรัชกาลที่ 5 มุมมองจากถนน
ที่มา : วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ในรัชกาลที่ 6 นี้มีการพัฒนาพื้นที่โดยรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารค่อนข้างมาก เริ่มมีการสร้างตึกแถวขึ้นที่สองข้างของถนนข้าวสาร กุศล เอี่ยมอรุณ ยังกล่าวถึงช่วงของการพัฒนาพื้นที่จากย่านที่พักมาเป็นย่านการค้าในดินถนนชมน่านเก่าว่า

“เพราะการขยายตัวของย่านที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนหลายๆสายมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เช่น ถนนพระอาทิตย์ ถนนพระสุเมรุ ถนนจักรพงษ์ ถนนข้าวสาร ฯลฯ คนจีนจึงโยกย้ายเข้ามาทำการค้าขาย ขณะที่คนไทยจากที่อื่นๆ ก็ทยอยเข้ามาอาศัยทำมาหากิน เกิดตลาด ห้างร้าน ห้องแถว โรงหนัง โรงละคร โรงลิเก ขึ้นในหลายที่จนทำให้บางลำพูเติบโตเป็นย่านค้าขายและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของหนุ่มสาวยุคหลังสงคราม”

■ ตึกแถว

ภาพที่ 4-13 ผังแสดงลักษณะการเติบโตของเมืองช่วงรัชกาลที่ 5
ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 4-14 ผังแสดงลักษณะการเติบโตของเมืองช่วงรัชกาลที่ 6
ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

4.1.3 ช่วงที่สามสมัยรัชกาลที่ 7 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงรัชกาลที่ 8

“ย่านแห่งการค้า”

ในช่วงสมัยนี้เริ่มที่ ปีพ.ศ.2475-2489 เป็นช่วงเวลาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยกลุ่ม *คณะราษฎร* ส่งผลให้การปกครองของประเทศเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีการจัดตั้งรัฐบาลคณะต่างๆ ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก¹⁷⁷ รวมถึงลักษณะการปกครองของคณะสงฆ์ได้ถูกเปลี่ยนให้มีโครงสร้างตามรูปแบบของการปกครองประเทศไปด้วย โดยกำหนดให้วัดเป็นนิติบุคคลและให้อำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจแก่เจ้าอาวาสโดยชอบธรรม¹⁷⁸ ในช่วงเวลานี้ประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลงคือ ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้งในช่วงที่ 3

จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองข้างต้นส่งผลให้ความเจริญต่างๆ จากประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกาถูกถ่ายทอดมาถึงประเทศไทยทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวไทยเปลี่ยนแปลงไป โดยในช่วงนี้มีห้างสรรพสินค้าเกิดขึ้นหลายแห่ง¹⁷⁹ ในย่านบางลำพู อันเป็นที่ตั้งของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ซึ่งส่งผลให้รอบๆ วัดชนะสงครามซึ่งเดิมเป็นย่านการค้าอยู่ก่อนแล้วนั้น เกิดอาคารบ้านเรือนและตึกแถวอยู่รอบ

¹⁷⁷ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

¹⁷⁸ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. *เสวนาทางวิชาการเรื่อง "พุทธมรดก : ความท้าทายในการอนุรักษ์"*. วันที่ 21 มีนาคม 2555.

¹⁷⁹ มลีนี อรรถวานิช. *การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพเมืองกรุงเทพฯ : บริเวณถนนข้าวสาร*. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ภาพที่ 4-15 ภาพถ่ายทางอากาศวัดชนะสงคราม

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4-16 แสดงการเติบโตของเมืองในช่วงที่ 3

ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

4.1.4 ช่วงที่สี่สมัยรัชกาลที่ 9

“ย่านเกสต์เฮาส์เพื่อนักท่องเที่ยว”

ในช่วงสมัยนี้เริ่มตั้งแต่ ปีพ.ศ.2489 ถึงปัจจุบัน เนื่องจากสภาพปัจจุบันของวัดได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จึงทำการแยกช่วงเวลาเพื่อเป็นการอธิบายถึงสภาพปัจจุบันให้ได้เข้าใจถึงสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นผลให้เกิดการศึกษาในหัวข้อนี้ขึ้นมา โดยการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับวัดชนะสงครามในช่วงเวลานี้แม้วัดจะเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลและจัดการระบบต่างๆภายในวัดด้วยตนเอง แต่เนื่องจากเป็นโบราณสถานจึงได้รับการขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร โดยโบราณสถานในวัดที่ได้รับการจดทะเบียนมีดังนี้ พระอุโบสถ พระเจดีย์ ศาลาราย ซุ้มประตู กำแพงแก้ว เกย หอไตร ซุ้มประตูเขตสังฆาวาส บ่อน้ำ ที่ทรงน้ำ และกุฏิสงฆ์ นอกจากนี้ด้วยวัดชนะสงครามเป็นพระอารามหลวงพระมหากษัตริย์จึงทรงโปรดเกล้าฯให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เข้ามาดูแลวัดร่วมด้วยในเรื่องการซ่อมแซมบำรุงวัด โดยในช่วงเวลานี้การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมีดังนี้

คุณค่าด้านจิตใจ

ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง

ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ

ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย

ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

คุณค่าด้านจิตใจช่วงที่ 4

บทบาทที่เกี่ยวข้องกับศาสนาช่วงที่ 4

ปัจจุบันวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารยังคงรับหน้าที่ในการสวดพระปริตรรามัญแต่เพียงวัดเดียวถวายพระมหากษัตริย์ ซึ่งคือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช หากแต่จำนวนครั้งในการสวดพระปริตรรามัญนั้นได้ลดจำนวนลงไปจากเหตุผลหลายประการ โดยพระมหาจุฎกกล่าวว่า

“เนื่องจากการที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เหลือเป็นเพียงวัดเดียวที่สามารถสวดพระปริตรรามัญได้ และวัดเองก็มีพระมอญน้อยลงหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ 6 (ปี พ.ศ.2460¹⁸⁰) ทำให้พระสงฆ์ในวัดย้ายไปอยู่ ณ

¹⁸⁰ เทพชู ทับทอง, กรุงเทพฯสมัยคุณปู่. กรุงเทพฯ : สหมิตรอุตสาหกรรมพิมพ์, 2519.

วัดอื่นๆในต่างจังหวัด เป็นเหตุให้ไม่มีพระสงฆ์มาสับเปลี่ยนกันเข้าไปทำพิธีดังกล่าว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในขณะนั้น จึงได้ขอพระบรมราชานุญาตให้ลดจำนวนวันที่ประกอบพิธีเหลือเฉพาะวันพระ โดยปัจจุบันจะเหลือเดือนละสี่ครั้งเท่านั้น และจะใช้เวลาในการสวดแต่ละครั้งเพียงหนึ่งชั่วโมง ก่อนบ่ายโมงจะมีภิกษุมารับ ประมาณสักบ้ายสองก็เสร็จแล้ว”

นอกจากวันธรรมดาที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเปิดให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสเข้ามาทำบุญ ไหว้พระขอพรและปฏิบัติสมาธิเป็นปกติทุกวันอยู่แล้วนั้น ในวันสำคัญเนื่องในพุทธศาสนาวัดก็ยังคงมีการเทศนาธรรมเผยแผ่สู่พุทธศาสนิกชนที่สนใจ และจัดงานเวียนเทียนในช่วงเย็นโดยพุทธศาสนิกชนให้ความสนใจเป็นอันมาก ดังที่วัดในอดีตกระทำกันมาเพื่อเป็นการสืบทอดพุทธศาสนา

วัดชนะสงครามยังมีหน้าที่สำคัญอีกประการคือเป็นสถานที่ศึกษาพระธรรมของเหล่าภิกษุสามเณร โดยวัดเองมีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดคือ การเป็นสำนักเรียนบาลีที่ใหญ่ที่สุดของไทย และมีพระสงฆ์สอบประโยคเก่าได้ถึง 79 รูป ซึ่งการเข้ามาศึกษาในวัดชนะ สงครามได้นั้น จะใช้การสอบเข้าเป็นการเปิดโอกาสให้กับพระเถรทั่วประเทศ

บทบาททางศาสนาของวัดชนะสงครามนั้นยังคงแบบอย่างดังในอดีต คือ การเป็นสถานที่ประกอบกิจการศาสนา และเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาด้วยการสอนพระธรรมแต่เหล่าภิกษุสามเณรเพื่อให้มีความรู้ทางธรรมจนสามารถนำมาเทศน์สั่งสอนแก่เหล่าพุทธศาสนิกชน ตามลักษณะการสืบทอดพระพุทธศาสนาอันจะต้องประกอบด้วย พระธรรม พระสงฆ์ผู้เทศนาธรรม และพุทธศาสนิกชน¹⁸¹

หากแต่ในปัจจุบันวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีบทบาททางศาสนาที่คนทั่วไปรับรู้เพิ่มขึ้นมาอีกประการหนึ่ง จากนโยบายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขององค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คือการเป็นหนึ่งในเก้าวัดที่ควรสักการะบูชาเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่ได้สักการะซึ่งทั้งหมดเป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญในประเทศไทยโดยแต่ละวัดจะมีคติความเชื่อต่างๆกันไป อันได้แก่ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร โดยมีคติความเชื่อกันว่าผู้ที่มากราบไหว้บูชาจะมีชัยชนะต่ออุปสรรคทั้งหลายทั้งปวง ดังที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทได้รับชัยชนะจากการทำศึกสงครามเมื่อครั้งสงครามเก้าทัพและพระองค์ทรงเป็นผู้

¹⁸¹ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถานปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

บุรณะวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร สิ่งอันควรสักการะ คือ พระประธานในพระอุโบสถ และพระบรมรูปสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โดยการจตุรูป 5 ดอก เทียน 1 เล่ม พร้อมดอกบัว 1 ดอก วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร(คติ : มิตรไมตรีที่ดี เดินทางปลอดภัย) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม-ราชวรมหาวิหาร(คติ : ร่มเย็นเป็นสุข) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม(คติ : เพื่อจิตใจสะอาด) วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร(คติ : ชื่อเสียงโด่งดัง) วัดสุทัศนเทพวราราม-ราชวรมหาวิหาร(คติ : วิสัยทัศน์กว้างไกล มีเสน่ห์แก่คนทั่วไป) วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร(คติ : ชีวิตรุ่งโรจน์) วัดบวรนิเวศวิหาร(คติ : พบแต่สิ่งดีงาม) และวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร(คติ : เสริมสร้างความคิดอันเป็นสิริมงคล)

จากเหตุข้างต้นจึงทำให้มีสนใจแวะเวียนมายังวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเพื่อกราบไหว้ขอพรเพื่อความโชคดีของเขาเหล่านั้นเพิ่มขึ้นและทำให้วัดเองต้องเพิ่มจำนวนดอกไม้ธูปเทียนเพื่อการสักการะตามจำนวนผู้คนที่เพิ่มขึ้น และโดยเฉพาะในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์คนจะมากเป็นพิเศษ

บทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนช่วงที่ 4

ปัจจุบันวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารยังคงมีโรงเรียนเพื่อเปิดสอนหนังสือให้แก่เด็ก โดยตั้งอยู่บนพื้นที่เขตรถนิสงฆ์ อาศัยศาลาการเปรียญ 1 หลัง และศาลารอบพระอุโบสถ 2 หลัง เพื่อใช้ในการเรียนการสอน และได้โอนเป็นโรงเรียนประชาบาลเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2476¹⁸² เปิดสอนถึงชั้นมัธยมวิสามัญ ซึ่งแยกการบริหารจัดการออกจากวัดชนะสงคราม โดยมีนางสาวสุภาวดี อึ้งพานิช ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน โดยทางวัดชนะสงครามได้มอบทุนสนับสนุนทางการศึกษาให้กับโรงเรียนทุกปี ปีละประมาณแปดแสนบาทซึ่งเป็นเงินที่ได้จากการทำบุญของพุทธศาสนิกชน ให้แก่เด็กที่เรียนดีและเด็กที่มีฐานะทางการเงินลำบาก

วัดชนะสงครามยังได้เปิดโรงเรียนสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน โดยเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายใต้การดูแลของวัดชนะสงคราม ซึ่งทางวัดได้ให้ทุนสนับสนุนในทุกด้านในด้านการศึกษามีหนังสือสมุดมอบให้พร้อมทั้งชุดนักเรียน และอาหารกลางวัน โดยนักเรียนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ โดยครูผู้สอนผู้ดูแลนักเรียนก็คือพระสงฆ์และแม่ชีของวัดเอง ซึ่งพระสงฆ์ได้ถือว่าเป็นหน้าที่ในการให้ความรู้แก่เด็ก และเป็นการช่วยเหลือชาวชุมชนสลัมที่ยังมีเหลืออยู่รอบๆวัดแม้จะน้อยลงไปจากในอดีต โดยเป็นการช่วยเหลือลูกหลานให้กับผู้ปกครองที่ต้องออกไปทำงานหากแต่ไม่มีเงินพอที่จะส่งบุตรหลานของตนไปศึกษาในโรงเรียนอื่นได้

¹⁸² ระบบออนไลน์ www.watchanasongkram.ac.th/main.html เข้าถึงวันที่ 30 กรกฎาคม 2555

ในบางกรณีที่มีผู้สนใจต้องการความรู้จากวัด วัดชนะสงครามก็ได้ให้การช่วยเหลือ เช่น ในอดีตมีนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยหนึ่งต้องการศึกษาภาษามอญ¹⁸³ จึงได้มาขอศึกษาจากพระสงฆ์ในวัด ทางวัดก็เปิดสอนให้

นอกจากนี้ด้วยบทบาททางสังคมของวัดเอง ทางวัดชนะสงครามได้แบ่งพื้นที่ในหลายพื้นที่ของวัดให้กับชาวบ้านละแวกวัดให้ได้ใช้พื้นที่ในการตั้งร้านขายของ โดยมีทั้งร้านที่ตั้งมีโต๊ะเก้าอี้ และรถเข็นคันเล็ก ซึ่งเป็นการช่วยเหลือสังคม สิ่งของต่างๆในพื้นที่ขายของนี้ทางวัดได้ถือว่าเป็นการให้โอกาสผู้คนที่ต้องการหารายได้เนื่องจากวัดไม่ได้เก็บค่าเช่าหากแต่ขึ้นอยู่กับผู้ที่เข้ามาขอยืมพื้นที่เองว่ามีความต้องการที่จะบริจาคให้วัดเท่าใดหรือไม่บริจาคมก็ตามแต่ศรัทธา โดยทางวัดนั้นได้ขอเพียงให้ทำความสะอาดให้เรียบร้อยหลังใช้งานเท่านั้น

นอกจากนี้ปัจจุบันชาวชุมชนละแวกวัดยังคงมีความสัมพันธ์กับวัด ในการนิมนต์พระสงฆ์ไปทำบุญ โดยจากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ชาวชุมชนตรอกไก่อแจ้ ทำให้เห็นว่าการทำบุญนี้จะทำร่วมกันในชุมชน โดยนิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่างๆทั่วเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งรวมถึงวัดชนะสงครามด้วย โดยจะนิมนต์พระไปทำบุญที่สวนสาธารณะสันติชัยปราการเป็นประจำในทุกๆเดือน ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ชาวชุมชนทำร่วมกัน เนื่องด้วยเมื่อเริ่มเปิดสวนสาธารณะนี้ขึ้นมาชาวชุมชนได้ตกลงกันว่าควรจะมีกิจกรรมเป็นการทำบุญร่วมกันทุกเดือน โดยคณะกรรมการของชุมชนจะเป็นผู้จัดเตรียมงาน และชาวชุมชนในละแวกใกล้เคียงจะมาร่วมการทำบุญนี้โดยการบริจาคเป็นปัจจัยตามศรัทธา และในวันธรรมดาซึ่งไม่มีพิธีการพิเศษใด ชาวชุมชนยังคงไปยังวัดชนะสงครามเพื่อถวายภัตตาหารและฟังเทศนาธรรมในเวลาเช้าตามประเพณีไทย ดังคำกล่าวจากการสัมภาษณ์ คุณบ้านบุญเรือน สมวัฒน์ ผู้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการผู้นำชุมชนตรอกไก่อแจ้ และคณะกรรมการประชาคมบางลำพู กล่าวว่า

“อย่างที่สวนสันติจะนิมนต์พระไปทำบุญทุกเดือน ในอาทิตย์ที่ 3 ของเดือน วัดชนะ วัดสังเวช วัดโพธิ์ วัดปริณายก วัดแถวนี้ทั้งหมดแหละรอบเกาะ จะนิมนต์เวียน กันมาทำบุญที่สวน อย่างสงกรานต์นี่ก็จะนิมนต์พระมาจากวัดบวร จะมีการเลี้ยง พระ แห่งพระในชุมชนละแวกนี้ บางลำพู เขมนิวาส ไก่อแจ้ เค้ารู้เค้าก็มากัน..เราจะนิมนต์พระครั้งละ 1 วัด วัดละ 9 องค์”

¹⁸³ สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

นอกจากการทำบุญร่วมกันทั้งชุมชน คุณป้าบุญเรือนยังกล่าวถึงการนิมนต์พระจากวัดชนะสงครามไปทำบุญที่บ้านด้วยในกรณีของผู้ที่พร้อมในกำลังทรัพย์

“การทำบุญที่บ้านก็มี ถ้าคนที่บ้านมีพื้นที่ มีปัจจัยเยอะ เค้าก็จะนิมนต์พระมาที่บ้าน ถวายสังฆทาน ก็แล้วแต่เค้าจะทำ ทำบุญวันเกิด ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบั้งสุกุด กระดุกก็มี ทำบุญปีใหม่ แต่ถ้าคนมีเงินน้อยก็จะไปทำที่วัด “

ภาพที่ 4-17 แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกไก่อแจ้และสวนสันติชัยปราการ

ที่มา : เขียนจากผังกรรมศิลปากร

วัดชนะสงครามก็ยังคงเป็นที่พึ่งของสังคมโดยการแบ่งพื้นที่วัดให้แก่พ่อค้าแม่ค้า ได้มีสถานที่ทำกิน หากแต่เป็นการกระทบต่อความหมายของการกำหนดการใช้งานพื้นที่ต่างๆไป และยังให้การสนับสนุนการศึกษาในทางโลกแก่เด็กนักเรียนที่ไม่ได้บวชเรียนให้ได้มีโอกาสศึกษา

เล่าเรียนมาโดยตลอด และให้ความสำคัญกับการศึกษาในทางธรรมสำหรับพระสงฆ์สามเณรอย่างดี อันเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

ความท้าทายทำเลและที่ตั้งในช่วงที่ 4

จากการพัฒนาระบบคมนาคมในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้มีการตัดถนนในพื้นที่ละแวกวัดชนะสงคราม คนจีนจึงโยกย้ายเข้ามาทำการค้า คนไทยอื่นได้ทยอยเข้ามาประกอบอาชีพ¹⁸⁴ จึงส่งผลให้บริเวณนี้เป็นย่านการค้ามาตั้งแต่อดีต ในผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่นี้ จึงเป็นพื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรม และยังคงเป็นเช่นนั้นในปัจจุบัน จากในช่วงปีพ.ศ. 2515-2516¹⁸⁵ ถนนข้าวสารได้เริ่มกิจการเกสต์เฮาส์ โดยเริ่มแรกนั้นโรงแรมเวียงใต้ที่ถนนรามบุตรี ได้จัดทัวร์นักเรียนออสเตรเลียมาเที่ยวที่เมืองไทย จึงให้ไปพักที่เกสต์เฮาส์ราคาถูก ต่อมาเมื่อมีนักท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้มีคนหันมาประกอบกิจการนี้มากขึ้นกระจายไปทั่วถนนข้าวสารและบริเวณโดยรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

ในปัจจุบันสภาพโดยรอบได้เปลี่ยนแปลงการใช้งานไปจากการเป็นที่พักอาศัยถาวรสำหรับชุมชน มาสู่การเป็นที่พักรั่วคราวของนักท่องเที่ยวต่างชาติ เนื่องจากผู้ประกอบการกิจการเล็งเห็นว่าสามารถสร้างรายได้จากการอาศัยความเป็นแหล่งให้เช่าเกสต์เฮาส์ราคาถูกที่นักท่องเที่ยวต่างชาติรู้จัก ทำให้เศรษฐกิจบริเวณนี้เติบโตขึ้น จึงได้เข้ามาซื้ออาคารในบริเวณใกล้เคียงกับถนนข้าวสาร คือ ซอยรามบุตรี และรวมถึงอาคารที่อยู่ในพื้นที่โดยรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารด้วย เพื่อลงทุนทำกิจการที่พัก และร้านค้า โดยซื้อหรือเช่าพื้นที่จากเจ้าของเดิมเพื่อปรับปรุงเป็นที่พักและร้านค้าต่างๆ เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่มีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจากการที่มีร้านค้าเหล่านี้ก็ส่งผลให้เกิดเสียงดังรบกวนกษิษสามเณรในวัดอยู่บ้างในการจำวัดและการท่องหนังสือ แต่ทางวัดก็จัดการได้ไม่มากนักเนื่องจากร้านค้าเหล่านี้มีเจ้าของกิจการเป็นผู้มีอิทธิพล¹⁸⁶ นั่นเอง และจากการที่มีสถานบันเทิงที่มีการจำหน่ายสุราทำให้มีนักท่องเที่ยวที่ดื่มสุราจนเมา และเดินกลับที่พักผ่านวัดในยามค่ำคืน โดยพระมหาจตุฎฐพระอาจารย์วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารได้กล่าววว่า

¹⁸⁴ กุศล เขียมอรุณ, เดินถนนชมย่านเก่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546. หน้า 114.

¹⁸⁵ มสินี อรรถวานิช. การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพเมืองกรุงเทพฯ : บริเวณถนนข้าวสาร. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551. หน้า 87.

¹⁸⁶ สัมภาษณ์. พระมหาสมศรี บุญพรหม พระอาจารย์วัดชนะสงคราม พุทธศักราช 2551.

“รอบวัดปัจจุบันเนี่ยหมดแล้ว เปิดเพลงเปิดอะไรทั้งคืนเลยเสียงดัง ปัจจุบันนี้ก็แปะกำแพงวัดแล้ว พอเสียงมันดังมาก ๆ การจะทำอะไรสักอย่างก็ค่อนข้างลำบาก มันก็พอๆกันนะ ได้ส่วนมันก็ต้องเสียอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องปกติ ความเจริญเข้ามาเนี่ยก็ต้องยอมรับสภาพความยุ่งยาก แต่ว่าก็ไม่ถึงกับกวนวัดนะ เพราะวัดชนะเนี่ยพอทุ่มหนึ่งก็ปิดประตูหลัง พวกฝรั่งถ้าเข้ามาก็ต้องออกทางเก่า ฝรั่งเนี่ยเวลาเมายิ่งกว่าคนไทย เมาแล้วเกรเจอะอะไรว้างหมด เครื่องดับเพลิงก็ซัดเล่น แล้วก็พูดกันไม่รู้เรื่องเงิ่วัดชนะเลยต้องใช้วิธีป้องกันตัวเอง ไม่ให้ผ่านวัดมันก็ดีขึ้นไม่วุ่นวาย เพราะเมื่อก่อนตี 1 ตี 2 พวกห้องอาหารพวกคลับบาร์ว่าจะปิด ฝรั่งเค้าพักกันอยู่หลังวัดเนี่ยเวลาเดินกลับก็จะเดินผ่านวัดแล้วก็เมา เมื่อก่อนวัดเปิดตลอด 24 ชั่วโมงเงิเลยรับไม่ไหว แล้วหมาพอเห็นคนแปลกหน้าเดินผ่านก็เห่าไม่หยุดไม่หย่อน”¹⁸⁷

นอกจากนี้บริบทโดยรอบวัดที่เคยเป็นชุมชนของชาวมอญนั้น ปัจจุบันยังคงมีอยู่บ้าง หากแต่จำนวนไม่มากเท่าในอดีต และแม้จะยังมีชาวมอญหลงเหลืออยู่ก็มิได้มีปฏิสัมพันธ์พิเศษกับวัดอย่างในอดีต เนื่องจากชาวมอญที่ยังคงพูดภาษามอญได้นั้นมีเพียงผู้สูงอายุ โดยที่ลูกหลานไม่สามารถพูดภาษามอญได้ ดังที่ได้สัมภาษณ์ คุณป้าบุญเรือน สมวัฒน์ ผู้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการผู้นำชุมชนตรอกไก่อแจ้ และคณะกรรมการประชาคมบางลำพู กล่าวว่

“ คนในชุมชนตรอกไก่อแจ้ก็ยังมีมอญอยู่บ้าง ตอนนี่ก็เป็นรุ่นลูกหลาน เป็นเหลนไปแล้ว ถึงพ่อแม่เป็นมอญายเป็นมอญ ก็พูดไม่เป็นแล้วนะ แต่รุ่นยายนะพูดเป็น แต่ลูกหลานนี้ไทยหมดแล้ว “

¹⁸⁷ สัมภาษณ์. พระมหาจตุร ญาณนารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

ภาพที่ 4-18 แสดงการเติบโตของเมืองในช่วงที่ 4

ที่มา : เขียนขึ้นจากหนังสือองค์ประกอบกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

บริเวณชอยรามนุดี

บริเวณถนนข้าวสาร

ภาพที่ 4-19 สภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งเกสต์เฮ้าส์รอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มา : เขียนขึ้นจากกูเกิ้ลเอิร์ธ

ภาพที่ 4-20 ลักษณะการตั้งร้านรอบวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร
ที่มาของภาพ : บันทึกโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

ภาพที่ 4-21 สภาพแวดล้อมฝั่งตรงข้ามวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

นอกจากนี้การที่สภาพโดยรอบเปลี่ยนแปลงไปมากจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ชาวต่างชาติให้ความนิยมนั้นก็ทำให้เกิดภาพนักท่องเที่ยวเข้าสู่เขตวัดซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วยการแต่งกายที่ขาดความเหมาะสมกับสถานที่เป็นอย่างมาก

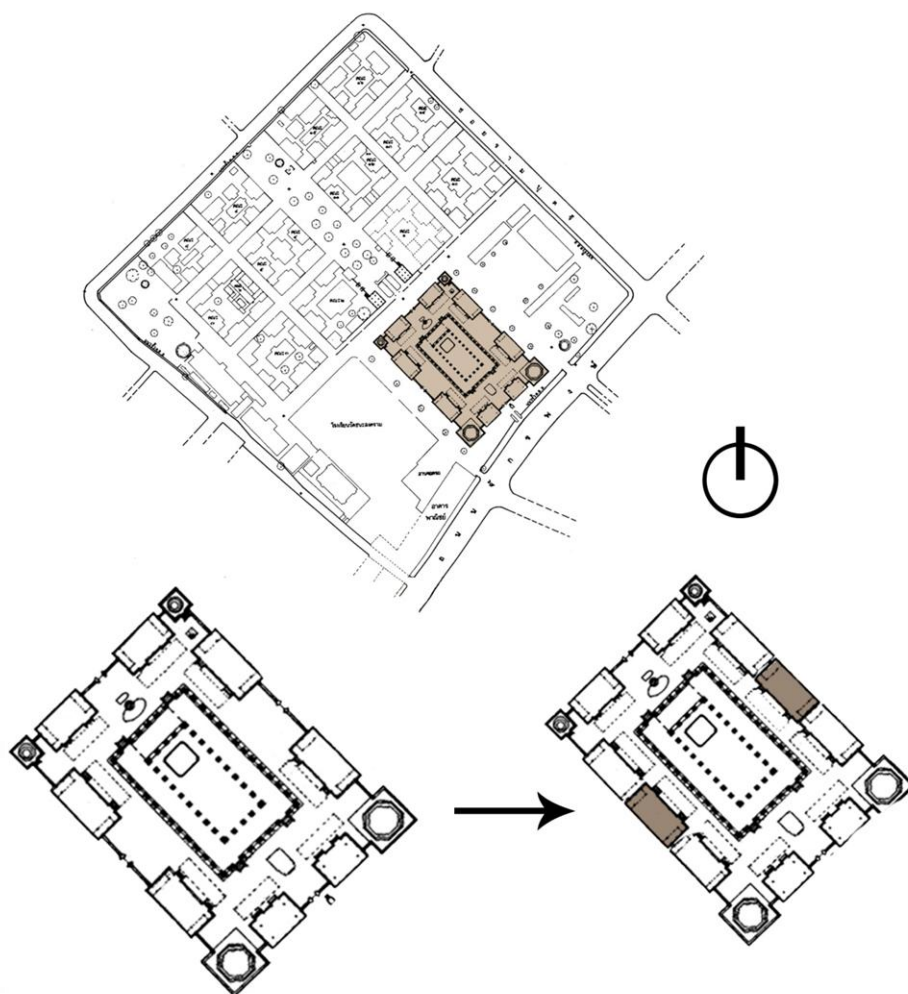
ภาพที่ 4-22 การแต่งกายของนักท่องเที่ยวในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

จากสภาพการณ์ปัจจุบันของพื้นที่โดยรอบวัด และการที่ไม่มีผู้ให้การจัดการ เนื่องจากเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญ วัดจึงต้องปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมในปัจจุบันโดยใช้ การป้องกันตนเอง เพื่อลดปัญหาที่ตามมาของการเปลี่ยนแปลงรอบๆบริเวณวัด

ความท้าทายรูปทรงและการออกแบบในช่วงที่ 4

ในเรื่องรูปแบบของสถาปัตยกรรมวังหน้านั้นยังคงถูกรักษาไว้ให้คงอยู่มาจน ปัจจุบัน หากแต่รูปแบบของการวางผังนั้นได้รับการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในส่วนของซุ้มประตู ทางเข้าเขตพุทธาวาส โดยมีการทาบซุ้มประตูออกแล้วใช้พื้นที่นั้นก่อสร้างศาลารายเพิ่ม 2 หลัง ซึ่ง ส่งผลต่อคุณค่าด้านจิตตธรรมเชื่อมร่วมด้วย เนื่องจากการเพิ่มอาคารใหม่เข้ามาเป็นการทำลายพื้นที่ วังเดิม

ภาพที่ 4-23 ศาลารายที่เพิ่มใหม่ในเขตพุทธาวาส
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

จากการวางผังของวัดโดยให้มีการแยกพื้นที่ 3 ส่วน อันได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์ เพื่อตอบสนองต่อใช้งานในลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ หากแต่ในปัจจุบันความหมายในการรองรับการใช้งานในพื้นที่แต่ละพื้นที่ มิได้สอดคล้องกับเจตนาในการแบ่งพื้นที่ เนื่องจากมีการจอดรถและร้านค้าในทุกพื้นที่ของวัดนั่นเอง

ความท้าทายประโยชน์และการใช้สอยในช่วงที่ 4

ในการอธิบายให้เห็นถึงภาพของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ในปัจจุบันนี้ ผู้ทำวิทยานิพนธ์เล็งเห็นว่า การอธิบายภายใต้การวางผังการใช้พื้นที่ของวัดเองเป็นพื้นที่สามส่วน คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์ เพื่อให้ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลง หรือลักษณะการใช้ที่ดินที่มีการเพิ่มเข้ามาใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของวัด

เขตพุทธาวาสช่วงที่ 4

ในปัจจุบันการใช้งานหลักในเขตพุทธาวาสนี้ยังคงใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาตามธรรมเนียมประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา อาทิเช่น การเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ การสวดมนต์ ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเองมีการแบ่งเขตพุทธาวาสอย่างชัดเจนจากพื้นที่อื่นโดยมีศาลารายเป็นดั่งสิ่งกั้นเขตแดนศักดิ์สิทธิ์นี้ ในพื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีอาคารดังนี้ พระอุโบสถอันเป็นอาคารประธาน เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง 2 องค์ เจดีย์ทรงกลม 2 องค์ ศาลาราย 10 หลัง ซึ่งจากเดิมมีเพียง 8 หลัง และปติมากรรมศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังตามความต้องการของเจ้าอาวาส มีรูปเคารพองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทสร้างเมื่อปีพุทธศักราช 2535 รอยพระพุทธรูปบาท และพระแม่ธรณีบีบมวยผมสร้างเมื่อปีพุทธศักราช 2552

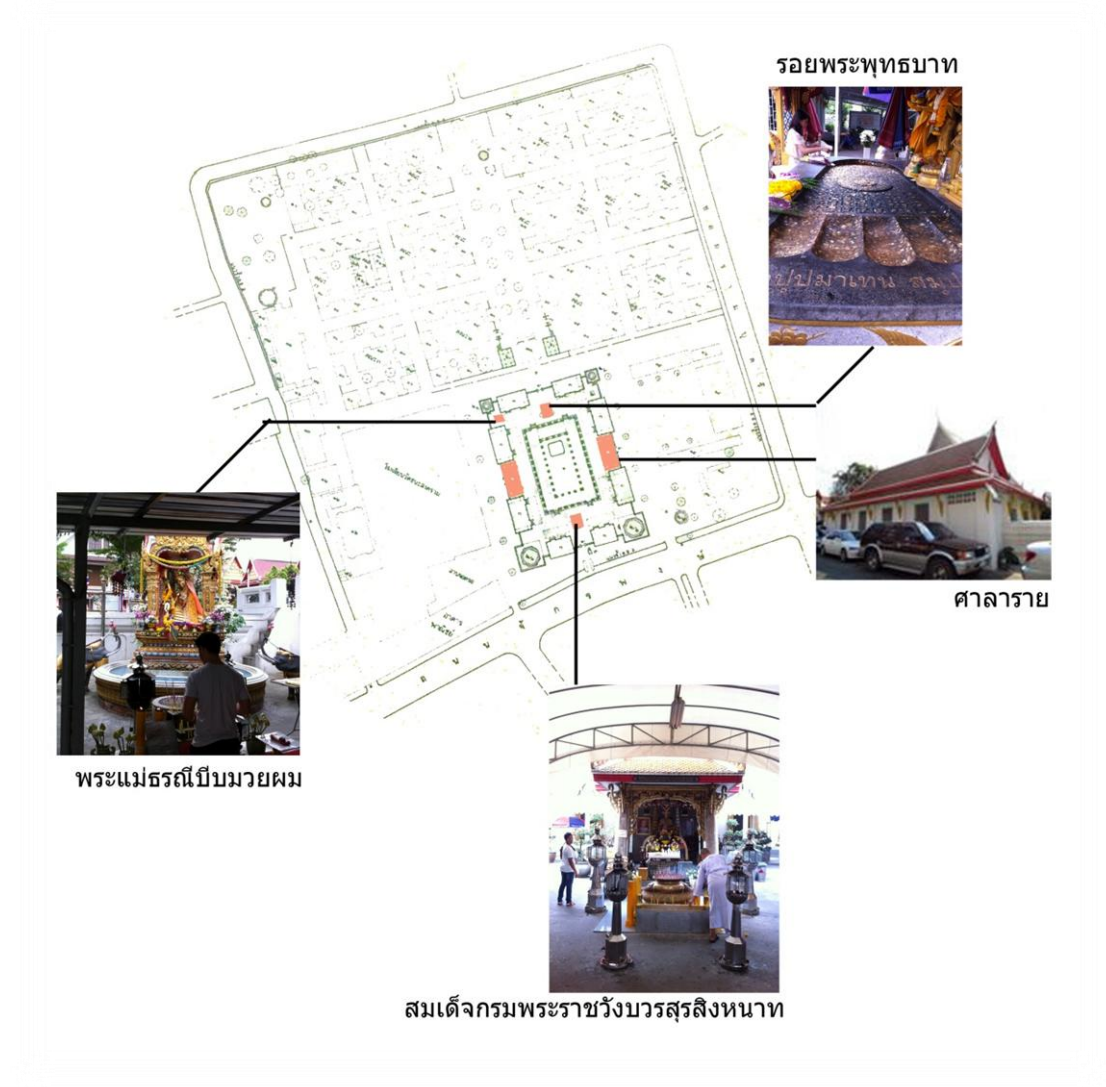

ชั้นประตูทางเข้าวัด

ก่อนเข้าสู่เขตพุทธาวาส

ภาพที่ 4-24 ทางเข้าวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

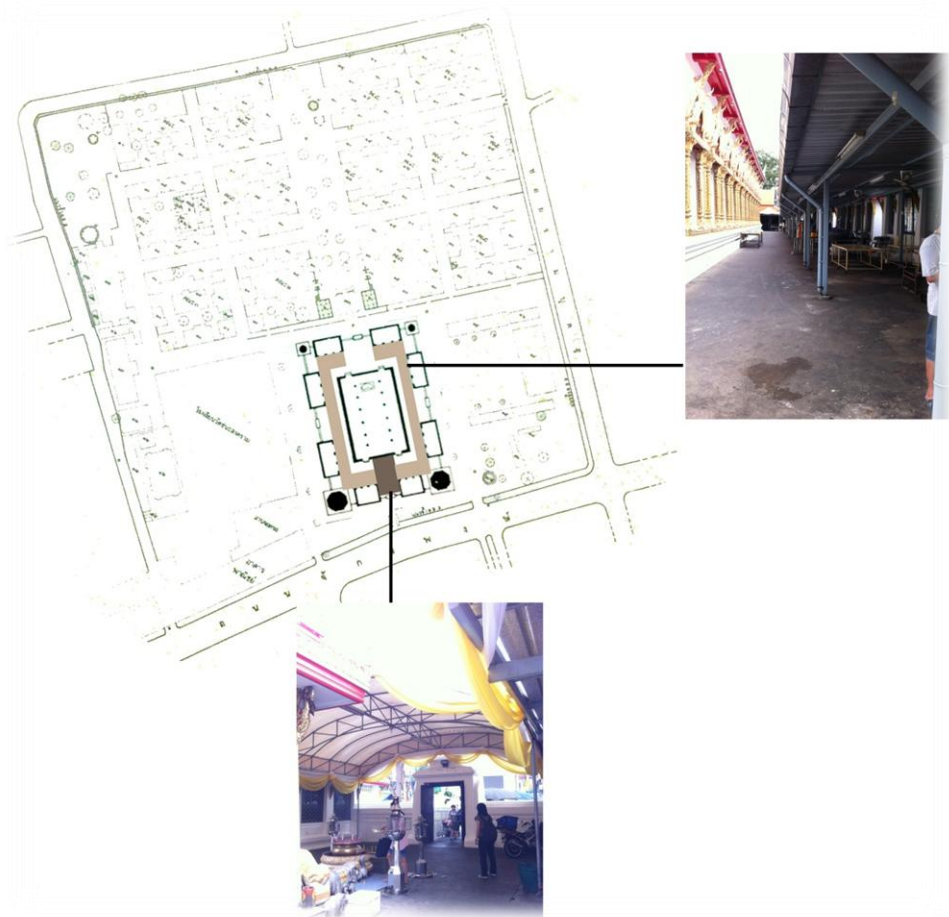
ภาพที่ 4-25 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิม

ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

นอกจากนี้ยังมีสิ่งทีเพิ่มเข้ามาในเขตพุทธาวาส ในบริเวณที่ว่างระหว่างอุโบสถ และศาลารายซึ่งสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้งานให้สะดวกขึ้นในปัจจุบัน นั่นคือการต่อเติมหลังคาเมทัลชีทออกมาจากศาลาราย และหลังคาผ้าใบคลุมบริเวณด้านหน้าพระบรมรูปสมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาท ทั้งเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งาน และคุ้มแดดคุ้มฝนตามสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย

ซึ่งศาลารายตามแบบแผนของไทยนั้น การใช้งานเป็นไปเพื่อให้เป็นที่นั่งพักสำหรับผู้มาวัด และเป็นการเสริมความสำคัญให้กับพระอุโบสถอันเป็นประธานในพื้นที่ วัดขณะสงครามยังคงเก็บรักษาองค์ประกอบนี้ไว้ เพียงแต่เปลี่ยนการใช้งานไปตามความต้องการการใช้

พื้นที่ในปัจจุบัน แต่เนื่องด้วยวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารมีพื้นที่วัดจำกัดและมีความต้องการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจการต่างๆจึงต้องเข้ามาใช้พื้นที่ส่วนนี้ โดยศาลารายที่มีอยู่ทั้ง 10 หลังนี้ได้แบ่งการใช้งานเป็น โรงครัว พื้นที่ขายสังฆทาน ห้องเรียนสำหรับภิกษุสามเณร และห้องเก็บของ ทำให้พื้นที่นั่งพักของผู้ที่เข้ามาในเขตพุทธาวาสกลายเป็นภายในพระอุโบสถแทน และการใช้งานใหม่นี้ก็เป็นสิ่งที่ควรกระทำในเขตสังฆาวาส อันเป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ทำกิจต่างๆโดยเฉพาะ เนื่องจากเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา และในปัจจุบันขณะมีการขายน้ำและขนมเพิ่มเข้ามา ซึ่งเหล่านี้ได้บังคับให้พื้นที่รอบพระอุโบสถแคบลงและยังบังคับพระเจดีย์ซึ่งอยู่ ณ มุมทั้งสี่ของเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 4-26 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิม
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรรมศิลปากร

ภาพที่ 4-27 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ในการเป็นพื้นที่สอย
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

ภาพที่ 4-28 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ในการเป็นพื้นที่ขายของและครัว
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

ภาพที่ 4-29 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ในการเป็นพื้นที่ขายของและครัว
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

ภาพที่ 4-30 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ในการเป็นพื้นที่ขายของ
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

ภาพที่ 4-31 แสดงสิ่งก่อสร้างที่เพิ่มเข้ามาจากสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมเพื่อประโยชน์ในการเป็นพื้นที่ขายของซึ่งบดบังความงามของพระเจดีย์

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

พระเจดีย์ในวัดชนะสงครามนั้นมีรูปแบบอยู่สองแบบ ได้แก่ พระเจดีย์ทรงย่อมุมไม้สิบสอง สององค์ และพระเจดีย์ทรงกลมสององค์ เริ่มแรกเมื่อครั้งไทยรับเอาพุทธศาสนาเข้ามานั้นก็ได้รับเอาแบบแผนในการสร้างอาคารต่างๆในวัดมาด้วย ซึ่งจะต้องสร้างพระเจดีย์เป็นองค์ประธานในพื้นที่เขตพุทธาวาส เนื่องจากคติความเชื่อที่พระเจดีย์เป็นดั่งตัวแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า เพราะมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ภายในจึงให้ความเคารพบูชาพระเจดีย์เป็นหลัก แต่ในยุคสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นต้นมาพระเจดีย์ก็ถูกลดบทบาทลงมาจากเดิม¹⁸⁸ เนื่องจากการใช้สอยที่ไม่สะดวกนักสำหรับการประกอบพิธีทางศาสนา

ในวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารได้ให้ความสำคัญกับพระอุโบสถซึ่งเป็นประธานของผังเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยไม่มีการสักการบูชาพระเจดีย์แต่อย่างใดเนื่องจากพระเจดีย์ของวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนี้มิได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แต่

¹⁸⁸ สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544. หน้า66.

เป็นการบรรจุอัฐิของเจ้านายชั้นสูงผู้เป็นตระกูลที่ให้การอุปถัมภ์วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ความสำคัญจึงเป็นรองพระอุโบสถ หากแต่พระเจดีย์ทรงจอมแหนี้ได้รับคำยกย่องว่าเป็นพระเจดีย์ทรงจอมแหที่มีสัดส่วน ทรวดทรงงดงามที่สุดไนรัตนโกสินทร์¹⁸⁹ เลยทีเดียว

ภายในพระอุโบสถเองก็มีใคร่จะแตกต่างกับศาลารายเท่าใดนัก เนื่องจากในปัจจุบันมีการนำอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆมาจัดวางไว้ในพื้นที่ส่วนต่างๆของพระอุโบสถโดยสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน การใช้สอยในปัจจุบันนั้นยังคงการใช้งานเพื่อเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมดังเช่นแบบแผนในอดีต และเนื่องจากในวัดชนะสงครามไม่มีพระวิหาร พุทธศาสนิกชนจึงไหว้พระ ฟังธรรมในพระอุโบสถด้วย และเมื่อมีการประกอบพิธีทางศาสนาก็จะกระทำขึ้นในพระอุโบสถเช่นกัน เนื่องด้วยเหตุนี้เองทำให้ภายในพระอุโบสถวัดชนะสงครามและหลายวัดในปัจจุบันมีข้าวของเครื่องใช้เพิ่มเข้ามา อาทิเช่น ชั้นวางหนังสือสวดมนต์สำหรับพุทธศาสนิกชน เก้าอี้ โต๊ะวางเบาะรองนั่ง ตู้บริจาค แจกันดอกไม้ และวางพระพุทธรูปขนาดเล็กบนตู้บริจาค ซึ่งควรจะมีโต๊ะหมู่บูชาสำหรับวางโดยเฉพาะเพื่อให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรองค์ และจากการสาธารณูปการที่ครบครันของยุคสมัยปัจจุบันและเพื่อความสะดวกในการใช้งานพระอุโบสถเพื่อให้ตอบสนองต่อการใช้งานของพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาเป็นจำนวนมากในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ทางวัดจึงได้ใส่สิ่งอำนวยความสะดวกเข้าไปในพระอุโบสถ อาทิเช่น ไฟฟ้า พัดลม เครื่องกระจายเสียง ตู้กดน้ำ ตู้นาฬิกา เป็นต้น พื้นที่ภายในพระอุโบสถจึงมองดูคล้ายพื้นที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้

ซึ่งการที่วัดนำเครื่องเรือนและอุปกรณ์ต่างๆเข้ามาไว้ในพื้นที่พระอุโบสถนี้ อาจสืบเนื่องมาจากพระอุโบสถมีขนาดใหญ่ จึงทำให้แม้จะวางเครื่องเรือนและอุปกรณ์ต่างๆเข้าไปแล้ว พระอุโบสถยังคงเหลือพื้นที่มากพอสำหรับกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งหากขนาดของพระอุโบสถมีขนาดเล็กดังเช่นในวัดปฐมวราธรรมก็คงไม่สามารถจัดวางสิ่งใดเพิ่มเข้าไปได้อีก เนื่องจากจะไม่เหลือพื้นที่ใดๆในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาได้

¹⁸⁹ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ฯ เล่ม 1, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ภาพที่ 4-32 แสดงภายในพระอุโบสถ
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

ภาพที่ 4-33 แสดงภายในพระอุโบสถ
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

จากการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในพระอุโบสถ เป็นสิ่งใหม่ที่น่าสนใจเข้ามาในยุคสมัยปัจจุบัน หากแต่การจัดการพื้นที่ภายในพระอุโบสถโดยการจัดพื้นที่ในลักษณะแบบ กึ่งตายตัว คือใช้เครื่องเรือนและอุปกรณ์ต่างๆ ในรูปแบบที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ไม่ยึดติดกับพื้นอาคารอย่างถาวร ซึ่งแม้ไม่ทำให้พื้นที่ดั้งเดิมเสียหาย หากยกเครื่องเรือนออกไปจะเผยให้เห็น ลักษณะของพื้นที่ดั้งเดิมได้ หากแต่การคงอยู่ของเครื่องเรือนและอุปกรณ์เหล่านี้มีอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบและมีจำนวนมาก เป็นการทำลายพื้นที่ที่ผู้คนจะรับรู้ได้

โดยรวมลักษณะการใช้งานพื้นที่ในเขตพุทธาวาสนี้มีความเปลี่ยนแปลงและมีการเพิ่มเติมการใช้งานแบบใหม่ อันพิจารณาได้ว่ามาจากความต้องการให้ตอบสนองต่อการใช้งานของผู้คนที่เข้ามาวัดในยุคปัจจุบัน พื้นที่ภายในพระอุโบสถอันเป็นประธานของผังนี้ มีการใช้งานเพิ่มเติมในการแบ่งพื้นที่บางส่วนสำหรับวางสิ่งของ เครื่องใช้ต่างๆ เพื่อสนองต่อการทำบุญ ทำลายบรรยากาศความเงียบสงบไปบ้าง ส่วนพื้นที่ภายนอกพระอุโบสถนั้นเป็นลักษณะของการใช้งานที่เปลี่ยนไปด้วยเหตุผลเดียวกันคือสนองต่อการใช้งานปัจจุบัน โดยไม่มีการใช้งานตามแบบ

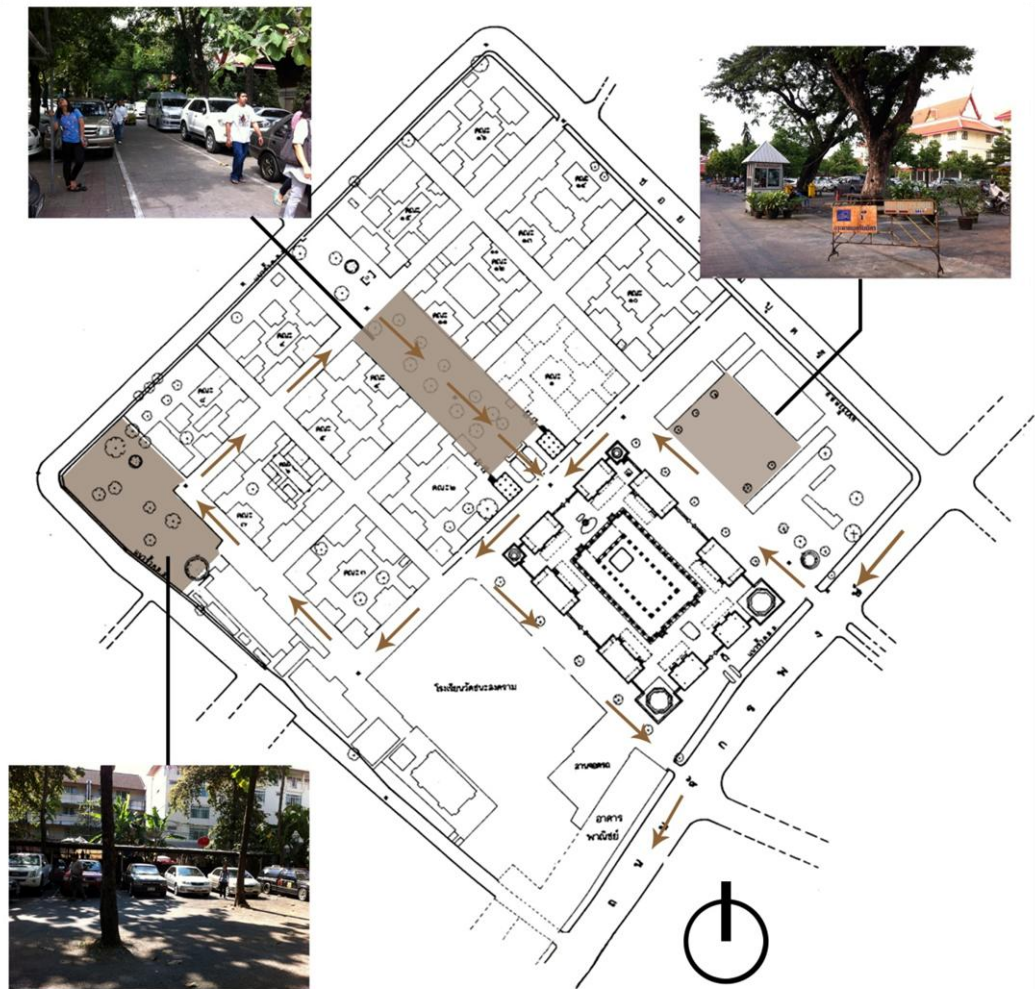
แผนดั้งเดิมอยู่เลย แต่เนื่องจากความต้องการพื้นที่จึงเปลี่ยนไปใช้เพื่อวางสังฆทาน เป็นที่เรียนของภิกษุสงฆ์ เป็นครัว และที่เก็บของ ซึ่งในการรับรู้เขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นแทบจะเลือนหายไป และทำลายการรับรู้พื้นที่โดยรอบพระอุโบสถที่ควรจะต้องสงบเงียบเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสทำจิตใจให้สงบก่อนเข้าถึงพื้นที่ภายในพระอุโบสถอันเป็นดังที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปองค์

เขตสังฆาวาสช่วงที่ 4

พื้นที่เขตสังฆาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารนี้วางผังตามการจัดการปกครองภายในวัดที่เป็นแบบ คณะ จึงวางกฎตามหมู่คณะตั้งแต่คณะ 1 – 16 โดยเขตสังฆาวาสนี้วางต่อจากเขตพุทธาวาสจัดวางอาคารเป็นแบบช่องตาราง โดยพื้นที่นี้จะมีรั้วมิดชิดชัดเจน อาคารในพื้นที่นี้ ได้แก่ กุฏิ หอระฆัง หอไตร ที่פקเด็กวัด ห้องน้ำสำหรับสาธุการณะ อันเป็นอาคารพื้นฐานที่พึงมี หากแต่ในปัจจุบันมีการมีการแบ่งพื้นที่บางส่วนให้ผู้ประกอบการเช่าเป็นพื้นที่ค้าขาย ทั้งเสื้อผ้า อาหาร และสิ่งของต่างๆในพื้นที่ เนื่องจากบทบาทของวัดในความสัมพันธ์กับชุมชนวัดจึงอนุญาตให้มีการค้าขายในพื้นที่ และเขตสังฆาวาสยังได้แบ่งพื้นที่อีกส่วนเพื่อใช้เป็นที่บริการจอดรถโดยจะมีการเก็บค่าบริการที่จอดรถ ณ ทางเข้าออกของวัดเอง ซึ่งการใช้งานครุฑใหม่ที่เพิ่มเข้ามานี้ทำให้การที่เขตสังฆาวาสอันเป็นพื้นที่ที่ควรให้พระภิกษุสงฆ์สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัว¹⁹⁰ สาเหตุนี้นี้อาจเนื่องมาจากเมื่อหลังเหตุการณ์ปฏิวัติจากคณะราษฎรทำให้วัดต้องอยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวง วัดหลายแห่งจึงต้องบริหารจัดการวัดด้วยตนเอง และจากการเลิกทาสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้วัดไม่มีแรงงานในการดูแล ทำนุบำรุงวัด ด้วยเหตุนี้วัดจึงต้องหาปัจจัยเข้ามาใช้ในการดูแลวัดด้วยตัวเอง และการที่ต้องขยายพื้นที่สำหรับหาปัจจัยเข้าวัดมาถึงเขตสังฆาวาสนี้ อาจเนื่องมาจากมีพื้นที่เขตธรณีสงฆ์ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้งานพื้นที่นั่นเอง

แม้ว่าการจัดพื้นที่จอดรถจะมีได้เข้ามาในเขตสังฆาวาสเสียทีเดียว หากแต่การสัญจรนำรถยนต์เข้าออกนั้นจะต้องผ่านหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาสไป ซึ่งนี่เองทำให้มีฆราวาสเดินผ่านหมู่กุฏิไปมาได้ เนื่องจากการจัดพื้นที่จอดรถรอบบริเวณสังฆาวาส

¹⁹⁰ ไซติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2539.

ภาพที่ 4-34 แสดงตำแหน่งที่จอดรถโดยรอบ และลักษณะทางสัญจรที่ต้องผ่านเข้าไปในเขตสิ่งมาวาส
 ที่มาของผัง : เขียนขึ้นจากผังกรรมศิลป์การ
 ที่มาของภาพ : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 6 มกราคม 2556

ภาพที่ 4-35 แสดงการใช้งานพื้นที่ระหว่างสังฆาวาส
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

ภาพที่ 4-36 แสดงโดยรอบต้นโพธิ์ซึ่งเป็นต้นไม้สำคัญทางพุทธศาสนา

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

เขตธรณีสงฆ์ช่วงที่ 4

ที่ธรณีสงฆ์เป็นพื้นที่ที่เหลือจากการที่วัดแบ่งพื้นที่ไปใช้เป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสแล้ว วัดชนะสงครามใช้พื้นที่นี้สำหรับสาธารณะประโยชน์และหาปัจจัยเข้ามาดูแลวัด โดยอาคารในพื้นที่นี้ได้แก่ โรงเรียนวัดชนะสงคราม ศาลา และพื้นที่โล่งสำหรับบริการที่จอดรถ ซึ่งในอดีตที่ธรณีสงฆ์มักจะเป็นพื้นที่สำหรับสาธารณะประโยชน์ โดยมีโรงเรียนสำหรับสอนหนังสือให้พระเณร และเด็ก รวมทั้งยังมีพื้นที่โล่งสำหรับจัดงานประเพณีต่างๆ อาทิ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น หากแต่ในปัจจุบันผู้คนได้ลดกิจกรรมบางอย่างที่ปฏิบัติลง เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่จะต้องมีการขนทรายเข้าวัดนั้น ปัจจุบันวัดส่วนใหญ่นิยมถมพื้นที่ด้วยคอนกรีตเพื่อให้สะดวกต่อการใช้ยานพาหนะทำให้ลานวัดถูกแบ่งไปทำหน้าที่เป็นถนนและลานจอดรถ จึงไม่มีลานที่เป็นดินเป็นทรายอย่างในสมัยก่อนเพื่อทำกิจกรรมดังกล่าว และการเล่นน้ำสงกรานต์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้ผู้คนเล่นน้ำกันในที่ที่มีการจัดงาน ในวัดชนะสงครามนั้นก็ไม่มีคนมาเล่นน้ำในบริเวณวัด คนนิยมเล่นน้ำที่ถนนข้าวสาร และเมื่อต้องการล้างคราบแป้งหรือเข้าห้องน้ำจึงจะเข้ามาในวัด บางกฐิพระท่านเปิดให้ใช้ห้องน้ำแต่เมื่อมามากเข้าก็ปิด¹⁹¹

ที่ธรณีสงฆ์ของวัดชนะสงครามนั้นนอกจากจะเป็นพื้นที่ตึกแถวจำนวน 10 ห้อง

¹⁹¹ สัมภาษณ์. พระมหาสมศรี บุญพรรณ พระอาจารย์วัดชนะสงคราม พุทธศักราช 2551.

ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้า¹⁹² ยังมีในพื้นที่ภายนอกอีกโดยได้ให้บุคคลเช่าเพื่อประกอบกิจการโดยทางผู้เช่าจะนำค่าเช่าเข้ามาให้ทางวัดเอง

อาจกล่าวได้ว่าเขตธรณีสงฆ์วัดชนะสงครามนั้นก็เป็นดังอดีตอย่างหลาย ๆ วัดที่ใช้พื้นที่นี้ในการหาผลประโยชน์ให้กับวัดเพื่อเป็นปัจจัยในการดูแลวัด จากการที่วัดชนะสงครามเปิดพื้นที่ให้บริการที่จอดรถ และวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชวังจึงไม่มีเมรุสำหรับฌาปนกิจทำให้วัดต้องการปัจจัยจากการบริจาคของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากวัดจะต้องจัดการดูแลตนเองจากการที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของกระทรวง แต่ภาครัฐไม่มีเงินทุนสนับสนุนให้แก่วัดได้อย่างเพียงพอ ซึ่งในการซ่อมบำรุงวัดแต่ละครั้งวัดก็เป็นผู้จัดการจัดจ้างช่างและลงทุนเอง¹⁹³

ภาพที่ 4-37 แสดงการใช้งานพื้นที่ธรณีสงฆ์เพื่อการจอดรถ

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

¹⁹² สัมภาษณ์. พระมหาจตุฎ ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

¹⁹³ สัมภาษณ์. คุณสุริยะ พจนดิลก ไวยาวัจกรวัดชนะสงคราม วันที่ 30 พฤษภาคม 2555

นอกจากการใช้งานในการพิธีกรรมทางศาสนาในพื้นที่เขตพุทธาวาส การเป็นที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ในพื้นที่เขตสังฆาวาส และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ในพื้นที่เขตธรณีสงฆ์ ปัจจุบันวัดยังมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และเนื่องด้วยวัดชนะสงครามอยู่ท่ามกลางแหล่งท่องเที่ยวจึงทำให้มีผู้คนเข้ามาในวัดมากขึ้น จึงส่งผลให้ผู้ใช้งานในวัดนอกจากพระสงฆ์ สามเณร ชาวชุมชนแล้ว ยังมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นผู้ใช้งานใหม่ร่วมด้วย

ความท้าทายด้านลักษณะทางนามธรรมช่วงที่ 4

ในการรับรู้พื้นที่วัดชนะสงครามในความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ ถูกเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยหากใช้อุปกรณ์ในการรับรู้ด้วยตาจะเห็นถึงองค์ประกอบใหม่ที่เพิ่มเข้า อันเป็นการทำลายการรับรู้การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคน เนื่องจากสภาพภายในวัดเมื่อเข้าถึงนั้นมิได้เหลือความสงบเนื่องการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ อาทิเช่น การต่อเติมหลังคา การสร้างสิ่งสักการะบนพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถ การจัดร้านขายดอกไม้ ภูเบศน์ เครื่องดื่ม เป็นต้น เหล่านี้ได้ลดประสบการณ์ในการรับรู้ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องด้วยมิได้มีบรรยากาศที่แตกต่างจากทางโลกอย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้ผู้คนมิได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์ของที่ตั้งนี้

ภาพที่ 4-38 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ประมาณปีพุทธศักราช 2525

ที่มา : หนังสือนำชมกรุงรัตนโกสินทร์

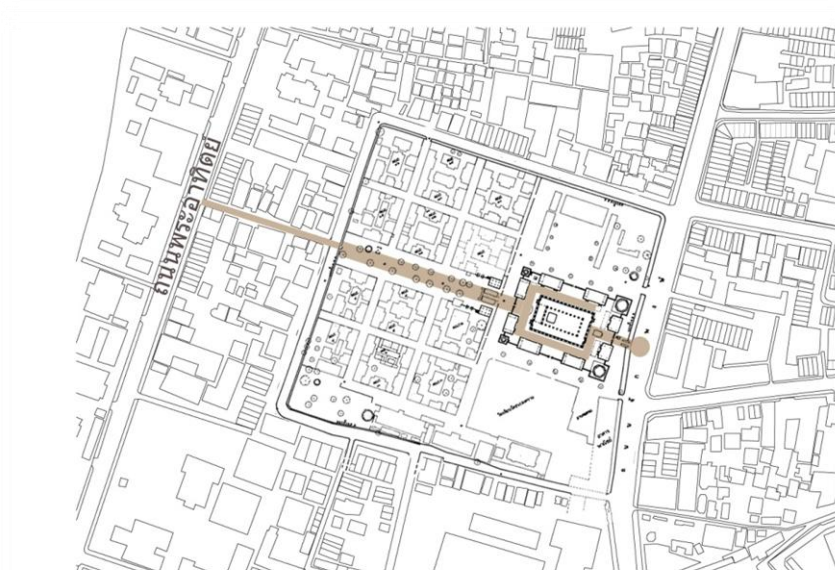
ภาพที่ 4-39 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ประมาณปีพุทธศักราช 2535
ที่มา : หนังสือมรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1

ภาพที่ 4-40 แสดงทางเข้าพื้นที่วัดชนะสงคราม ปีพุทธศักราช 2555
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 2 ธันวาคม 2555

การรับรู้เสียงภายในวัดนั้นแม้จะมีเสียงเครื่องยนต์วิ่งผ่านแ้วเข้ามา เนื่องจากพื้นที่หน้าสุดซึ่งคือเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ติดกับถนน หากแต่เมื่อผ่านพื้นที่ชายของเข้าไปถึงพื้นที่

ภายในเสียงยังคงความสงบ เมื่อเปรียบเทียบกับเสียงที่เกิดภายนอกบริเวณวัด ในยามที่มีลมพัดโชยมา กระดิ่งที่ติดอยู่รอบชายคาพระอุโบสถและศาลาราย จะพร้อมกันส่งเสียงกึ่งๆกึ่งวานในโสตสัมผัสให้ได้รับรู้เสียงของวัด เสียงของพื้นที่นี้ ซึ่งในปรากฏการณ์นี้นอกจากลมจะส่งพลังงานให้กระดิ่งเกิดเสียงแล้วยังส่งผลให้เกิดอีกเสียงหนึ่งคือเสียงใบไม้เมื่อต้องลม ด้วยใบไม้แต่ละใบจะเสียดสีกันทำให้เกิดเป็นเสียงขึ้นมา และลมนอกจากจะกระตุ้นอุปกรณ์รับรู้ต่างๆ ยังให้การรับรู้ทางผิวหนัง เมื่อลมพัดต่อกับเส้นขนทุกเส้นบนผิวหนัง และรับรู้ถึงความเย็นสบายเมื่อลมพัดพาความร้อนออกไปจากผิวหนัง

ภาพที่ 4-41 แสดงเส้นทางการสำรวจเสียงเริ่มจากด้านวัดชนะสงครามไปจนถึงถนนพระอาทิตย์
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

เมื่อเอาใจจดจ่อกับเสียงเหล่านี้จะทำให้ลืมนึกถึงเสียงแวมที่ผ่านเข้ามาของยวดยานพาหนะที่กำลังเคลื่อนที่อยู่บนท้องถนน ทั้งเสียงกระดิ่งเสียงใบไม้รวมถึงสายลมที่ต้องผิวสัมผัส ช่วยหล่อหลอมให้เกิดเป็นความเย็นและความสงบ โดยจะสามารถสัมผัสได้ในวัณธรรมาซึ่งมีผู้เข้าชมวัดชนะสงครามในปริมาณที่น้อยกว่าวันสำคัญทางศาสนา และเมื่อเดินพื้นที่วัดชนะสงครามจะพบความแตกต่างของเสียงทันที ทั้งเสียงนักท่องเที่ยวพูดคุยกันในร้านค้า ร้านอาหารต่างๆ และเสียงเพลงที่เปิดขับกล่อมลูกค้า เมื่อมาถึงถนนพระอาทิตย์จะเป็นเสียงอีกทีกของเครื่องยนต์จากยานพาหนะที่ขับเคลื่อนอยู่เต็มท้องถนน อาจกล่าวได้ว่าเสียงที่ทำให้เกิดความสงบในวัดชนะสงครามยังคงอยู่ เมื่อเข้าไปในบริเวณวัด

ตารางที่ 4-1 สรุปการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ในสี่ช่วงเวลา

	คุณค่า ความแท้ ที่มีการเปลี่ยนแปลง	ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง
ช่วงที่ 1	คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม	มีการขยายขนาดพระอุโบสถ และองค์ประกอบของผังในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ พระเจดีย์เหลี่ยม 2 องค์ พระเจดีย์กลม 2 องค์ ศาลาราย 8 หลัง ซุ้มประตูทั้ง 4 ทิศ
	คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	บุคคลสำคัญซึ่งก็คือกษัตริย์ได้เสด็จมายังวัดเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา
	ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง	เป็นที่พักอาศัยถาวรของข้าราชการวังหน้าและชุมชนรอบวัดเป็นชุมชนมอญครอบครัวของทหารในกองทัพของสมเด็จพระราชวังบวรสุรสิงหนาท
ช่วงที่ 2	คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	รัชกาลที่ 4 ทรงดำเนิการก่อสร้างซุ้มประตูเขตสังฆาวาส 2 ซุ้ม
	คุณค่าด้านจิตใจ	บทบาททางศาสนาในรัชกาลที่ 4 ได้ฟื้นฟูพิธีสวดพระปริตรรามัญ
	ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง	เป็นช่วงที่บ้านเมืองพัฒนาทางด้านคมนาคมทางบก เกิดถนนสายใหม่ใกล้ๆบริเวณวัด และในช่วงนี้พื้นที่โดยรอบได้พัฒนาจากย่านที่พักเป็นย่านการค้า
ช่วงที่ 3	ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง	โดยรอบเกิดอาคาร ตึกแถว และห้างร้านขึ้นมาใหม่หลายแห่ง

ตารางที่ 4-1 สรุปการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ในสี่ช่วงเวลา

	คุณค่า ความแท้ ที่มีการเปลี่ยนแปลง	ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง
ช่วงที่ 4	คุณค่าด้านจิตใจ	<p>บทบาททางศาสนา การสวดพระปริตรรามัญมีพระสงฆ์ที่ยังสามารถสวดได้ 5 รูปเท่านั้น</p> <p>บทบาททางสังคม มีโรงเรียนสำหรับเด็กเล็กซึ่งอยู่ภายใต้ความดูแลของวัด</p> <p>เมื่อมีชาวมุสลิมขออนุญาตใช้พื้นที่ในวัดเพื่อตั้งร้านค้าทางวัดได้แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งให้ หากแต่ในบางพื้นที่ที่มีการอนุญาตนั้นไม่เหมาะที่จะมีการขายของ</p> <p>วัดและชุมชนยังคงมีปฏิสัมพันธ์กันในการที่ชุมชนยังคงนิมนต์พระจากวัดชนะสงครามไปทำบุญทั้งชุมชน</p> <p>บทบาททางการท่องเที่ยว เป็นบทบาทใหม่ซึ่งเพิ่มเข้ามา ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อหลายด้าน</p>
	ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง	<p>โดยรวมเป็นแหล่งเกสต์เฮาส์อันมีชื่อเสียงของเมืองไทยซึ่งเต็มไปด้วยนักท่องเที่ยวทำให้ชุมชนดั้งเดิมย้ายออกจากพื้นที่ หากแต่ชุมชนละแวกวัดยังคงมีอยู่บ้าง เพียงแต่ไม่ได้มีชาวมอญอยู่หนาแน่นดังในอดีต</p>
	ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ	<p>ในฝั่งเขตพุทธาวาสมีการเพิ่มองค์ประกอบใหม่เข้าไป อาทิเช่น ศาลาราย รูปเคารพองค์สมเด็จพระราชาธิบดีบรมสุริยวงศา เป็นต้น</p> <p>และการสร้างอาคารเพิ่มเติมซึ่งทำให้รูปแบบดั้งเดิมเสียหาย</p> <p>ความหมายของความสัมพันธ์ของแต่ละพื้นที่จากการกำหนดผังให้รองรับการใช้งานที่แตกต่าง หากแต่ปัจจุบันได้รับความเสียหายในเชิงความหมาย</p>

ตารางที่ 4-1 สรุปการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ในสี่ช่วงเวลา

	คุณค่า ความแท้ ที่มีการเปลี่ยนแปลง	ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง
ช่วงที่ 4	ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย	เขตพุทธาวาส นั้นมีการเพิ่มการใช้สอยใหม่เข้าไปไปมาก อาทิเช่น การใช้พื้นที่ศาลารายเป็นห้องเรียนของพระสงฆ์ สามเณร การต่อหลังคาเพิ่มเติมเพื่อปรับเปลี่ยนการใช้งาน เป็นต้น เขตสังฆาวาสนั้นยังคงการใช้งานเดิมหากแต่การใช้งานในพื้นที่อื่นได้ส่งผลให้เป็นทางสัญจร เขตธรณีสงฆ์ ยังคงใช้เพื่อสาธารณะ เป็นโรงเรียน และพื้นที่สำหรับหารายได้ให้กับวัด
	ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม	การรับรู้พื้นที่ในความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของวัดขณะสงครามนั้นถูกบดบังไปด้วยร้านค้าเล็กๆ และการจัดพื้นที่เป็นที่จอดรถ ซึ่งทำให้พื้นที่ภายในวัดไม่มีใครจะแตกต่างจากพื้นที่ทางโลกเท่าใดนัก

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคุณค่าและความแท้ของวัดขณะสงครามทั้ง 4 ช่วงเวลานั้นพบว่าในช่วงเวลาที่ 1 -3 นั้นมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญไม่มาก มีเพียงพัฒนาการของสภาพแวดล้อมโดยรอบวัดจากเป็นทุ่งนากว้างมาถึงการเป็นย่านการค้าในเวลาต่อมา การสร้างอาคารต่างๆเพิ่มเติมในพื้นที่วัดขณะสงคราม และการฟื้นคืนพิธีทางศาสนา คือ พิธีสวดพระปริตร รามัญ หากแต่ในการศึกษาพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นมากในช่วงเวลาที่ 4 อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในคุณค่าด้านจิตใจ ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม โดยลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปในแนวทางของการเพิ่มสิ่งใหม่เข้าไป อาทิเช่น การเพิ่มตู้รับบริจาค อุปกรณ์ เฟอร์นิเจอร์ต่างๆ ภายในพระอุโบสถ การเพิ่มร้านค้าและรูปเคารพต่างๆเข้าไปในพื้นที่เขตพุทธาวาส การใช้งานพื้นที่เป็นลานจอดรถ ในบริเวณวัด เป็นต้น เหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน โดยได้กระทบต่อความหมายเฉพาะของพื้นที่แต่ละพื้นที่ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์

4.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพ คุณค่าและความแท้ของวัด

จากบทที่ 3 และ 4.1 นั้นเป็นการศึกษาคุณค่าและความแท้ และการเปลี่ยนแปลงของคุณค่าและความแท้ของวัดขณะสงครามราชวรมหาวิหาร ซึ่งทำให้เห็นทั้งคุณค่าและความแท้ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง และในด้านที่ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง และจากการศึกษาดังกล่าวจึงทำให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่า และกายภาพของวัด ซึ่งกายภาพได้รวมอยู่ในคุณค่า ความแท้โดยสรุปได้ถึงปัจจัย 6 ประการ ดังนี้

4.2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

4.2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว

4.2.3 ปัจจัยด้านชุมชน

4.2.4 ปัจจัยด้านบทบาทของวัด

4.2.5 ปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด

4.2.1 ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

ปัจจัยด้านกฎหมายนี้สืบเนื่องจากการเปลี่ยนการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย ได้มีการเปลี่ยนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ให้เป็นไปแบบระบอบการปกครองประเทศ โดยให้วัดเป็นนิติบุคคลและให้อำนาจสิทธิขาดแก่เจ้าอาวาสอย่างเต็มที่ในการบริหารจัดการวัดด้วยตนเอง ซึ่งปัจจัยในด้านนี้ได้ส่งผลกระทบต่อคุณค่าด้านสถาปัตยกรรม และคุณค่าด้านคติความเชื่อโดยกระทบต่อแนวคิดในการออกแบบและการวางผังตามลักษณะของภูมิจักรวาล จากการที่เจ้าอาวาสได้สร้างศาลารายเพิ่มเติมและรูปเคารพต่างๆในเขตพุทธาวาส และยังได้ส่งผลกระทบต่อความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม จากการเพิ่มการใช้งานพื้นที่ภายในวัดให้เป็นพื้นที่สำหรับจอตถยนต์ตามพื้นที่ว่างในเขตสังฆาวาสและเขตธรณีสงฆ์ การอนุญาตร้านค้าให้เข้ามาตั้งขายภายใน 3 เขตพื้นที่ และการเพิ่มตู้บริจาคและอุปกรณ์ต่างในพื้นที่พระอุโบสถ ซึ่งเหล่านี้เป็นการกระทบต่อความหมายของพื้นที่ทั้งสามซึ่งมีลักษณะเฉพาะต่างกันไป โดยเขตพุทธาวาสนั้นเป็นพื้นที่เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา เขตสังฆาวาสเป็นที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ และเขตธรณีสงฆ์เป็นพื้นที่เพื่อฆราวาสและสาธารณะประโยชน์ หากแต่ในปัจจุบันการจัดการวัดนั้นได้จัดให้ทุกพื้นที่มีลักษณะการใช้งานที่เพิ่มเข้ามาไปในทางเดียวกัน คือ ในทุกเขตมีที่จอตถยนต์ มีร้านค้าทำให้ความเป็นส่วนตัวของพื้นที่และการปฏิบัติตนในแต่ละพื้นที่ในการรับรู้ของผู้ที่เข้ามานั้นจึงไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก

4.2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว

จากการกำหนดลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจัยข้างต้น ได้ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบวัดชนะสงครามมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจไปอย่างมาก ซึ่งในปัจจุบันกลายเป็นย่านสถานที่ท่องเที่ยวและเกสต์เฮาส์อันเป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ในชื่อถนนข้าวสารจึงทำให้มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้าสู่วัดมากขึ้น ประกอบกับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้สร้างภาพลักษณ์ของการไหว้พระเก้าวัดให้เป็นหนึ่งในการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครโดยวัดชนะสงครามเป็นหนึ่งในเก้าวัดดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้วัดต้องจัดการพื้นที่ภายในวัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มีมากขึ้นในปัจจุบัน ทั้งกล่องบริจาคในพื้นที่พระอุโบสถ พื้นที่สำหรับการซื้อเครื่องสักการบูชารูปเคารพองค์สมเด็จพระบรมราชเจ้าสุริยวงศา และองค์พระประธานอันเป็นรูปเคารพสำคัญ และการต่อเติมหลังคาเมทัลชีทภายในพื้นที่เขตพุทธาวาส

ภาพที่ 4-42 แสดงพื้นที่ร้านค้าเพื่อขายอุปกรณ์สักการะรูปเคารพในพื้นที่เขตพุทธาวาส
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

และพื้นที่จอดรถในพื้นที่สังฆาวาส อันเป็นเหตุให้เกิดการเพิ่มการใช้ที่ดินในลักษณะดังกล่าวทั่วบริเวณพื้นที่วัด โดยส่งผลให้การรับรู้ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสวนพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้นไม่แตกต่างจากพื้นที่ทั่วไป นอกจากนี้ความเป็นส่วนตัวของพื้นที่สังฆาวาสในการเป็นที่อยู่ของหมู่สงฆ์ถูกรบกวนไปด้วยกิจกรรมดังกล่าว เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อคุณค่าด้านสถาปัตยกรรมด้วยการต่อเติมหลังคาออกมาจากตัวอาคารเดิม ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอยจากการเพิ่มการใช้สอยใหม่เข้า และกระทบกับความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรมจากการตั้งร้านค้าขายเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวนั้นได้บดบังการรับรู้พื้นที่ว่างและความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไป

แม้ว่าวัดชนะสงครามจะเป็นวัดหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่โครงการอนุรักษ์และพัฒนา

เกาะรัตนโกสินทร์โดยโครงการนี้ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านโบราณคดี คุณค่าด้านศิลปกรรม และคุณค่าด้านสถาปัตยกรรมเป็นสำคัญ และสิ่งที่โครงการให้ความสำคัญกับวัดชนะสงครามนั้นมีพระอุโบสถซึ่งได้รับการปฏิสังขรณ์ในโครงการ และถึงแม้จะมีมาตรการในการกำหนดการก่อสร้างอาคารในเรื่องของความสูงหรือร้านค้าในบริเวณโดยรอบวัดหากแต่พื้นที่โดยรอบยังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างปัจจุบัน

4.2.3 ปัจจัยด้านชุมชน

ในอดีตสังคมโดยรอบวัดชนะสงครามนั้นคือครอบครัวของทหารมอญ และชุมชนข้าราชการวังหน้า ซึ่งได้สร้างครอบครัวที่บริเวณนี้ ดังนั้นเมื่อถึงกำหนดเวลาลูกหลานชาวมอญได้บวช มักจะจำพรรษาที่วัดชนะสงครามทำให้มีพระที่สามารถสวดภาษามอญได้มีอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อสภาพสังคมโดยรอบเปลี่ยนไปชาวชุมชนเดิมหายไป และพระสงฆ์สามเณรที่เข้าจำพรรษาในปัจจุบันมักจะเป็นพระจากต่างถิ่นสอบเข้ามาเพื่อการบวชเรียนโดยเฉพาะ จึงทำให้พระสงฆ์สามเณรที่สามารถสวดภาษามอญได้ลดลงไปด้วย ซึ่งในปัจจุบันพระสงฆ์ที่สามารถสวดภาษามอญได้และเป็นผู้สวดพระปริตรรามัญมีเพียงห้ารูปเท่านั้น จึงส่งผลกระทบต่อคุณค่าด้านจิตใจในบทบาททางศาสนาของวัดชนะสงคราม นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง เนื่องด้วยในอดีตวัดชนะสงครามถูกรายล้อมด้วยชุมชนชาวมอญซึ่งเคยมีความสัมพันธ์อันดีกับวัด

นอกจากนี้ปัจจัยในด้านชุมชนยังรวมถึงความนิยมในการทำบุญให้พระ ถวายสังฆทาน ซึ่งเป็นเหตุให้วัดมีการจัดพื้นที่สำหรับอุปกรณ์ต่างๆ เหล่านี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การบูชารูปเคารพต่างๆ ของพุทธศาสนิกชน และจากการพัฒนาของระบบคมนาคมขนส่งในประเทศ จึงเป็นเหตุให้ผู้คนนิยมใช้ยานพาหนะมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้วัดมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในหลายส่วนของวัดเพื่อให้สามารถรองรับยานพาหนะที่พุทธศาสนิกชนใช้เดินทางมายังวัด และเป็นการสร้างรายได้ให้เข้ามาบำรุงวัดอีกทางหนึ่งด้วย โดยในส่วนนี้ได้ส่งผลกระทบต่อความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอยในการเพิ่มการใช้งานที่ไม่เกี่ยวข้องกับการใช้งานดั้งเดิม

4.2.4 ปัจจัยด้านบทบาทของวัด

ด้วยบทบาทหน้าที่ของวัดซึ่งจากที่กล่าวมาในบทที่ 2 นั้น มีมากกว่าการสืบทอดพระพุทธรักษาหากแต่วัดในประเทศไทยรวมถึงวัดชนะสงครามนั้นมีบทบาทหน้าที่อันเป็นที่พึงให้แก่สังคม และชุมชน เมื่อมีผู้ขอความช่วยเหลือวัดจึงต้องตอบรับ ซึ่งในกรณีของวัดชนะสงครามนี้เป็นไปในลักษณะที่พ่อค้าแม่ค้าขอแบ่งพื้นที่วัดในบางส่วนเพื่อตั้งร้านประกอบอาชีพค้าขาย โดยของที่ขายนั้นมีลักษณะต่อเนื่องกับของที่ขายบริเวณชอยรามบุตรี อาทิเช่น เสื้อผ้า ของชำ อาหาร

เป็นต้น และวัดจึงอนุญาตให้ใช้พื้นที่เพื่อทำอาชีพได้ โดยมีได้คิดค่าเช่า¹⁹⁴ กับพ่อค้า แม่ค้า เพียงแต่ตั้งข้อตกลงให้เก็บพื้นที่ให้สะอาดเรียบร้อยเมื่อเลิกใช้งานในแต่ละวัน จึงเป็นเหตุให้มีภาพรถเข็น และร้านค้าขายอาหารเครื่องดื่ม และเสื้อผ้าเข้ามาใช้พื้นที่ต่างๆของวัด และเนื่องด้วยลักษณะการวางผังของวัดขณะสงครามที่มีการแบ่งพื้นที่เป็น 3 ส่วนนั้นเป็นการกำหนดลักษณะการใช้ที่ดินไปในตัว หากแต่พื้นที่ธรณีสงฆ์อันเป็นพื้นที่เพื่อสาธารณะประโยชน์นั้นไม่เหลือพื้นที่ว่างพอจะกระทำการใดเนื่องจากจัดเป็นพื้นที่สำหรับจอดรถไปแล้ว วัดจึงได้อนุญาตให้ตั้งร้านค้าในพื้นที่ตอนท้ายของเขตสังฆาวาส และในปัจจุบันเข้ามาตั้งรถเข็นภายในเขตพุทธาวาสร่วมด้วย ซึ่งเป็นการทำลายความหมายในลักษณะการใช้ที่ดินของพื้นที่ทั้ง 3 ไปอันเป็นการกระทบต่อความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

4.2.5 ปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด

จากปัจจัยข้างต้น 4 ปัจจัยแรกนั้น ได้ส่งผลมายังปัจจัยสุดท้าย เนื่องด้วยเจ้าอาวาสได้รับสิทธิ์ขาดในการบริหารจัดการวัดของตน ซึ่งในการพัฒนาวัดให้เป็นไปในแนวทางใดนั้น เป็นไปตามการตัดสินใจและทัศนคติในการพัฒนาพื้นที่วัดของเจ้าอาวาสเป็นหลัก ทั้งการก่อสร้างอาคารใหม่ การใช้พื้นที่วัดเพื่อประโยชน์ต่างๆให้สามารถรองรับปัจจัยข้างต้น ตัวอย่างในกรณีวัดชนะสงครามนี้จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ภายในวัดถึงมูลเหตุในการสร้างรูปเคารพในพื้นที่พุทธาวาส หรือการอนุญาตให้ตั้งร้านค้าในบางพื้นที่ซึ่งไม่เหมาะสมกับการใช้งานดั้งเดิมในพื้นที่นั้นๆ โดยจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงปัญหาของปัจจัยด้านการปกครองภายในวัด ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะตัดสินใจให้วัดเป็นไปตามปัจจัยต่างๆข้างต้นหรือไม่

ซึ่งจากการตัดสินใจกระทำการต่างๆจากที่กล่าวมาข้างต้นจึงได้ส่งผลกระทบต่อความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม จากการสร้างศาลารายและรูปเคารพเพิ่มเติม การจัดอุโบสถ ร้านค้าเข้าไปในพื้นที่เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส การต่อเติมหลังคาเพื่อเพิ่มพื้นที่ในร่มให้แก่การใช้งานในปัจจุบันนั่นเอง

¹⁹⁴ สัมภาษณ์. พระมหาจรรยา ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

ตารางที่ 4-2 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงคราม

ปัจจัย	สิ่งที่ส่งผล	กระทบต่อ
ปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ	ให้อำนาจกับเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดของตนอย่างเต็มที่ ทำให้มีการก่อสร้างอาคารและการใช้งานพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งเป็นการกระทบต่อแนวคิดในการออกแบบและการวางผังตามลักษณะของภูมิจักรวาล	- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม - คุณค่าด้านคติความเชื่อ - ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และ - ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว	เมื่อโดยรอบวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว วัดชนะสงครามจึงเป็นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไป และทางวัดมีการจัดการเพื่อรองรับการท่องเที่ยว	- คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และ - ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม
ปัจจัยด้านชุมชน	-ชุมชนชาวมอญรอบวัดมีจำนวนน้อยลงมาก ทำให้พระสงฆ์มอญและการสวดภาษามอญน้อยลง โดยเฉพาะการสวดพระปริตรรามัญมีเพียง 5 รูปเท่านั้น -และการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับระบบคมนาคมขนส่งในปัจจุบัน ทำให้การใช้งานพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป	- คุณค่าด้านจิตใจ - ความแท้ด้านทำเลและที่ตั้ง - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย
ปัจจัยด้านบทบาทของวัด	การอนุญาตค้าขายในพื้นที่ว่างต่างๆ ของวัด ซึ่งในบางพื้นที่ควรจัดร้านค้าไปในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมมากกว่า	-ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และ -ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

ตารางที่ 4-2 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความแท้ของวัดชนะสงคราม

ปัจจัย	สิ่งที่ส่งผล	กระทบต่อ
ปัจจัยด้านการจัดการภายในวัด	เจ้าอาวาสสามารถกระทำการก่อสร้าง ต่อเติม และจัดการอาคารหรือพื้นที่ได้ตามความประสงค์โดยในบางสถานการณ์ได้ส่งผลกระทบต่อคุณค่าและความแท้ของวัดเอง	<ul style="list-style-type: none"> - ความแท้ด้านรูปทรงและการออกแบบ - ความแท้ด้านประโยชน์และการใช้สอย และ - ความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรม

จากการศึกษาพบว่าประเด็นที่เห็นชัดเจนที่สุดคือ ลักษณะการใช้ที่ดินภายในวัดที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากและมีการเพิ่มเติมการใช้งานและอุปกรณ์ต่างๆเข้าไปในพื้นที่โดยขาดการคำนึงถึงความหมายของพื้นที่ในแต่ละส่วนซึ่งมีหน้าที่ต่างกันไป หากแต่ให้ความสำคัญกับเพียงความต้องการให้สามารถตอบสนองการใช้งานในปัจจุบันได้เท่านั้น

จากการศึกษาปัจจัยข้างต้นจะได้นำไปสู่การพิจารณาสู่วิวคิดในการอนุรักษ์และจัดการวัดให้สามารถคงอยู่ในความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่ถูกความเปลี่ยนแปลงที่เกิดทำลายคุณค่า ความแท้ ของวัดไปปัจจัยที่พบจากการศึกษานั้นทำให้ทราบถึงสิ่งที่ต้องระมัดระวังในการพัฒนาของวัดเพื่อไม่ให้เกิดขึ้นมากเกินความจำเป็น ซึ่งการพัฒนาตามการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากเมื่อวัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่วัดจะต้องมีการพัฒนาที่ไม่ทำลายคุณค่า ความแท้ของความเป็นศาสนสถาน มิให้เป็นไปในทางพาณิชย์กรรมมากเกินไป

บทที่ 5

แนวคิดในการอนุรักษ์และการจัดการวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร

จากการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของกายภาพ และคุณค่าของวัดชนะสงคราม ซึ่งทำให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งสรุปเป็น 5 ปัจจัย ดังที่สรุปไปแล้วในบทที่ 4 ดังนั้นในบทที่ 5 จึงเป็นการนำเสนอแนวคิดเพื่อการจัดการปัจจัยเหล่านั้นโดยจะต้องคำนึงถึงหลักการในการสื่อความหมายจากที่ได้ศึกษาในขั้นต้นโดยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ร่วมด้วยเพื่อให้แนวคิดในการอนุรักษ์อยู่ในกรอบของการจัดการสถานที่ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และได้นำเสนอข้อเสนอแนะที่ได้ ดังนี้

5.1 แนวคิดในการจัดการปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกายภาพและคุณค่าของวัดชนะสงคราม ซึ่งการจัดการกับปัจจัยนี้เป็นแนวคิดในการอนุรักษ์คุณค่าและความแก่นิ่งเอง

5.1.1 การจัดการปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

5.1.2 การจัดการปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว

5.1.3 การจัดการปัจจัยด้านชุมชน

5.1.4 การจัดการปัจจัยด้านบทบาทของวัด

5.1.5 การจัดการปัจจัยด้านการจัดการภายในวัด

โดยจากการศึกษาปัจจัยพบว่าประเด็นที่ชัดเจนและซ้อนทับกันอยู่ในแต่ละปัจจัยนั้นสรุปได้ใน 3 ประเด็น คือ กฎหมายหรือพระราชบัญญัติ การจัดการภายในวัด และหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง เหล่านี้คือสิ่งสำคัญที่จะนำมาใช้ในการช่วยอนุรักษ์และจัดการวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร โดยเป็นการเสนอแนะในประเด็น ดังนี้

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 แนวคิดด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

5.2.2 แนวคิดด้านการจัดการภายในวัด

5.2.3 แนวคิดด้านหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง

5.3 สรุป

5.1 แนวคิดในการจัดการปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกายภาพและคุณค่าของวัดชนะสงคราม

จากการดำเนินการศึกษาในความเปลี่ยนแปลงของกายภาพ คุณค่าและความแก่นิ่งของวัดชนะสงครามในบทที่ผ่านมา จึงทำให้สามารถวิเคราะห์และเห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลได้ และ

เพื่อการอนุรักษ์วัดชนะสงครามโดยการรักษาคุณค่า ความแท้ นี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะวิเคราะห์เพื่อหาแนวคิดในการจัดการกับปัจจัยที่ทำให้คุณค่า ความแท้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป จึงศึกษาตามหัวข้อของปัจจัยที่ได้ทำการสรุปมาแล้วจากในบทที่ 4 ดังนี้

- 5.1.1 การจัดการปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ
- 5.1.2 การจัดการปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว
- 5.1.3 การจัดการปัจจัยด้านชุมชน
- 5.1.4 การจัดการปัจจัยด้านบทบาทของวัด
- 5.1.5 การจัดการปัจจัยด้านการจัดการภายในวัด

5.1.1 การจัดการปัจจัยด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

ในการจัดการกับปัจจัยด้านนี้หากจะปฏิบัติในสำเร็จได้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือในหลายระดับ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับประเทศถึงในระดับท้องถิ่น จากหลายหน่วยงาน อาทิ เช่น หน่วยงานของรัฐผู้เชี่ยวชาญ พระสงฆ์และคณะกรรมการของวัดชนะสงคราม รวมถึงชุมชนและร้านค้าโดยรอบวัด เนื่องจากวัดชนะสงครามเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีการใช้งานเพื่อประโยชน์ที่หลากหลาย และจากหลายผู้ใช้ เนื่องจากวัดชนะสงครามมีคุณค่าในการที่วัดมีความสัมพันธ์และบทบาทกับหลายหน่วยงานทั้งกับพระมหากษัตริย์และชุมชน ดังนั้นในการกำหนดกฎเพื่อการควบคุมใดๆ จึงควรมีการรับฟังความคิดเห็นจากหลายฝ่ายโดยได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องต่อความต้องการของทุกฝ่ายในจุดที่สามารถปรองดองกันได้และเป็นการส่งเสริมให้เกิดความโปร่งใสในกระบวนการทำงาน

จากข้างต้นจะส่งเสริมให้เกิดการควบคุมที่ดีทั้งการดูแลจัดการพื้นที่ภายในวัดอันหมายถึงการจัดการกับการใช้งานในพื้นที่วัดชนะสงคราม และการบูรณะซ่อมแซมร่วมด้วยเพื่อมิให้เกิดการพัฒนาในการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง หรือการพัฒนาการใช้พื้นที่ให้เป็นการพาณิชย์มากเกินไปที่ทางวัดจำเป็นต้องกระทำเพื่อการจัดการกับปัจจัยใดๆมาใช้ในการดูแลวัด และการควบคุมนี้ยังรวมถึงลักษณะอาคาร รูปแบบร้านค้าที่ตั้งอยู่โดยรอบวัดซึ่งปัจจุบันเป็นผู้เช่ารายใหม่มิได้มีรกรากอยู่ในพื้นที่โดยตรง ซึ่งต้องการหารายได้จากการประกอบการค้าในพื้นที่ทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งอาจมิได้คำนึงถึงผลกระทบทางเสียง หรือผู้คนที่ส่งผลกระทบด้านลบแก่วัดชนะสงครามได้ดังตัวอย่างที่ได้ยกมาแล้วในบทที่ 4 ดังนั้นเมื่อมีการควบคุมก็ควรจะมีการบังคับใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาอาคาร ร้านค้าเป็นไปอย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยในการลดผลกระทบใดๆอันจะเกิดกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอย่างวัดชนะสงครามนี้ได้

5.1.2 การจัดการปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว

ปัจจัยในด้านนี้ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของวัดชนะสงครามและเป็นการเพิ่มบทบาทใหม่ให้แก่วัดชนะสงคราม คือ การเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งจากบทบาทนี้เองได้เพิ่มผู้เกี่ยวข้องอีกประเภทหนึ่งคือ นักท่องเที่ยว โดยจากการศึกษานี้พบว่าเป็นเรื่องยากที่วัดจะไม่กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เนื่องจากในปัจจุบันวัดตั้งอยู่ท่ามกลางแหล่งท่องเที่ยว และด้วยการส่งเสริมขององค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นการสนับสนุนให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประกอบกัน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องหาแนวคิดในการจัดการให้วัดสามารถคงอยู่ได้ในความเปลี่ยนแปลงนี้โดยไม่สูญเสียคุณค่า ความแท้ไป

ในการท่องเที่ยวนั้นมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งในกรณีชาวไทยนั้นมักจะเข้าใจการปฏิบัติตนในศาสนสถานดี หากแต่ชาวต่างชาตินั้นมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจึงเกิดความเข้าใจและการปฏิบัติตัวที่ผิดพลาดง่าย จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่นักท่องเที่ยว การมีสื่อแนะนำเสนอจะช่วยให้นักท่องเที่ยวตระหนักถึงพฤติกรรมของตนเองอันจะเป็นการช่วยลดผลกระทบในทางไม่ดีได้ ในกรณีวัดชนะสงครามนี้มีการจัดการสื่อในการนำเสนอคำเตือนเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงการปฏิบัติตนในพื้นที่วัด เพียงแต่อยู่ในตำแหน่งที่ไม่สะดุดตานักท่องเที่ยวจึงอาจมองข้ามไป

ภาพที่ 5-1 แสดงป้ายเตือนที่ทางวัดชนะสงครามติดไว้ที่ข้างประตูพระอุโบสถ
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย มีนาคม 2555

หน่วยงานภายนอกซึ่งคำนึงถึงการนำเสนอคือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตให้ความสนใจในเรื่องนี้จึงได้ทำป้ายภาพสำหรับเตือนผู้เข้ามาภายในวัดถึงข้อห้ามต่างๆที่ไม่เหมาะแก่การปฏิบัติภายในวัดโดยนำมาถวายให้แด่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหารในเดือนเมษายน ปีพุทธศักราช 2555 และยังสามารถถวายแด่วัดอื่นอีกหลายแห่งที่ต้องอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนเป็นแหล่งท่องเที่ยว

การมีคำเตือนโดยอยู่ในพื้นที่อาจไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาได้ ยกตัวอย่างเช่น หากเป็นเรื่องของการแต่งกายที่ไม่เหมาะสม เมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่แล้วจึงได้รู้ถึงธรรมเนียมปฏิบัติก็เป็นการสายเกินไปไม่สามารถหาเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมได้ ดังนั้นทางวัดจึงอาจจะต้องจัดเตรียมเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมเพื่อนักท่องเที่ยวได้เช่าหรือยืม หากแต่ก็เป็นภาระแก่ที่ปลายเหตุและเป็นการเพิ่มการใช้งานพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวที่มากขึ้นไป อีกแนวทางหนึ่งจึงควรมีการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตั้งแต่ตอนต้นโดยหน่วยงานซึ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว ในกรณีนี้อาจเจาะจงให้เป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นผู้ประชาสัมพันธ์เพื่อนำเสนอข้อมูลการปฏิบัติตนที่ถูกต้องเหมาะสมในสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาให้แก่นักท่องเที่ยวผ่านหลากหลายช่องทาง อาทิเช่น เว็บไซต์ต่างๆหรือจัดทำแผ่นพับเพื่อแจกให้กับนักท่องเที่ยวในขณะเข้ามาในประเทศ เป็นต้น

ภาพที่ 5-2 ป้ายเตือนห้ามการกระทำที่ไม่เหมาะสมจัดทำโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย 2 ธันวาคม 2555

นอกจากการทำป้ายเตือนแล้วการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวัดชนะสงครามเองก็เป็นแนวคิดหนึ่ง โดยเป็นการนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงคุณค่าและความแท้ในด้านต่างๆ โดยอาจจัดทำห้องหรือพื้นที่เพื่อเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นพระสงฆ์สามเณรภายในวัดเองเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ตระหนักถึงความสำคัญกับสถานที่ในทางอ้อม

ด้วยวัดมีการพัฒนาพื้นที่ในทางการค้าเพื่อให้สะดวกต่อนักท่องเที่ยวมากขึ้นไป ทั้งการขายดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องดื่ม และการจัดกล่องบริจาค เป็นต้น เหล่านี้เป็นการทำให้วัดสูญเสียคุณค่า และความแท้ไป เนื่องจากเป็นการทำลายคุณค่าด้านคติความเชื่อซึ่งพื้นที่ว่างที่ใช้สำหรับขายของเหล่านี้มีความหมายในตัวเองเมื่อมีสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจึงมิได้เป็นพื้นที่ว่างตามความหมายในการเป็นมหาสมุทรตามคติภูมิจักรวาล และยังกระทบไปถึงความแท้ด้านลักษณะทางนามธรรมในการรับรู้ความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ในการจัดการกับเรื่องนี้ควรจะแยกพื้นที่สำหรับจัดวางขายอุปกรณ์ต่างๆภายนอกพื้นที่เขตพุทธาวาส เพื่อเปิดพื้นที่โดยรอบพระอุโบสถให้เป็นพื้นที่ว่างอันส่งเสริมแนวคิดในการวางผังพื้นที่นี้ และช่วยให้การรับรู้พื้นที่ในการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ดียิ่งขึ้น

ภาพที่ 5-3 การจัดการพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยรอบพระอุโบสถในปัจจุบัน
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ปัจจัยในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวมิได้เป็นเหตุให้เกิดเพียงแต่ผลเสีย หากแต่ยังให้เกิดผลดีร่วมด้วย โดยในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวไทยนั้น นอกจากการไหว้พระและชมความงามของสถาปัตยกรรมและบรรยากาศของวัดแล้วยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกรวมเข้าไปด้วย คือ การทำบุญอันเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติมา หากแต่ในปัจจุบันนิยมการทำบุญในรูปแบบของการบริจาคปัจจัย โดยทางวัดจะจัดกล่องสำหรับบริจาคภายในพระอุโบสถ แม้จะเป็นการทำลายการรับรู้พื้นที่ว่างภายใน หากแต่ก็เป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากรายได้เหล่านี้ทางวัดสามารถนำมาใช้

สำหรับเป็นเงินทุนในการดูแลวัดได้อย่างดี เนื่องจากมีการบริจาคเป็นจำนวนมากในทุกๆวัน หากมิได้มีการคำนึงถึงการท่องเที่ยวก็จะส่งผลให้วัดขาดเงินทุนในการสนับสนุนวัดได้เช่นกัน ดังนั้นจึงควรมีการจัดการการค้าขายเหล่านี้ให้อยู่ในพื้นที่อันสมควรเพื่อลดผลกระทบต่อคุณค่า และความแท้ อาทิเช่น พื้นที่ในเขตสังฆาวาสซึ่งวางตัวอยู่สองข้างของเขตพุทธาวาส เป็นต้น เนื่องจากเป็นพื้นที่สำหรับสาธารณะประโยชน์ตั้งแต่ต้น

ภาพที่ 5-4 แสดงตำแหน่งเขตธรณีสงฆ์วัดชนะสงคราม
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

5.1.3 การจัดการปัจจัยด้านชุมชน

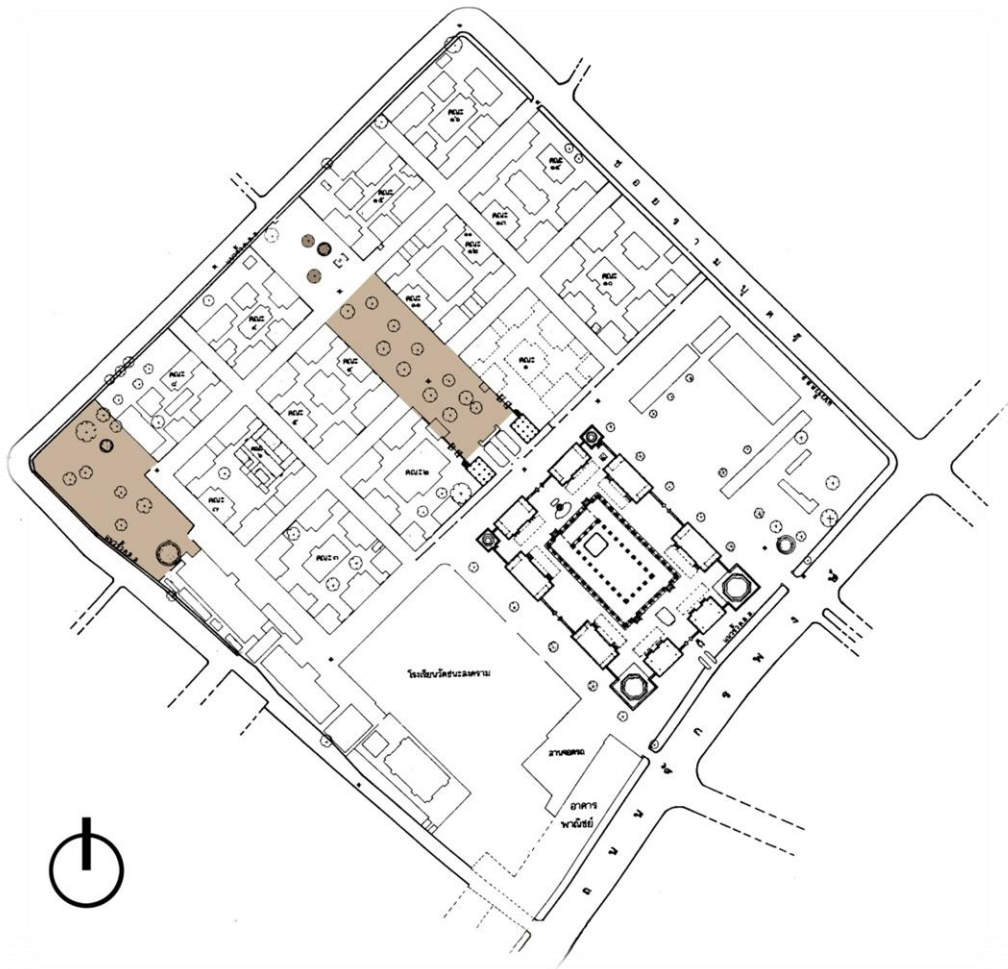
แม้ว่าชุมชนมอญที่เคยอยู่อาศัยรอบวัดจะไม่เหมือนอย่างในอดีตซึ่งมีจำนวนมากและสามารถพูดภาษามอญได้ หากแต่ในปัจจุบันยังคงมีชุมชนใกล้เคียงที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนโดยการนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดมนต์ในพิธีทำบุญต่างๆทั้งที่กระทำร่วมกันเป็นกิจกรรมของชุมชนและที่กระทำเป็นการส่วนตัวที่บ้าน ซึ่งถือว่าการกระทำนี้ยังมีการเกี่ยวพันกันในบทบาททางศาสนาของวัด และบทบาทในการสนับสนุนวัดของชุมชนเหล่านี้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์วัดที่ดีอย่างหนึ่ง เนื่องจากบทบาทของวัดต่อชุมชนเป็นคุณค่าและความแท้ที่สำคัญที่จะต้องรักษา และการทำบุญถวายภัตตาหาร การนั่งสมาธิหรือการปฏิบัติ

ธรรมภายในวัดของคนในชุมชนละแวกวัดชนะสงครามยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการเป็นมรดกวัฒนธรรมทางศาสนาของวัดชนะสงคราม และในปัจจุบันอาจถือได้ว่าเป็นหนทางเดียวที่จะรักษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดชนะสงครามกับชุมชน เนื่องจากวัดชนะสงครามมีการจัดการกิจการงานต่างๆภายในวัดด้วยตนเอง อาทิเช่น การเตรียมงานหรือกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาทางวัดและคณะกรรมการในวัดจะจัดการเอง โดยปราศจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนละแวกวัดชนะสงคราม

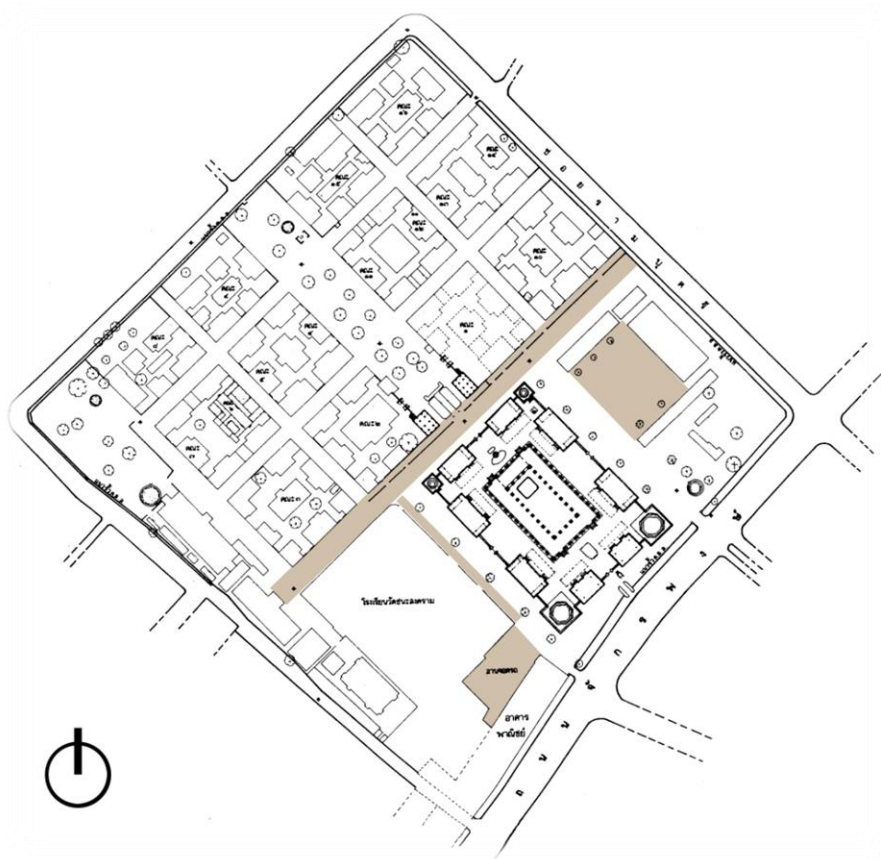

ภาพที่ 5-5 ชาวชุมชนละแวกวัดและพุทธศาสนิกชนปฏิบัติธรรมในพระอุโบสถวัดชนะสงคราม
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 22 มีนาคม 2556

จากการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งเป็นกลไกซึ่งทำให้การใช้รถเป็นสิ่งจำเป็นในการเดินทางและเป็นที่ยอมรับอย่างมากในปัจจุบัน ทำให้ผู้คนนิยมใช้รถส่วนตัวและจากการสำรวจการจอดรถในบริเวณวัดชนะสงครามนั้นพบว่าการจอดรถจะมีความหนาแน่นมากในวันซึ่งวัดมีกิจกรรมพิเศษ อาทิเช่น การบริจาคโรงทาน เวียนเทียนในวันสำคัญ เป็นต้น โดยเมื่อกิจกรรมต่างเสร็จสิ้นรถยนต์จะทยอยออกจากวัดไป ถึงแม้ในวันปกติจะมีรถเข้ามาใช้บริการจอดรถในวัดจนเต็มพื้นที่เช่นเดียวกัน หากแต่การที่วัดจัดพื้นที่เพื่อรองรับยานพาหนะของพุทธศาสนิกชนก็เป็นสิ่งสำคัญให้ผู้ที่นิยมการใช้รถยนต์

ภาพที่ 5-6 ตำแหน่งที่จอดรถในเขตสังฆาวาส
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรรมศิลป์

ภาพที่ 5-7 ตำแหน่งที่จอดรถในเขตธรณีสงฆ์
ที่มา : เขียนขึ้นจากผังกรมศิลปากร

ดังนั้นในการจัดการนั้นควรจะมีการกำหนดพื้นที่ในการจอดให้ชัดเจนและควรมีการจำกัดจำนวนที่จอดโดยไม่ให้เข้าจอดในพื้นที่ด้านในเขตสังฆาวาสเพื่อลดผลกระทบในด้านความหมายของเขตสังฆาวาส อันเป็นการกระทบกับความแต่ด้านรูปทรงและการออกแบบ และความแต่ด้านประโยชน์และการใช้สอย

5.1.4 การจัดการปัจจัยด้านบทบาทของวัด

ด้วยบทบาทที่สำคัญของวัดอีกประการหนึ่งคือบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งมิได้มีความสำคัญน้อยไปกว่าบทบาทในทางศาสนา ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่วัดขณะสงครามนั้นเป็นที่พึ่งให้แก่ชุมชนละแวกวัด ด้วยความสัมพันธ์อันดีซึ่งวัดได้เกื้อกูล และสนับสนุนการประกอบอาชีพของบุคคลโดยการแบ่งพื้นที่บางส่วนให้แก่คนในชุมชนเพื่อทำการค้าขาย เป็นสิ่งที่ดีและควรกระทำเนื่องด้วยเป็นการรักษาคุณค่าทางด้านจิตใจที่สำคัญ หากแต่พื้นที่ซึ่งวัดได้จัดให้นั้นเป็นการรบกวนความแต่ด้านรูปทรงและการออกแบบและด้านประโยชน์และการใช้สอยด้วยเป็นการทำลายความหมายของพื้นที่ และการใช้งาน ซึ่งในกรณีนี้เป็นเรื่องยากที่จะตัดสินใจเลือก จึงควร

จัดการด้วยการเลือกพื้นที่อื่นให้เป็นบริเวณค้าขาย เนื่องจากในปัจจุบันทางวัดอนุญาตให้มีร้านค้าเข้ามาถึงในพื้นที่เขตพุทธาวาส ซึ่งพื้นที่นี้เป็นการจำลองภูมิจักรวาลทุกพื้นที่ ทุกอาคารล้วนมีความหมายในการคงอยู่ ซึ่งไม่ควรยอมให้มีการกระทำอื่นใดให้เป็นการทำลายการรับรู้ความแตกต่างระหว่างความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่ทางโลก

ภาพที่ 5-8 แสดงร้านค้าในเขตพุทธาวาส

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 6 มกราคม 2556

ภาพที่ 5-9 แสดงร้านค้าในเขตพุทธาวาส

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 6 มกราคม 2556

นอกจากพื้นที่ในเขตพุทธาวาสที่วัดชนะสงครามได้อนุญาตให้ตั้งร้านค้าได้นั้น ยังมีในเขตพื้นที่ซึ่งอยู่ระหว่างเขตสังฆาวาสที่มีการแบ่งออกเป็นสองส่วน และการค้าขายในบริเวณนี้มีมานานกว่าร้านค้าในเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 5-10 แสดงร้านค้าในพื้นที่ระหว่างเขตสังฆาวาส
ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 6 มกราคม 2556

ซึ่งหากพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ อาจเป็นพื้นที่ซึ่งยอมให้มีการตั้งร้านค้าได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ ณ ตอนท้ายของวัด และแม้จะอยู่ใกล้กับหมู่กุฏิหากแต่ก็ยังมีความสงบ เพื่อความเป็นส่วนตัวแก่พระสงฆ์อยู่ และผู้ใช้งานในการใช้สอยนี้อันได้แก่ พ่อค้า แม่ค้า และลูกค้า นั้นมีต้องสัญจรผ่านภายในกลุ่มกุฏิสงฆ์ ดังเช่นการสัญจรของพื้นที่จอดรถซึ่งได้กล่าวไปแล้ว ข้างต้นในบทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงในเขตสังฆาวาสซึ่งได้แสดงลักษณะการ สัญจรของยานพาหนะ ที่จะต้องสัญจรผ่านหมู่กุฏิอย่างใกล้ชิดเนื่องด้วยถนนมีขนาดไม่กว้างมาก ดังนั้นการใช้งาน ลักษณะนี้ในพื้นที่นี้จึงอาจยอมได้หากแต่ต้องมีการควบคุมมิให้มีมากกว่าในปัจจุบัน และควบคุม ลักษณะของสินค้าให้เหมาะสมแก่การค้าขายในศาสนสถานร่วมด้วย

5.1.5 การจัดการปัจจัยด้านการจัดการภายในวัด

วัดชนะสงครามเป็นวัดที่มีการจัดการต่างๆด้วยตนเอง โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และด้วยความเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเมืองหลวงและโดยรอบวัดก็เป็น ผู้ประกอบการซึ่งมิได้มีหลักแหล่งอยู่ในที่นี้ ดังนั้นในการดูแลวัด วัดชนะสงครามจึงจัดการกิจการ ต่างๆโดยมิได้มีการเข้ามาเกี่ยวข้องจากชาวชุมชนใดๆ

ดังที่ได้สรุปในบทที่ 4 ในเรื่องปัจจัยนั้นพบว่าปัจจัยในด้านนี้ได้ส่งผลกระทบต่อ การเพิ่ม สิ่งก่อสร้างต่างๆในบริเวณวัดและการจัดการในการใช้พื้นที่ต่างๆร่วมด้วยดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ซึ่งถือเป็นการส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโดยส่วนใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาทิเช่น การ ก่อสร้างสิ่งสักการะและสร้างหลังคาเมทัลชีทเพิ่มเติมในเขตพุทธาวาส อันเป็นการทำลายพื้นที่ว่าง โดยรอบพระอุโบสถ โดยปราศจากการขออนุญาตหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง¹⁹⁵ในที่นี้คือ กรมศิลปากร ผู้ มีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแล บูรณะ และซ่อมแซม และมีได้ปรึกษาใดๆกับคณะสงฆ์และบุคลากร ในวัดขณะสงคราม

ภาพที่ 5-11 แสดงตัวอย่างรูปเคารพที่มีการสร้างเติมโดยเจ้าอาวาส

ที่มา : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 6 มกราคม 2556

ในการจัดการกับปัจจัยในด้านนี้ควรให้มีการทำแผนงาน เมื่อทางวัดต้องการจะ กระทำการใดๆในทางที่จะส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของวัด และนำเสนอต่อกรมศิลปากรและสาธารณชน อาทิเช่น ทำป้ายโครงการติดประกาศด้านหน้าวัด ก่อนการกระทำการก่อสร้างเพื่อให้ผู้คนได้รับ รู้ข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากศาสนสถานเป็นมรดกของชาติที่ทุกคนจะต้องร่วมกันรักษา ในการจะ กระทำสิ่งใดในวัดถึงแม้จะเป็นสิทธิ์ของวัดโดยตรง หากแต่ก็เป็นความสมเหตุสมผลที่คนในชาติ

¹⁹⁵ สัมภาษณ์. พระมหาจรัญ ญาณจารี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

ควรจะได้รับรู้การกระทำใดๆต่อวัด เพื่อให้มีการสร้างความมีส่วนร่วมของทุกคน โดยหากยอมรับแผนงานก็ปล่อยให้มีการกระทำนั้นๆได้ แต่หากไม่เห็นด้วยจะได้ส่งผลให้มีการทักท้วงได้ทันทีที่ก่อนที่จะมีการกระทำใดๆก็ตาม และหน่วยงานของรัฐควรจะต้องมีการสังเกตการณ์หลังการจดทะเบียนโบราณสถาน เพื่อคอยตรวจสอบความเป็นไปของโบราณสถานนั้นมิให้ได้รับการกระทบกระเทือนต่อคุณค่า และความแท้

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการแนวคิดในการจัดการกับปัจจัยด้านต่างๆข้างต้น จึงทำให้เห็นว่ามีหลายประเด็นที่ทับซ้อนกัน หรือเป็นปัจจัยในหลายระดับนั้น จึงมีการสรุปเพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการจัดการเพื่อการอนุรักษ์วัดชนะสงคราม ซึ่งสามารถครอบคลุมได้ในทุกประเด็น ดังนี้

5.2.1 แนวคิดด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

5.2.2 แนวคิดด้านการจัดการภายในวัด

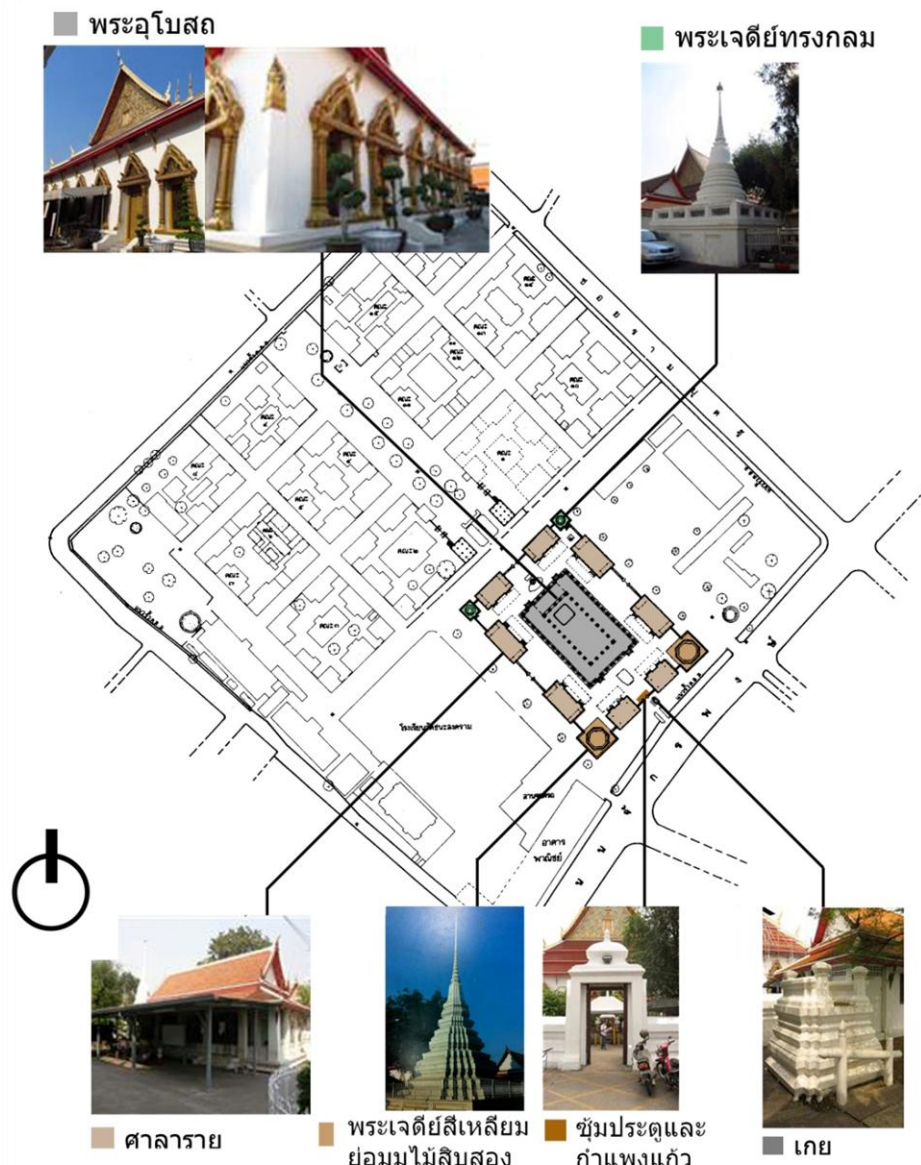
5.2.3 แนวคิดด้านหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง

5.2.1 แนวคิดด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

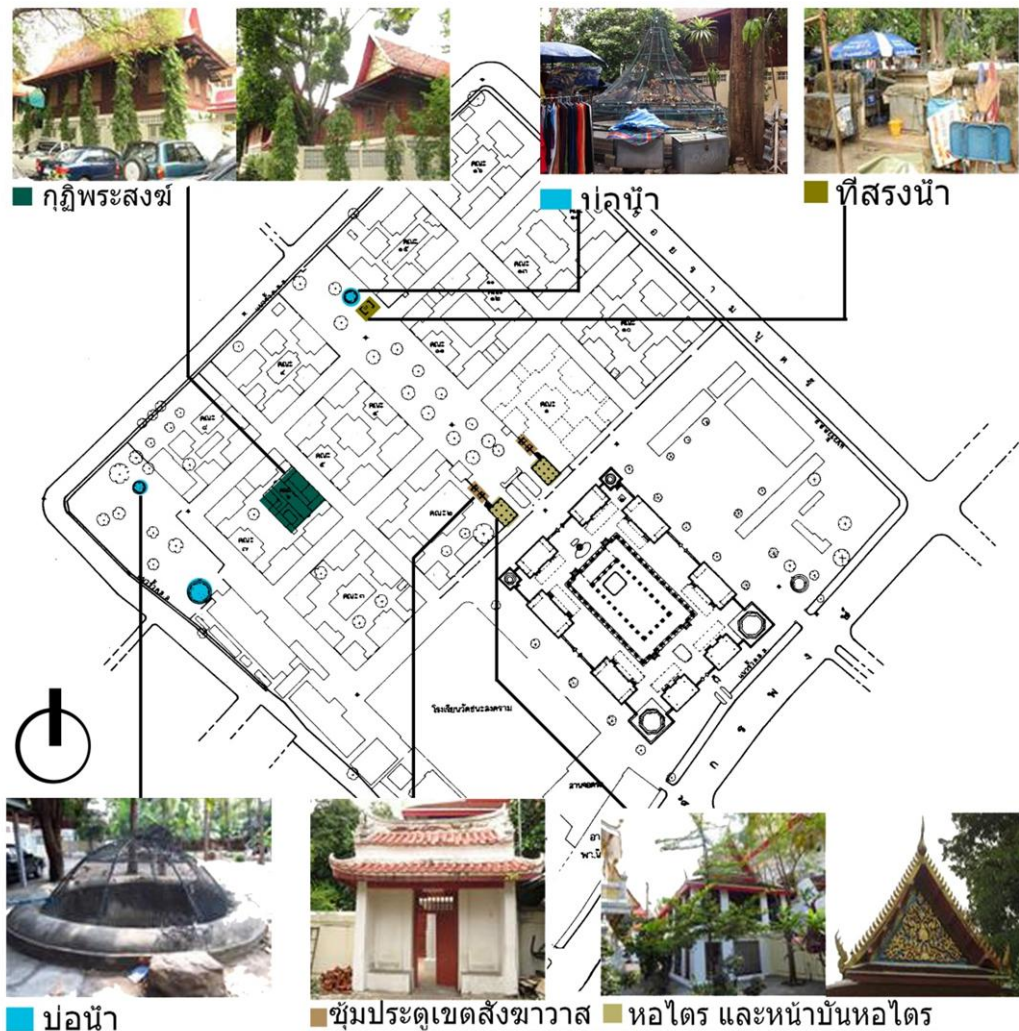
กฎหมายและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อวัดชนะสงครามในปัจจุบัน มีอยู่ด้วยกัน 4 ฉบับ คือ ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2530 พระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับวัดชนะสงครามเนื่องจากเป็นพระราชบัญญัติของกรมศิลปากร ซึ่งเป็นผู้ขึ้นทะเบียนให้กลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาสซุ้มประตู และหอไตรในเขตสังฆาวาสของวัดชนะสงครามเป็นโบราณสถาน จึงทำให้อาคารและสิ่งก่อสร้างเหล่านี้อยู่ภายใต้การควบคุมของพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุของกรมศิลปากร โดยแนวทางของพระราชบัญญัติยังเน้นไปที่การสงวนรักษาเพียงแต่อาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียน ดังมีประกาศในพระราชบัญญัติความว่า

“การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของ กฎหมายในอันที่จะคุ้มครอง ควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน ”

ภาพที่ 5-12 แสดงกลุ่มสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสที่ได้รับการขึ้นทะเบียน
 ที่มาของผัง : กรมศิลปากร
 ที่มาของภาพ : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 5-13 แสดงสิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาสที่ได้รับการขึ้นทะเบียน

ที่มาของผัง : กรมศิลปากร

ที่มาของภาพ : บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

หากแต่วัดชนะสงครามเป็นโบราณสถานที่ยังคงมีการใช้สอยที่หลากหลายอยู่ ซึ่งอาจจะทำให้ขัดกับการควบคุมในพระราชบัญญัตินี้ ควรมีการคำนึงถึงการพัฒนาของโบราณสถานที่ยังคงมีการใช้สอยเพื่อวางแนวทางการควบคุมการพัฒนาของพื้นที่โบราณสถานเพื่อลดการเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณค่าและความแท้ของโบราณสถานในอนาคต และเนื่องด้วยพระราชบัญญัตินี้ได้ให้ความสำคัญแต่เพียงกับโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียน หากแต่วัดชนะสงครามมิได้มีเพียงสิ่งที่ได้ขึ้นทะเบียนจึงจะเป็นวัดชนะสงครามได้หากแต่รวมถึงสิ่งก่อสร้างในพื้นที่อื่นๆของวัดชนะสงครามร่วมด้วย ซึ่งพระราชบัญญัตินี้มิได้ครอบคลุมพื้นที่ที่เหลือของวัดซึ่งมีมากกว่าตัวโบราณสถาน โดยสาระสำคัญในเรื่องของการกำหนดเขตพื้นที่ในพระราชบัญญัตินี้มีความว่า

“ นอกจากการประกาศขึ้นทะเบียนตามที่กล่าวข้างต้นแล้วกฎหมายยังให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ มีข้อที่น่าสังเกตว่าในเรื่องการกำหนดเขตที่ดินนี้ ตามกฎหมายเดิมคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ มิได้บัญญัติไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่เดิมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานใช้วิธีการประกาศชื่อโบราณสถานเท่านั้น และไม่มีข้อยุ่งยากแต่อย่างใด เพราะที่ดินว่างเปล่ายังมีอยู่มากมาย ปัญหาต่าง ๆ เช่น การบุกรุกที่ดินโบราณสถานมักไม่ค่อยพบข้อบกพร่องของกฎหมายเดิมก็คือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าเขตของโบราณสถานมีอยู่แค่นั้นเพียงใด พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ใช้บังคับในปัจจุบันจึงได้อุดช่องว่างนี้ โดยกำหนดหลักการให้มีการกำหนดเขตที่ดินเป็นเขตโบราณสถาน โดยเขียนไว้ชัดว่า “ให้ถือว่าเป็นโบราณสถาน” ด้วย ”

การคำนึงถึงในเขตของโบราณสถานเพียงแต่มีได้กล่าวว่าการกำหนดเขตนั้นจะต้องมีรัศมีเท่าใดหรือใช้การกำหนดเขตอย่างไร จึงอาจจะยังคลุมเครือในการนำมาใช้กับวัดชนะสงครามซึ่งมีโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่ได้ขึ้นทะเบียน อันเป็นจุดด้อยของพระราชบัญญัติ หากแต่ถือเป็นสิ่งดีที่มีการสร้างพระราชบัญญัติขึ้นมาเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ จึงมีความเป็นไปได้ในการที่จะพัฒนาพระราชบัญญัตินี้ให้มีการครอบคลุมพื้นที่และสิ่งก่อสร้างที่นอกเหนือจากอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียน หากแต่ในการกำหนดบทบัญญัติใดๆนั้น ควรจะมีการให้ชุมชน และคนในชาติได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เนื่องจากความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของวัด ซึ่งเป็นความรับผิดชอบของทุกคนที่จะต้องกระทำร่วมกัน

และเมื่อมีการปรับปรุงพระราชบัญญัติก็เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสผู้ซึ่งมีอำนาจหน้าที่สามารถนำไปปฏิบัติภายในวัดที่ดูแลอยู่ได้ เหล่านี้จะเป็นการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปได้ โดยมีขอบเขตจากการควบคุมของพระราชบัญญัติเพื่อไม่ให้เกิดการพัฒนาที่มากเกินไปจนความจำเป็นที่จะส่งผลกระทบต่อในทางลบให้กับโบราณสถานได้

แม้จะมีการห้ามก่อสร้างในพื้นที่โบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแต่จากการให้อำนาจแก่เจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ได้ส่งผลให้วัดชนะสงครามยังคงมีการต่อเติม และก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมจากโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียน ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันของพระราชบัญญัติที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดชนะสงครามทั้ง 2 ฉบับนี้

5.2.2 แนวคิดด้านการจัดการภายในวัด

เนื่องจากวัดนั้นมีการใช้งานที่หลากหลายทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งแม้ประโยชน์ใช้สอยนี้มีความแตกต่างกัน หากแต่ในการจัดการในสถานการณปัจจุบันนี้ซึ่งวัดขณะสงครามไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ จะต้องได้รับการจัดการควบคู่กันไป เนื่องจากวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เข้ามาเที่ยวนี้มักจะต้องการเห็นถึงวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาทั้งในลักษณะที่เป็นกายภาพคือสถาปัตยกรรมต่างๆ และในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ วิถีชีวิตในการปฏิบัติ การใช้งานของพุทธศาสนิกชน และการที่ยังมีชาวมุสลิมชนละแวกวัดขณะสงครามและพุทธศาสนิกชนทั่วไปยังคงเข้ามาใช้งานวัดอยู่ นั้นเป็นการสนับสนุน คุณค่า ความแท้ในลักษณะทางนามธรรม ดังนั้นในการจะรักษามรดกวัฒนธรรมในวัดนี้เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยที่หลากหลายนี้จำเป็นที่จะต้องให้ชาวมุสลิมและพุทธศาสนิกชนยังคงเข้ามาปฏิสัมพันธ์และใช้งานวัดขณะสงคราม

และในการพัฒนาพื้นที่ของวัดเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ นั้น ควรมีการควบคุมให้อยู่ในขอบเขต แม้ว่าจะมีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติเข้ามาช่วยในการอนุรักษ์ หากแต่ก็อยู่ในขอบเขตของโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเท่านั้น ดังนั้นในพื้นที่ที่เหลือจากการขึ้นทะเบียนจึงควรเป็นคณะสงฆ์ในวัดขณะสงครามที่จะต้องช่วยกันดูแลพื้นที่ที่เหลือเหล่านี้ หากแต่จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดการดูแลที่เกินเลย จึงควรมีการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่วัด โดยการจัดแบ่งพื้นที่เพื่อการใช้งานให้ตอบสนองต่อความต้องการใช้งานพื้นที่ซึ่งมีมากกว่าการใช้พื้นที่เพื่อเป็นศาสนสถานใช้ในการประกอบกิจทางศาสนา เนื่องจากในปัจจุบันมีการละเลยในการใช้งานเฉพาะของพื้นที่แต่ละพื้นที่ เพื่อประโยชน์ใช้สอยต่างๆที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ให้เข้ากับลักษณะและความหมายของพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้การใช้งานหรือกิจกรรมใดๆเกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งเหมาะสมกับกิจกรรมนั้นๆ เพื่อให้วัดได้ใช้เป็นแบบแผนในการจัดการพื้นที่ส่วนต่างๆของวัด และสำหรับวัดที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะ เพื่อลดการทำลายคุณค่าและความแท้ของวัดในด้านต่างๆที่อาจเกิดขึ้นจากการจัดการของวัดโดยขาดความรู้และความเข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมประเภทศาสนสถาน

5.2.3 แนวคิดด้านหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง

ในความสำคัญอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาตินั้น การทำการอนุรักษ์และจัดการวัดขณะสงครามจึงมีสิ่งทีใครคนใดคนหนึ่งจะเป็นผู้กระทำ หากแต่ต้องได้รับความร่วมมือจากหลากหลายหน่วยงานในหลายระดับ ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานของรัฐ คนใน

ชาติ ชุมชน และตัววัดเอง เพื่อให้การอนุรักษ์มีการทำงานที่ครอบคลุมในหลายมิติ ซึ่งจะช่วยให้สามารถรักษาคุณค่า ความแท้ของวัดขณะสงครามได้เป็นอย่างดีเมื่อมีการดูแลจากหลายฝ่าย

ในการอนุรักษ์และจัดการวัดขณะสงครามนั้นจะต้องมีผู้เกี่ยวข้องในการทำงาน อาทิ การกำหนดพระราชบัญญัติ การซ่อมแซม การจัดการดูแลวัด การใช้สอยเพื่อประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น โดยจากข้อเสนอแนะแนวคิดทางด้านกฎหมายหรือพระราชบัญญัตินั้นมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้และความสามารถจากผู้เชี่ยวชาญ เช่น หน่วยงานของรัฐ นักวิชาการ และสถาปนิกผู้ชำนาญและมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องคุณค่าและความแท้ของศาสนสถาน เพื่อให้ข้อกำหนดต่างๆมีความครอบคลุมทั้งในด้านที่เป็นกายภาพจับต้องได้และทั้งที่จับต้องไม่ได้ เพื่อให้ข้อกำหนดมีความน่าเชื่อถือและต้องสามารถบังคับใช้ได้จริง

ในการบูรณะซ่อมแซมนั้นก็จำเป็นต้องใช้ช่างผู้ชำนาญในงานที่เฉพาะเนื่องจากสิ่งก่อสร้างภายในวัดนั้นถูกสร้างขึ้นมาอย่างประณีต และมีการประดับตกแต่งที่ต้องอาศัยความชำนาญในฝีมือของช่าง โดยเฉพาะงานไม้ซึ่งเป็นองค์ประกอบในส่วนของเครื่องบนพระอุโบสถ เพื่อให้วัดสามารถคงคุณค่าและความแท้ในรูปแบบของอาคารได้อย่างดี เพื่อเป็นแหล่งองค์ความรู้ให้แก่ผู้ที่มีความสนใจได้รับข้อมูลที่ดีและถูกต้อง

การจัดการดูแลวัด อันเป็นภารกิจหนึ่งของเจ้าอาวาสที่จะต้องทำการบริหารจัดการวัดให้อยู่ในความเรียบร้อย เนื่องด้วยเจ้าอาวาสอาจจะมีได้ชำนาญการในเรื่องการอนุรักษ์ จึงควรที่จะต้องมีการจัดการให้มีแผนงานในการควบคุมการพัฒนาพื้นที่ภายในบริเวณวัด อาทิ เช่น การกำหนดพื้นที่พร้อมกับการกำหนดกิจกรรมที่จะเกิดในพื้นที่นั้นๆ เป็นต้น เพื่อให้ทางวัดสามารถนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาพื้นที่ภายในวัดขณะสงครามโดยยังคงสามารถรักษาคุณค่าและความแท้ของวัดไว้ได้โดยไม่มีการพัฒนาที่เกินขอบเขตของการควบคุมดังกล่าวได้ นอกจากนี้ควรมีการให้ความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและความแท้ของวัดของตนให้แก่เจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ในวัดเพื่อให้เกิดเป็นกลยุทธในการป้องกัน เนื่องจากเมื่อมีความเข้าใจถึงความสำคัญของวัดแล้วเจ้าอาวาสและคณะพระสงฆ์จะได้มีความตระหนักเมื่อจะกระทำการใดๆในพื้นที่วัด

ในการใช้สอยเพื่อประโยชน์ต่างๆนั้นหมายรวมถึงการเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยชุมชนนั้นเป็นผู้เกี่ยวข้องในการที่จะช่วยบำรุงวัดในการส่งเสริมให้วัดยังคงมีคุณค่าและความแท้ในรูปแบบที่เป็นนามธรรม เนื่องจากวัดยังคงเป็นที่พึ่งของชุมชนและชุมชนเองก็ให้การสนับสนุนวัดในการนิมนต์พระสงฆ์ในวัดขณะสงครามเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน รวมถึงพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธาได้เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดขณะสงครามเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเป็น

ศาสนสถานได้เป็นอย่างดีซึ่งผู้คนยังให้การเลื่อมใสศรัทธาและเข้ามาใช้งานสถานที่อย่างต่อเนื่อง เป็นอีกหนทางหนึ่งในวิธีการอนุรักษ์วัดชนะสงครามให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า

นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องในการเป็นผู้เข้าชมสถานที่ทางมรดกทาง วัฒนธรรม ด้วยจุดประสงค์ที่หลากหลายตามความปรารถนาของแต่ละบุคคล ควรมีความ ตระหนักในการเข้าสู่พื้นที่ซึ่งเป็นศาสนสถาน และมีส่วนร่วมในกริยาเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทำที่อาจ ส่งผลให้กระทบต่อคุณค่าและความแท้ทั้งในลักษณะทางรูปธรรมและนามธรรม

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัดชนะสงครามมีความหลากหลาย และมีหลายระดับที่ แตกต่างกันในความเกี่ยวข้อง โดยการอนุรักษ์และการจัดการนั้นควรต้องกระทำร่วมกัน และสิ่ง สำคัญที่ทุกฝ่ายจะต้องให้ความสำคัญอยู่ที่คุณค่าและความแท้ที่จะต้องร่วมกันรักษาให้คงอยู่

5.3 สรุป

ในการอนุรักษ์และจัดการศาสนสถานนี้ ในการปฏิบัติตามแนวคิดในการอนุรักษ์ คือการจะต้องรักษาไว้ซึ่ง คุณค่า และความแท้ของสถานที่ไว้เป็นสำคัญ และการจะรักษาคุณค่า และความแท้ได้นั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยที่หลากหลาย รวมถึงจะต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมกันจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ เพื่อให้การอนุรักษ์และจัดการเป็นไปในแนวทางที่ดีมีความ ครอบคลุมในทุกมิติของคุณค่า และความแท้ เนื่องจากบุคคลผู้เกี่ยวข้องที่หลากหลายนี้มีส่วนช่วย ในการรักษาคุณค่า ความแท้ในทุกมิติของวัดชนะสงครามให้คงอยู่สืบไปได้ และจะต้องมีกฎเกณฑ์ ที่จะนำมาใช้ในการควบคุมในส่วนพื้นที่ของวัด และบริบทโดยรอบวัดร่วมกัน เพื่อให้การอนุรักษ์ และจัดการเป็นไปในแนวทางที่มีความสอดคล้องกัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กุศล เขียมอรุณ, เดินถนนชมย่านเก่า. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2546.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนา เรื่องเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

จารุณี อินเฉิดฉาย และคณะ. เอกลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, กรุงเทพฯ : กราฟิคฟอร์แมท , 2540.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ขำ บุญนาค)เรียบเรียง. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนางยนิพนธ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531.

เฉลิม รัตนทัศนีย์. วิวัฒนาการศิลปสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539.

โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.

โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ประชุมปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.จ.อาชาวดิศดิศสกุล ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 มกราคม 2519.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา. พระนคร : กรมศิลปากร, 2514.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

น. ณ ปากน้ำ. ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมในสยามประเทศ, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2529.

น. ณ ปากน้ำ. ศิลปะกับโบราณคดีในสยาม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2520.

น. ณ ปากน้ำ. ศิลปะบนใบเสมา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2524.

- น. ณ ปากน้ำ. สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2516.
- นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. ศิลปกรรมและช่างไทย จากศาสน์สมเด็จพระ, โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2512.
- นารถ โทธิประสาท, สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายนารถ โทธิประสาท, 2499.
- เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ. วัดในกรุงเทพฯ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- แน่งน้อย ศักดิ์ศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม 1, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ประชา แสงสายัณห์, กฎก่อก่ออิฐถือปูน. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ประยูทธ สิทธิพันธ์. สามวัง. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2554.
- ปราณี กล้าส้ม, วันวานที่ย่านบางลำพูเล่ม 1. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์ . การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- พระพรหมคุณาภรณ์, กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารายธรรมโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, 2552.
- พระมหาปกรณ์. ประวัติวัดชนะสงคราม. พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้า : 2555.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.
- วชิรญาณโรจร, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจัย : ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2514.
- ศิวาภรณ์ รัตนพันธุ์ . การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพฯ. วิทยานิพนธ์, 2538.
- ศิลปากร, กรม, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525.
- ศิลปากร, กรม, รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: งานผังรูปแบบฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2538.

ศิลปากร, กรม, โบราณสถานและอนุสาวรีย์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2525.

สมคิด จิระทัศนกุล. รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547.

สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

สุนทรียา ศรีวรรณ. 80 พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร, กรุงเทพฯ: ฐานบุ๊คส์, 2550.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529

เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

อิโคโมส ไทย. การอนุรักษ์และการจัดการปูชนียสถาน, กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2554.

เอเดรียน สนอดทราส. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ, 2541.

ภาษาอังกฤษ

Daniel Levi, Sara Kocher. Understanding Tourism at Heritage Religious Site. Focus. Volume 6 , 2009.

Feilden, B, M. Conservation of Historic Building, Oxford : Butterworth Architecture, 1994.

ICOMOS Ename Charter, The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites 2007.

ICOMOS, International Cultural Tourism Charter : Managing Tourism at Places of Heritage Significance, Mexico 1999.

ICOMOS. The Burra Charter 1999: The Australia ICOMOS Charter for places of culturalSignificance. Australia: ICOMOS, 1999.

ICOMOS. The ICOMOS Charter of Cultural Tourism: Managing Tourism at Places of Heritage Significance (1999). Australia: ICOMOS, 1999.

ICOMOS. The Venice Charter Revisited: Modernism, Conservation and Tradition in the 21st Century . Venice: ICOMOS, 1964.

UNESCO. Asia-Pacific Heritage Awards for Cultural Heritage Conservation. Bangkok: UNESCO Bangkok,

UNESCO. Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia. Bangkok: UNESCO Bangkok, 2009.

UNESCO, ICCROM and ICOMOS.. The Nara Document on Authenticity. 1994.

UNESCO,IMPACT: The Effects of Tourism on Culture and the Environment in Asia and the Pacific: Tourism and Heritage Site Management in Luang Prabang, Lao PDR. : UNESCO Bangkok, 2004.

UNESCO. The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Athens: ICOMOS, 1931.

อื่นๆ

สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. เสวนาทางวิชาการเรื่อง "พุทธมรดก : ความท้าทายในการอนุรักษ์". วันที่ 21 มีนาคม 2555.

สัมภาษณ์. พระมหาจรรุญ ญาณจาวี พระอาจารย์วัดชนะสงคราม. วันที่ 15 สิงหาคม 2555.

สัมภาษณ์. บุญเรือน สมวัฒน์. คณะกรรมการผู้นำชุมชนตรอกไก่แจ้ ,คณะกรรมการประชาคมบางลำพู. วันที่ 22 มีนาคม 2556.

ภาคผนวก

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยออด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และ แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๓๐

โดยที่เห็นเป็นการสมควรมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยออด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๙ และมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ และมาตรา ๙๗ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๒๔ กรุงเทพมหานครโดยความเห็นชอบของสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ข้อบัญญัตินี้เรียกว่า “ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยออด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๓๐”

ข้อ ๒ ข้อบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในข้อบัญญัตินี้

(๑) “ข้อบัญญัติ” หมายความว่า ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

(๒) “ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างแนวกิ่งกลาง คลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) แนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยากับแนวกิ่งกลางคลองรองกรุง (คลองบางลำพู) แนวกิ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง) แนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกับแนวกิ่งกลางคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด)

(ก) “บริเวณที่ ๑” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) และถนนพระสุเมรุ ทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้จุดถนนราชดำเนินกลาง ทิศตะวันตกเฉียงใต้จุดถนนเจ้าฟ้า

(ข) “บริเวณที่ ๒” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนน บูรณศิริกับถนนราชดำเนินกลาง ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดเทพธิดา) ถนน บำรุงเมือง แนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ถนนพระพิทักษ์และถนนจักรเพชร ทิศ ตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอรังอ่า) ถนนมหาไชย ถนนอนุสาวรีย์ ถนน เพื่อนนครต่อถนนบ้านหม้อ และถนนตรีเพชร ทิศตะวันตกจุดถนนตะนาวและถนนอัษฎางค์

(ค) “บริเวณที่ ๓” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดซอย ประตูนเหล็ก ต่อแนวเส้นขนาน ซึ่งห่างจากเขตทางของถนนพหลุฑ ๙๐ เมตร ทิศใต้จุดแนว กึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันออกจุดถนนจักรเพชรไปตามถนนทรงวาดต่อแนวกึ่งกลาง คลองรอบกรุง (คลองโอรังอ่า) ทิศตะวันตกจุดถนนตรีเพชรและซอยสะพานพุทธ

(ง) “บริเวณที่ ๔” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุด ถนนประชาธิปไตย ทิศตะวันตกเฉียงใต้จุดถนนพระสุเมรุ ทิศใต้จุดถนนราชดำเนินกลาง

(จ) “บริเวณที่ ๕” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนน ราชดำเนินกลาง ทิศใต้จุดถนนบูรณศิริ ทิศตะวันออกจุดถนนตะนาว ทิศตะวันตกจุดถนน อัษฎางค์

(ฉ) “บริเวณที่ ๖” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดแนว กึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดเทพธิดา) และถนนบำรุงเมือง ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ทิศตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอรังอ่า) ทิศตะวันตกจุด ถนนศิริพงษ์

(ช) “บริเวณที่ ๗” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่าง ทิศเหนือจุดแนว กึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ทิศใต้จุดถนนเจริญกรุง ทิศตะวันออกจุดถนนตีทอง ทิศตะวันตกจุดถนนเพื่อนนคร

(ซ) “บริเวณที่ ๘” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือจุดถนนจักรเพชร ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุดถนนอัษฎางค์ ทิศตะวันออก จุดซอยสะพานพุทธ ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา

(ณ) “บริเวณที่ ๙” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือจดซอยวานิช ทิศตะวันตกทแยงเหนือจดถนนจักรเพชร ทิศใต้จดถนนทอง วาด ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง)

(ญ) “บริเวณที่ ๑๐” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจด แนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) และถนนเจริญกรุง ทิศใต้จดซอยประตูเหล็กต่อ แนวเส้นขนาน ซึ่งห่างจากเขตทางของถนนพหลุวิศ ๙๐ เมตร ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลาง คลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง) และถนนจักรเพชร ทิศตะวันตกจดถนนตีทอง ถนนบ้านหม้อและ ถนนตรีเพชร

ทั้งนี้ ตามแผนที่ทำข้อมบัญญัตินี้

(๓) “สถานที่เก็บสินค้า” หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคาร หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันที่ใช้เป็นที่สำหรับเก็บ พัก หรือขนถ่ายสินค้าหรือ สิ่งของเพื่อประโยชน์ทางการค้า

(๔) “สถานกีฬา” หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรือ สถานที่ที่ใช้เป็นที่ฝึกซ้อม แข่งขัน หรือชมกีฬา หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันสำหรับ ให้บริการแก่ผู้เล่น หรือผู้ชมเพื่อประโยชน์ทางการค้า

ข้อ ๔ ให้ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อมบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจ ออกข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามข้อมบัญญัตินี้

ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ตามวรรคหนึ่งนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

ข้อ ๕ ภายในบริเวณที่ ๑ บริเวณที่ ๒ และบริเวณที่ ๓ ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้าง หรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน

(๒) อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรืออาจเป็นอันตรายแก่ สุขภาพตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข เว้นแต่การประกอบการดังต่อไปนี้

(ก) การพิมพ์หนังสือด้วยเครื่องจักร

(ข) การซ่อมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์

(ค) การล้างฟิล์มถ่ายรูปและฟิล์มภาพยนตร์

(ง) การเจียรนัยเพชร พลอย หิน กระฉก หรือวัตถุที่คล้ายคลึง

- (จ) การชักกรีด อัดกลีบ กัดสีผ้า โดยใช้เครื่องจักร
- (ฉ) การพิมพ์แบบ พิมพ์เขียว
- (๓) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
- (๔) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม
- (๕) โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพซึ่งเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ
- (๖) สถานที่เก็บสินค้าที่มีพื้นที่เกิน ๘๐ ตารางเมตร
- (๗) ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน ๓๐๐ ตารางเมตร
- (๘) ตลาด ตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข
- (๙) หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย
- (๑๐) ห้องแถว ตึกแถว เว้นแต่การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคาร ห้องแถว ตึกแถวเดิม ที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้ ให้ดำเนินการก่อสร้างหรือดัดแปลงได้ตามแบบแปลนแผนผังและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนดสำหรับห้องแถว ตึกแถวที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ต้องก่อสร้างหรือดัดแปลงในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิมโดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดและรูปแบบเหมือนกับอาคารเดิม
- (๑๑) ฌาปนสถาน
- (๑๒) อาคารสำนักงานเอกชนที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน ๓๐๐ ตารางเมตร
- (๑๓) ห้างสรรพสินค้าที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน ๓๐๐ ตารางเมตร
- (๑๔) สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง
- (๑๕) สถานีไฟฟ้า
- (๑๖) ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้งหรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน ๕ ตารางเมตร
- (๑๗) อาคารที่มีความสูงเกิน ๑๖ เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ ๖ ภายในบริเวณที่ ๔ บริเวณที่ ๕ บริเวณที่ ๖ บริเวณที่ ๗ บริเวณที่ ๘ และ บริเวณที่ ๙ ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ ๕ เว้นแต่ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารไม่เกิน ๔๐๐ ตารางเมตร หอประชุมเอกชนที่มี พื้นที่ทุกชั้นรวมกันไม่เกิน ๓๐๐ ตารางเมตร และอาคารสำนักงาน

ข้อ ๗ ภายในบริเวณที่ ๑๐ ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิด หรือบางประเภทตามข้อ ๖ เว้นแต่สถานเต็นท์รา รำวงหรือรอกเงย สถานที่มีอาหาร สุรา น้ำชา เครื่องดื่มอย่างอื่นจำหน่ายหรือจัดให้มีการแสดงอื่นใดเพื่อการบันเทิง สถานกีฬา โรงมหรสพ ห้างสรรพสินค้า ป้ายและอาคารที่สูงเกิน ๑๖ เมตร แต่ต้องสูงไม่เกิน ๓๗ เมตร

ข้อ ๘ ภายในบริเวณกรุงเทพมหานครชั้นนอก อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือ ดัดแปลงเป็นอาคารประเภทไม่ควบคุมการใช้ ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองใช้หรือยินยอม ให้บุคคลใดใช้อาคารนั้นเป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา ๓๒ วรรคหนึ่ง แห่ง พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒

ทั้งนี้ เว้นแต่สถานพยาบาลที่ไม่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน หรือสถานศึกษาซึ่งมี ระดับการศึกษาไม่เกินประถมศึกษา

ข้อ ๙ ภายในบริเวณกรุงเทพมหานครชั้นนอก อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้างหรือ ดัดแปลงเป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา ๓๒ วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติ ควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารดังกล่าวเปลี่ยนแปลงการใช้ อาคารให้ผิดไป จากที่ระบุไว้ในใบอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารนั้น

ข้อ ๑๐ อาคารที่สร้างมาก่อนและขัดกับข้อ ๕ ข้อ ๖ หรือข้อ ๗ แห่งข้อบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ดัดแปลง

ข้อ ๑๑ อาคารที่มีการใช้มาก่อนและขัดกับข้อ ๘ หรือข้อ ๙ แห่งข้อบัญญัตินี้ ห้ามมิ ให้ดัดแปลงและห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารเปลี่ยนแปลงการใช้หรือยินยอมให้บุคคลใด เปลี่ยนการใช้อาคารนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนข้อ ๙ แห่งข้อบัญญัตินี้ โดยให้ถือเอาประเภทการใช้ อาคารในวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับเป็นเกณฑ์

ข้อ ๑๒ ข้อบัญญัตินี้มีให้ใช้บังคับแก่

(๑) การก่อสร้างเขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ ร้วหรือกำแพง

(๒) การซ่อมแซมอาคารเพื่อให้อยู่สภาพเดิม หรือการดัดแปลงภายในตัวอาคาร โดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอกของตัวอาคาร

ข้อ ๑๓ อาคารที่ได้รับใบอนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงก่อนวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับและยังก่อสร้างหรือดัดแปลงไม่แล้วเสร็จ ให้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตต่อไปได้ แต่ห้ามมิให้ก่อสร้างหรือดัดแปลงนอกเหนือไปจากที่ได้รับอนุญาต

ประกาศ ณ วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๐

พลตรี จำลอง ศรีเมือง

(จำลอง ศรีเมือง)

ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

(ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๔ ตอนที่ ๕๖ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๓๐)

หมายเหตุ : เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้ คือ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๙ ซึ่งมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.๒๕๒๒ บัญญัติว่า ถ้าไม่มีการออกกฎกระทรวง หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นภายใน ๑ ปี นับตั้งแต่วันที่ประกาศนั้นมีผลใช้บังคับ ให้ประกาศดังกล่าวเป็นอันยกเลิกและโดยที่ กรุงเทพมหานครเป็นสมควรห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงอาคารบางชนิด หรือบางประเภทภายในบริเวณดังกล่าวต่อไป จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัตินี้

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติโบราณสถาน
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๔

แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีความเป็นมาอันยาวนานและได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข หลายครั้งการแก้ไขครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน คือ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕” ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

ความหมายของคำว่า “โบราณสถาน” “โบราณวัตถุ” “ศิลปวัตถุ”

ก.โบราณสถาน

๑. ความหมายของคำว่า “โบราณสถาน”

คำว่า “โบราณสถาน” นั้น ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้ความหมายไว้ในมาตรา ๔ ว่า“อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือ โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” จากความหมายดังกล่าวข้างต้น การที่จะถือว่าสิ่งใดเป็นโบราณสถานจะต้อง ประกอบด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

(๑) ต้องเป็นอสังหาริมทรัพย์

ความหมายคำว่า “อสังหาริมทรัพย์” ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๐๐ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ได้แก่ ที่ดินกับทรัพย์อันติดกับที่ดินนั้น หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นซึ่งคำว่าอสังหาริมทรัพย์ทำนหมายรวมถึงสิทธิทั้งหลาย อันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินด้วย” ดังนั้น จึงพออธิบายความหมายของคำว่า “อสังหาริมทรัพย์” ว่าได้แก่ทรัพย์ดังต่อไปนี้

- ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่ดินที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์ เช่น ที่ดินมีโฉนด โฉนดแผนที่ โฉนด ตราจอง และยังรวมถึง ที่ดินที่มีผู้มิสิทธิครอบครอง เช่น ที่ดินที่มี ส.ค.๑ น.ศ.๓ น.ศ.๓ ก. เป็นต้น

- ทรัพย์อันติดกับที่ดิน ได้แก่
  - ทรัพย์ที่เกิดหรือติดกับที่ดินโดยธรรมชาติ เช่น ไม้ยืนต้น
  - ทรัพย์ที่ติดกับที่ดินโดยมีผู้นำมาติด เช่น ตึก อนุสาวรีย์ เจดีย์ เป็นต้น
  - ทรัพย์ซึ่งประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดิน เช่น แม่น้ำลำคลอง เป็นต้น
  - สิทธิอันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ
  - สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยตรง เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง สิทธิใช้สอย และได้มาซึ่งดอกผล สิทธิที่จะจำหน่าย หรือโอนสิทธิที่จะติดตามทวงคืนจากผู้ไม่มี สิทธิจะยึดถือไว้ เป็นต้น
  - สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยอ้อมเป็นสิทธิซึ่งไม่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยตรงแต่เป็นสิทธิที่เกี่ยวกับ อสังหาริมทรัพย์ อย่างอื่นซึ่งติดอยู่กับที่ดินอีกทอดหนึ่ง
- (๒) โดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์ นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีองค์ประกอบใน (๒) นี้ จะต้องพิจารณาถึงหลักการสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ ประการคือ
- (๒.๑) อายุของอสังหาริมทรัพย์
  - (๒.๒) ลักษณะการก่อสร้างของอสังหาริมทรัพย์
  - (๒.๓) หลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์
- ทั้งนี้ จะต้องเป็นประโยชน์ต่อศาสตร์แขนงหนึ่งแขนงใดใน ๓ แขนงนี้ คือ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี

๒. ประเภทของโบราณสถาน

วิธีการแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานอาจแยกได้ ๒ วิธี

- (๑) แบ่งแยกโดยพิจารณาจากหลักกรรมสิทธิ์คือแบ่งเป็น
    - (๑.๑) โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบ ด้วยกฎหมาย
    - (๑.๒) โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดย ชอบด้วยกฎหมาย
  - (๒) แบ่งโดยพิจารณาจากหลักการขึ้นทะเบียนคือ แบ่งเป็น
    - (๒.๑) โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน
    - (๒.๒) โบราณสถานที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียน
๓. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานและหน้าที่ต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติ

๓.๑ ความเป็นมาของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

หลักการขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น ตามกฎหมายฉบับเดิมคือ พระราชบัญญัติ

ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๗ ซึ่งมีอยู่แล้วแต่ไม่ได้ใช้คำว่า "ขึ้นทะเบียน" อย่างในกฎหมายฉบับปัจจุบัน แต่ใช้คำว่า "จัดทำบัญชี" ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติ ในมาตรา ๖ ของกฎหมาย ดังกล่าวซึ่งบัญญัติว่า "ให้อธิบดีจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ใน ประเทศสยามขึ้นไว้ ไม่ว่าจะ เป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของ เป็นของเอกชนคนใดหรือไม่มีเจ้าของ หรือเป็น ทรัพย์สินของแผ่นดินรวมทั้งโบสถ์ วัดวาอาราม และสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นอันเกี่ยวกับศาสนาบัญชีนั้น บุคคลใดๆ ย่อมตรวจดูและขอคัดสำเนาได้ หรือขอรับสำเนาบัญชี หรือย่อรายการอันรับรองว่าถูกต้องได้โดย เสียค่าธรรมเนียมตามที่อธิบดีจะกำหนดไว้แต่ไม่เกินห้าบาท "แม้ในกฎหมายฉบับปัจจุบันคำว่า "จัดทำบัญชี" ก็ยังหลงเหลือให้เห็นได้ดังที่บัญญัติไว้ใน มาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.๒๕๐๔ ว่า "บรรดาโบราณสถานซึ่ง อธิบดีกรมศิลปากร ได้จัดทำบัญชี และประกาศในราชกิจจานุเบกษาตาม กฎหมายว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้วก่อนวันที่ พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้ถือว่าเป็น โบราณสถาน ที่ได้ ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ ด้วย"

๓.๒. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของ กฎหมายในอันที่จะคุ้มครอง ควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน ปัจจุบันกฎหมายที่คุ้มครองโบราณสถานของไทยคือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ มาตรา ๗ ได้กำหนดเรื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ว่า "เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุม โบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆตามที่อธิบดี เห็นสมควรได้และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถานโดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา " การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อนถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายให้ อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของ หรือผู้ถือครอบครอง ทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ถือครอบครองไม่พอใจก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด สามสิบวัน นับแต่วันที่อธิบดี แจ้งให้ทราบขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียน และหรือ การกำหนดเขตที่ดิน ให้เป็น โบราณสถาน แล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาลหรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของ หรือผู้ครอบครองให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้" จากบทกฎหมายมาตรา ๗ ดังกล่าวข้างต้นหากสรุปเป็นหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนได้ดังนี้

๓.๒ ๑. หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

- (๑) อสังหาริมทรัพย์ที่จะขึ้นทะเบียนต้องเป็นโบราณสถานตามบทนิยามของกฎหมายของคำว่า "โบราณสถาน"
- (๒) อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้มีอำนาจประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถานซึ่งเขตของโบราณสถานนี้ให้ถือเป็นโบราณสถานด้วย
- (๓) หากโบราณสถานใดที่อธิบดีกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย อธิบดีกรมศิลปากรต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็ให้ใช้สิทธิร้องต่อศาลภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ หากศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานก็ให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนหรือการกำหนดเขตที่ดินหากเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่ได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจขึ้นทะเบียนได้ตั้งนั้นหากเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่ยื่นคำร้องต่อศาลภายใน ๓๐ วัน ก็ถือว่าสละสิทธิ อธิบดีกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานต่อไป
- (๔) อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจเพิกถอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
- (๕) การประกาศขึ้นทะเบียนหรือประกาศเพิกถอนหรือประกาศแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา
- (๖) โบราณสถานที่อธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก่อนวันที่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- ๓.๒.๒. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งถูกทิ้งร้างไว้ยังพบเห็นได้อยู่ทั่วไปตามป่าเขา ดังที่เป็นข่าวอยู่เนือง ๆ และเมื่อได้มีการตรวจสอบแล้วเห็นว่าสมควรจะขึ้นทะเบียนเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถาน ก็ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนได้นอกจากการประกาศขึ้นทะเบียนตามที่กล่าวข้างต้นแล้วกฎหมายยังให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็น

โบราณสถานด้วยก็ได้ มีข้อที่น่าสังเกตว่าในเรื่องการกำหนดเขตที่ดินนี้ ตามกฎหมายเดิมคือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ มิได้บัญญัติไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่เดิมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานใช้วิธีการประกาศชื่อโบราณสถานเท่านั้น และไม่มีข้อยุ่งยากแต่อย่างใด เพราะที่ดินว่างเปล่ายังมีอยู่มากมาย ปัญหาต่าง ๆ เช่น การบุกรุกที่ดินโบราณสถานมักไม่ค่อยพบ ข้อบกพร่องของกฎหมายเดิมก็คือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าเขตของโบราณสถานมีอยู่แคไหนเพียงใด พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ใช้บังคับในปัจจุบันจึงได้อุดช่องว่างนี้ โดยกำหนดหลักการให้มีการกำหนดเขตที่ดินเป็นเขตโบราณสถาน โดยเขียนไว้ชัดว่า “ให้ถือว่าเป็นโบราณสถาน” ด้วย

๓.๒.๓. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

โบราณสถานบางแห่งมีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง เช่น อาจเป็นของเอกชนคนใดคนหนึ่ง พระราชบัญญัติโบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๐ จึงได้บัญญัติไว้ในวรรคสองของมาตรา ๗ ว่าเป็นพิเศษ จากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่ากฎหมายมิได้มีเจตนารมณ์ที่จะยึดโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองมาเป็นของรัฐดังที่มีบุคคลบางคนเข้าใจกฎหมายยังให้ความเคารพในสิทธิของเอกชนไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองก็ตามการขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแจ้งให้ทราบนั้นจะต้องเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้นในกรณีที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ซึ่งก็อาจเป็นไปได้เพราะการขึ้นทะเบียนโบราณสถานทำให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองถูกจำกัดสิทธิบางประการดังจะได้กล่าวต่อไป เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องร้องต่อศาลภายในกำหนด ๓๐ วัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีกรมศิลปากรระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถาน ข้อที่ควรสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือการที่กำหนดให้ร้องต่อศาล ซึ่งเป็นฝ่ายตุลาการนี้ถือว่าเป็นการเปลี่ยนหลักการจากกฎหมายเดิมที่กำหนดให้อุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารเท่านั้น (โปรดดูพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ มาตรา ๗(๒)) หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลได้มีคำสั่งถึงที่สุดให้ยกคำร้องของเจ้าของ หรือผู้ครอบครองนั้น ก็ให้อธิบดีกรมศิลปากรดำเนินการขึ้นทะเบียนได้ต่อไป

๓.๒.๔. ผลของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

โบราณสถานใดที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนแล้วจะมีผลดังนี้

(๑) การควบคุมที่ปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วย การควบคุมการ

ก่อสร้างอาคารเนื่องจากว่าปัญหาเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคารเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบโดยตรงต่อโบราณสถาน เพราะหากไม่มีการควบคุมปล่อยให้มีการปลูกสร้างกันอย่างเสรีย่อมทำให้สภาพภูมิทัศน์ของโบราณสถานเสียไป ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๐๘ ข้อ ๑ ให้เพิ่มมาตรา ๗ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ เพื่อควบคุมการปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนแล้ว ดังนี้ " มาตรา ๗ ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศยื่นทะเบียนวันแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาตให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้าง และให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับคำสั่งผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้นสัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการทอดตลาดสัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้ว เหลือเท่าใดให้คืนเจ้าของสัมภาระนั้น " บทบัญญัติในมาตรา ๗ ทวิ มีลักษณะพิเศษซึ่งรวมมาตรการทั้งทางแพ่ง และทางอาญาไว้ในตัวเบ็ดเสร็จ ในทางอาญานั้นบัญญัติไว้ในวรรคสาม กล่าวคือ ในกรณีที่ขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคาร หรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดีกรมศิลปากร มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน ความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานจะต้องไปคู่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๓๖๘ ซึ่งบัญญัติว่า " ผู้ใดทราบคำสั่งของเจ้าพนักงานซึ่งสั่งการตามอำนาจที่กฎหมายให้ไว้ ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้น โดยไม่มีเหตุหรือข้อแก้ตัวอันสมควร ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ " ส่วนมาตรการทางแพ่ง หากเปรียบเทียบแล้วมีความรุนแรงกว่าทางอาญาเสียอีกโดยได้กำหนดไว้ในวรรคสามเช่นกัน และได้กำหนดรายละเอียดไว้ในวรรคสี่และในวรรคห้าด้วยว่า ในกรณีที่ขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารก็ให้อธิบดีกรมศิลปากรดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น และสัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนด ๕ วัน นับแต่วันรื้อถอนเสร็จ อธิบดีกรมศิลปากรยอมมีอำนาจจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นได้ เมื่อได้เงินจากการขายทอดตลาดนั้นแล้วก็ให้นำมาหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและ

การขาย หากมีเหลือก็ต้องคืนเจ้าของสัมภาระไปเหตุที่กฎหมายต้องบัญญัติถึง " ผู้ปลูกสร้าง " และ " ผู้รื้อถอน " ไปด้วยก็เพราะการปลูกสร้างอาคารต่างๆ เจ้าของผู้ครอบครองอาจไม่ได้ปลูกสร้างเอง แต่ว่าจ้างบุคคลอื่นปลูกสร้างหรือในทางตรงกันข้ามกรณีรื้อถอนอาคารก็เช่นกัน อธิบดีกรมศิลปากรอาจว่าจ้างบุคคลอื่น เช่น เอกชนรายใดรายหนึ่งเป็นผู้รื้อถอน ฉะนั้นกฎหมายจำเป็นต้องเขียนครอบคลุมบุคคลเหล่านี้ไว้ด้วย เพื่อมิให้ต้องรับผิดชอบในกรณีดังกล่าว

๓.๒.๕. หน้าที่ของเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถาน

ตามปกติเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานไม่ว่าจะขึ้นทะเบียนหรือไม่ก็ต้องปฏิบัติตามที่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ กำหนดให้ต้องปฏิบัติ เช่น ตามมาตรา ๑๐ มาตรา ๑๐ ทวิ อยู่แล้วอย่างไรก็ดีในกรณีที่โบราณสถานนั้นได้ขึ้นทะเบียนแล้วเจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้น ดังนี้

(๑) เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องแจ้งการชำรุด หักพัง หรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใดเป็นหนังสือไปยังอธิบดี กรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่โบราณสถานนั้นชำรุดหักพัง หรือเสียหาย (ตามมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔) หากไม่แจ้งมีโทษตามมาตรา ๓๔ ซึ่งกำหนดให้จำคุกไม่เกิน ๑ เดือนหรือปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(๒) เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องยินยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ซึ่งได้รับคำสั่งจากอธิบดีเข้าทำการซ่อมแซม หรือกระทำด้วยประการใดๆ เพื่อเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมเมื่อได้รับการแจ้งเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมศิลปากรแล้ว (ตามมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔) และในกรณีที่มีการขัดขวางการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ดังกล่าวแม้พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จะมีได้ บัญญัติฐานความผิดไว้ ก็ต้องพิจารณาจากบทบัญญัติในมาตรา ๑๓๔ แห่งประมวลกฎหมายอาญาฐานขัดขวางเจ้าพนักงาน ซึ่งบัญญัติว่า " ผู้ใดต่อสู้หรือขัดขวางเจ้าพนักงานหรือผู้ซึ่งต้องช่วยเจ้าพนักงานตามกฎหมายในการปฏิบัติกรตามหน้าที่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับไม่เกินสองพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับถ้าการต่อสู้หรือขัดขวางนั้น ได้กระทำโดยใช้กำลังประทุษร้าย หรือขู่เข็ญว่าจะใช้กำลังประทุษร้าย ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินแปดพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ "

(๓) เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้โอนโบราณสถานให้บุคคลอื่นจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีกรมศิลปากร ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันโอน และในกรณีที่เจ้าของเป็นผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานโดยทางมรดกหรือโดย

พินัยกรรม ต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์ หากมีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์ในโบราณสถานเดียวกันหลายคนเมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้น ภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย ทั้งนี้ตามมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ หากฝ่าฝืนยอมมีโทษ ตามมาตรา ๓๔ ดังได้กล่าวในข้อ ๓.๒.๕(๑) แล้ว

(๔) หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายซึ่งโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเช่าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระหรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ ที่เกิดจากโบราณสถานดังกล่าว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้นต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนดการกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมดังกล่าว อธิบดีกรมศิลปากรจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง จำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วยนอกจากหน้าที่ข้างต้นแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครอง โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว พึงทราบถึงข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น ข้อกำหนดที่กล่าวถึงนี้ก็คือมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกกฎกระทรวงให้ผู้เข้าชมโบราณสถานปฏิบัติบางประการในระหว่างเข้าชม เมื่อเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัยความสะดวก และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ดังนี้

- (๑) ไม่เคลื่อนย้ายสิ่งต่างๆ ในโบราณสถาน
- (๒) ไม่ขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏด้วยประการใดๆ ซึ่งข้อความ ภาพ หรือรูปรอยใดๆ ลงบนโบราณสถาน
- (๓) ไม่นำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมีอันจะก่อให้เกิดอันตรายเข้าไปในโบราณสถาน
- (๔) ไม่ป็นปายโบราณสถาน หรือไม่กระทำการใดๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความชำรุดเสียหาย หรือก่อให้เกิดความสกปรก และไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน
- (๕) ไม่เทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอย หรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใดๆ ภายในโบราณสถานนอกจากที่ซึ่งจัดไว้
- (๖) ไม่กระทำการใดๆ ภายในโบราณสถาน อันเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเป็นที่เสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดี หรือลบล้างคุณหินศาสนา และวัฒนธรรม หรือก่อความรำคาญแก่ผู้เข้าชม

อื่นๆในกรณีที่มีการฝ่าฝืนมาตรา ๑๓ ย่อมมีโทษตามมาตรา ๓๔ เช่น กัน

๓.๓ การเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น เจตนารมณ์ของกฎหมายก็เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและ การควบคุมโบราณสถาน ดังนั้น หากปรากฏต่อมาว่าโบราณสถานนั้นไม่มีประโยชน์ในการดูแลรักษา และการควบคุมอีกต่อไป กฎหมายก็ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรเพิกถอนการประกาศขึ้นทะเบียนนั้นได้ นอกจากนี้เมื่อได้ประกาศขึ้นทะเบียนแล้วอาจมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ขยาย หรือลดเขตโบราณสถานกฎหมายจึงได้กำหนดไว้ให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจจะแก้ไขเพิ่มเติมได้เช่นกัน อย่างไรก็ตามการเพิกถอนหรือการแก้ไขเพิ่มเติมประกาศดังกล่าวจะมีผลตามกฎหมายต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาด้วยเกี่ยวกับการเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมประกาศการขึ้นทะเบียนโบราณสถานนี้ มีข้อที่น่าสังเกตว่า ในกรณีที่ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองนั้นกฎหมายกำหนดไว้ชัดว่าอธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองทราบ แต่การเพิกถอนหรือการแก้ไขเพิ่มเติมประกาศดังกล่าว กฎหมายมิได้กำหนดให้ต้องแจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบแต่อย่างใด

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ วิธนา

นามสกุล ชูสาย

การศึกษา

ระดับประถมศึกษา โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาขอนแก่น

ระดับมัธยมต้นและปลาย โรงเรียนขอนแก่นวิทยายน

ระดับปริญญาตรี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail behaufu@hotmail.com